iš Kuržių

Tikėjimas ir Mokslas.

№ 2.

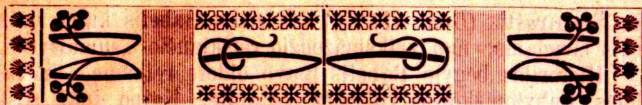
Biblija ir Babelis.

Parašė

Pr. Dovydaitis.

KAUNAS,
Saliamono Banaičio spaustuvė.
1911.

Biblija ir Babelis.

Biblijos pranešimai apie senovės Babelį ir Niniva.—Atradimas šių miestų XIX amžyje.—Dešifravimas kyleraščių ir užgimimas naujo mokslo—asyriologijos.—Reikšmė iškasų Babylonijoj ir Asyrijoj dėlei žmonijos historijos.—Prof. F. Delitzsch'o paskaitos ir kova už „Bibliją ir Babelį".—Palyginimas babyloniškųjų ir bibliškųjų pranešimų: a) apie Jahvę ir monoteizmą, b) apie pasaulio sutvėrimą, c) žmogaus puolimą, d) tvaną, e) subatą ir kitus dalykus.—Kai-kurios Delitzsch'o išvados antroje paskaitoje ir jų kritika.—Užbaiga.

I.

Kiekvienas skaitęs Senojo Įstatymo Šventraštį atmena minimus jame didelius senovės miestus — Babelį ir Niniva. Sulig Šventraščio pranešimų išpradžių žmonės turėję vienodą kalbą, vienodą pasaulėžvalgą, vienodą tikybą į vieną Dievą. Bet biskis po biskiui daugelis pradėjo atkristi nuo Dievo, ir prasidėjo polyteizmas (daugdievija) arba stabmeldystė. Kuomet po tvano prieš išsiskirstant žmonės sumanė pastatyti Eufrato lomoje bokštą, kad išaugštinti savo vardą ir išsigelbėti antram tvanui atsitikus,—toksai žmonių užmanymas Dievui nepatikęs, ir jų pabaudimui Dievas sumaišęs jų kalbas. Dėlei tos priežasties žmonija išsiskirščiusi į įvairias tautas. Vieta, kurioje tai atsitiko, gavo vardą „Babelis". „Ši vieta tapo pavadinta Babelis, nes čion buvo sumaišyta visos žmonijos kalba",—taip

sako Šventraštis (Gen. 11, 9). Nes žodis Babelis kaipo daiktvardis išvedamas nuo veiksmažodžio reiškiančio „sumaišyti“.

Historijos bėgyje Babelis įgavo didelę reikšmę,—jis tapo didelės Babyloniškosios valstijos sostapile. Kaipo toki sostapilė, Babelis ir paskiaus tankiai minimas S. Įstatyme ir visuomet kaipo miestas, kuriame plėtėsi įvairios rųšies smaguriavimai ir nutolimas nuo Dievo. Užtat kaipo bausmę už bedievystę pranašai tankiai pranašaudavo busiantį šio miesto žlugimą. Ypač pranašas Izaijas (13, 19—22) vaizdžiai nupiešė busiantį Babelio ištuštėjimą.

Pranašavimai išsipildė 539 m. pr. Kr. Babelį užkariavo Persijos valdovas Kyras. Tuokart Babelis galutinai dar nežuvo, tik jo reikšmė vis mažinosi. Aleksandras Makedonietis dar svajojo padaryti Babelį pirmaja savo valstijos rezidencija. Bet Babelis greit neteko savo paaugštėjimo, kuomet naujaasyriškasis valdovas Seleukas Nikator'as apie 300 m. pr. Kr. pastatė sau naują sostinę—miestą Seleukiją. Dar daugiau nusmuko Babelis, kuomet Parteros valdovai priešais Seleukiją pastatė miestą Ktesifoną. Jau Kristaus gimimo laikuose geografas Strabonas sako, kad „didis miestas Babelis tapo didelė tuštynė“ (XVI, 738), o kuomet arabai užėmė Ktesifoną (637 m. po Kr.), Babelis galutinai susilygino su žeme. Šiandien nėra jokio Babelio. Ant jo griuvėsiu stovi nuskuręs turkų miestelis Hillah. Netoliese jo riogso milžiniški griuvėsiai B i r s N i m r u d o, tai yra „Nimrodo bokšto“, kurį arabai praminė „Babelio bokštas“. Pasirodė kad šie griuvėsiai esą Belio maldyklos likučiai. Apie ją rašo graikų historikas Herodotas; tą maldyklą atnaujino Nabuchonodosoras.

Kitas senovės didelis miestas, apie kurį mums šiandien reikia kalbėti, vadinos Niniva, sostinė Asur'o arba Asyriškosios valstijos. Apie Ninivos pradžią Šventraštis taip kalba: „Iš Sennaaro šalies, tai yra iš Babylonijos—Nimrod'as išėjo į Asur'ą ir tenai pastatė Ninivą, Rechoboht-Ir, Chale ir Resen, t. y. „Didžiamiestį“ (Gen. 10, 11). Taigi šie keturi miestai padarė vieną „Didžiamiestį“, kuris, sulig jo didžiausios dalies ir tapo pavadintas Niniva. Niniva daug jaunesnė už Babelį. Kuomet savystovė Babelio valstija prasidėjo dar anksčiau 2000 m. pr. Kr., Asyrijos valstija—tik apie 1700 pr. Kr., o 1110 m. pr. Kr. Asyrija pavergė Babyloniją. Kningoje pranašo Jonos, kuris buvęs siųstas šaukti Ninivos gyventojus atgailos darytų, šisai miestas aprašomas kaipo labai didelis, kurį apeiti aplink reikėję trijų dienų (Jon. 3, 3).

Ir Ninivai, kaip ir Babeliui, už jo doroj nupuolimą ir nutolimą nuo Dievo, buvo pranašaujamas žlugimas (Nah. 1, 14).

PRAKALBOS VIETON.

Rašant „Problėmą apie Kristų“ butinai tenka keletą kartų tyrinėti santikiai tarp krikščionybės ir babyloniškos kulturos ir pasaulėžvalgos, kaip ją supranta įvairųs mokslininkai. Bet kadangi Naujas ir Senas Šventojo Rašto Įstatymas daro organišką vienatą, tai geresniam aptarimui santikių tarp babylonizmo ir Naujojo Įstatymo butinai reikėjo užkliudyti ir santikiai tarp babylonizmo ir Senojo Įstatymo,—juoba, kad visa triukšminga kova už „Babelį ir Bibliją“ prasidėjo tik Senojo Įstatymo srityje, o jau paskui persimetė ir į Naujojo.

Taip dalykam esant man parašius pirmą „Probl. apie Kristų“ skyrių (Draugija XI t. p. 140—160) atsiėjo padaryt nukrypimas ir nors trumpai paliesti santikiai tarp Babelio ir Senojo Įstatymo.

Šių santikių formulavimą galima išreikšti dviejose pakraipose: viena, kaip ją išreiškė Fr. Delitzsch'as, antra— Stucken-Winkleris ir jų pasekėjai. Pirmuosius gana pavadinti paprastais *babelistais*, antrieji jau tikri *panbabylonistai*. Kadangi reikėjo užkliudyt, ir vieni ir kiti, tai ir mano rašinys persiskyrė į dvi dali: vienoje randas susidurinėjimas tik su Delitzchu, antroje su Stucken'u, Winkler'iu, Jeremias'u ir kitais.

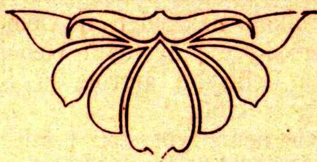
Kad bereikalo nenukrypt toli į šalį pirmoje mano „Biblijos ir Babelio“ dalyje, atsiėjo tenkinties tik trumpai, daiktais neužtektinai pamatuotai, pabriežti Bibliškos religijos augštumą sulyginant ją su babyloniškąja. Užtatai antroje dalyje, rašant apie panbabylonizmą buvo butina giliau paliesti Senojo Įstatymo religijos savotiškumas, ypač Dievo sąvokos ypatybės, atsižvelgiant netik į panbabylonistiškas konstrukcijas, bet ir kitokias mokyklas, aiškinančias jų atsiradimą.

Dėlei to viso „Biblija ir Babelis“ žymiai prailgo, tęsdamasis per penkis „Draugijos numerius (№№ 44—48). Dabar ačiu gerbiamojo „Draugijos“ leidėjo malonumui „Bi-

blija ir Babelis“ pasirodo kaipo № 3 serijoj' „Tikėjimas ir Mokslas“. Tiesioginis ir pirmas „Biblijos ir Babelio“ uždavinys — padėti vispusiškiau ir kritiškiau išgvildent santikius tarp babyloniškos ir krikščioniškos pasaulėžvalgos, apie kuriuos santikius bus kalbama artimesniuose ar tolimesniuose mano „Problėmos apie Kristų“ skyriuose. Jeigu be šio savo uždavinio šis raštelis padarytu nors tiek tai, ką turi padaryt kiekvienas „Tikėjimo ir Mokslo“ leidinys, jeigu jis nors kiek parodys, kad *vienintelei Tiesai, absoliutiškai Tiesai, Dievo Tiesai, jòki kokios nors kitos dalinės apsireiškimų srities Tiesa, kiek ji savyje tikrai yra Tiesa, nesipriešina ir negali priešinties*, — jeigu jis nors biskytį, parodys kad *tarp Dievo ir Dievo gamtos apreiškimų esti visiška harmonija*—tuomet mano bus atsiekta daugiau negu norėta. O ar aš katrą iš minėtu uždavinių atsiekiau ar ne, apie tai tenuspręs malonus skaitytojas.

Autorius.

Maskva, vasario 1 d. 1911.

Niniva žlugo 606 m. pr. Kr., kuomet Nabopalasaras iš Babelio susivienijęs su medais ją užpuolę taip sunaikino, kad tik griuvėsiai liko, kurie tapo greit užmiršti; nes kuomet 200 metų vėliau graikų pulkavedis ir historikas Ksenofontas po nelaimingo mušio palei Kunaksą vedė savuosius 10,000 pro Ninivos griuvėsius, šio miesto vardo jau nežinojo. Jisai aprašo vieną dalį šio miesto, vadindamas jį Larissa, ir mano, kad tai esą likučiai Medijos miesto, kurį sugriovė persai (Anab. III, 4).

Smulkesnė šiuodviejų milžiniškų miestų historija ligšiol buvo nežinoma. Tiesa, buvo užsilikę keletas pažymėjimų, bet sulyginamai mažos vertės. Apie metus 280 pr. Kr. gyveno Babelyje Belio kunigas Berozas, kuris sulig gnostiko Tatiano nurodymo buvo rašęs trijose kningose „Chaldaiškąją historiją“. Iš tos historijos teliko tik mažos nuotrupos pas žydų historiką Juozapą Flaviju, pas Bažnyčios historiką Euzebijų iš Cezarėjos ir pas Byzantijos aštunto šimtmečio historiką Synkellą. Svarbios smulkmenos yra Šventraštyje; bet kadangi Šventraštis neturėjo tikslo suteikti Babylonijos ir Asyrijos historijos, todėl iš nurodytųjų smulkmenų negalima sustatyti systematiška šių valstijų historija. Bet XIX amžiaus tyrinėjimo dvasia sugebėjo apšviesti prabėgusių tukstančių metų tamsą.

II.

Senoj Mezopotamijos šalyj ant vakarinio upės Tigro kranto yra prekybos miestas Mosulas. Priešais jį ant kito upės kranto —didelė lyguma, kurioje matoma gan augštas ir didis griuvėsių kalnelis. Šitame kalnelyje, kaip pasirodė paskiau, ir buvo palaidota Asyrijos sostinė—Niniva[1]). Šiuos griuvėsius sustojęs pakeliui Mosule žiurinėjo anglas James Rich'as ir biskį pakasinėjęs rado keletą mažmožių—stovylėlę ir kelis plytelių šmotelius ir viską nusiuntė į Londoną 1802 m.; patsai Rich'as apleido Mosulą nedasiprotėdamas, kad tame kalnelyje palaidoti Asyrijos valdovų rumai“[2]). Kitas anglas A. H. Layard'as metuose 1840—42 apvažinėjo Eufrato ir Tigro šalį ir apžiurėjęs Mosulo apylinkėse akmenų kruvas, nujautė jų svarbą. Negalėdamas patsai daryti nuodugnių tyrinėjimų, jis skatino francuzų konsulį Mosule P. E. Bottą tęsti pradėtus kasinė-

---

[1]) Apie atradimą Ninivos žiurėk: *Fr. Hommel*: Geschichte Babyloniens und Assyriens 1885; *Fr. Kaulen*: Assyrien und Babylonien nach den neuesten Entdeckungen 5 Auf. 1899; *R. Zehnpfund*: Die Wiederentdeckung Ninives, 1903.

[2]) *A. H. Layard*: Niniveh und seine Überreste, deutsch von Meissner 1854.

jimus. 30 kovo 1843 m. Botta pradėjo kasinėjimus dabar vadinamoj Khorsabado lomoj ir su tokiuo dideliu pasisekimu, kad tą dieną tikrai galima pavadinti „asyriologijos užgimimo diena". Po keletai dienų Botta išvydo nepaprastą regyklą: prieš jį atsivėrė rumai Asyrijos valdovo Sargon'o (722—705), to paties, kurį mini pranašas Izaijas (20, 1), kurio patvirtinimą niekur nebuvo galima rasti, nes neivienas iš senovės raštininkų apie jį nemini. Turbut šie Sargon'o rumai buvo pirmutiniai, kurie po Ninivos žlugimo laikų pamatė žmones ir saulės šviesą. 1845 m. Botta sugrįžo į Europą, o nuo 1845 m. ligi 1847 jo darbą tęsė minėtai Layard'as.

Kalnelyje, į pietus nuo Mosulo, kurį vietiniai gyventojai vadina „Nimrudo šalis" Layard'as užtiko rumus Salmanasaro I (apie 1300 m. pr. Kr.). Paskiaus, 1849—51 m. kalnelyje sodžiaus, vadinamo Kujundžik, šiaurėje priešais Mosulą, Layard'as rado valdovo Sennacheribo rumus, kuriuos atnaujino antrasis jo įpėdinis Asurbanipalas. Labai didelę svarbą turėjo čion radimas taip vadinamos Asurbanipalo bibliotekos—daugybė kyleraštinių su historiškomis datomis plytelių. Šiame darbe ypač atsižymėjo čiagymis orientalistas Hormuzd Rassam'as, buvęs tuom kart anglų konsulas Mosule. Kuomet 1852 m. Layard'as ir Rassam'as abu pertraukė savo tyrinėjimus, jų darbą tęsė anglas Will. Kennet Loftus, Victor Place, o ypač Henry Rawlison'as—ligi 1854 m. Buvo rasti Asurbanipalo šiaurės rumai su daugeliu reljefo paveikslų.

Nuo to laiko arti dvidešimtį metų (1854—1873) tyrinėjimai pertraukta. Vėl darbą pradėjo anglas G. Smith'as. Be to jisai dar dešifravo asyriškai-babyloniškąją literaturą, iš kurios ypač reiktu paminėti babyloniškąjį apie pasaulio sutvėrimą eposą, taip vadinamąjį „Chaldeiškajį Genezį"[1]). Jam mirus 1876 m. tęsė darbą minėtas H. Rassam'as ligi 1882 m., o paskui jau įvairios draugijos, ypač 1898 m. susitvėrusi „Vokiškoji Rytų Draugija" (Deutsche Orientgesellschaft), kuri apie savo darbo pasekmes ir bėgį praneša tam tikrame organe[2]).

Kalbant apie Babelį negalima vartoti žodį „atradimas" toj prasmėj, kiek jis pritaikomas prie Ninivos. Kuomet Niniva buvo tikrai atrasta, kaipo pirmiaus nežinoma, Babelio geografiškąją vietą aiškiai rodė minėtas miestelis Hillah. Vienok galima kalbėt ir apie „Babelio atradimą", jei tuom žodžiu pavadinti visas iškasas apylinkėse Hillah griuvėsiuose.

Babelio griuvėsius pradėta tyrinėti vėliau negu Ninivos 1851—1854 metuose minėtieji anglai Layard'as, Loftus

---

[1]) *G. Smith:* Chaldean account of Genesis 1875.

[2]) Mitteilungen der deutschen Orientgesellschaft.

ir dar Taylor kasinėjo Hillah apylinkėse žymesniuosius kalnelius: Nippur, Warka, Senkereh ir Mugeïr. Pasirodė, kad Babelis buvo daug didesnis už Hillah, kad minėtoji Belio maldykla turi pradžią gilioje senovėje; tai liudija jos vardas „Barsip“, tai yra, kalbų bokštas. Į pietus nuo Babelio rasta minimas Šventraštyje miestas Erech (Gen. 10, 10), o dar į pietus toliaus esantis kalnelis pasirodė esąs miestas Ur, Abraomo gimtinė.

Kaip Ninivos taip ir Babelio atkasinėjimas nuo 1854 m. buvo arti dviejų dešimčių metų pertrauktas. Iš antrojo periodo galima paminėti kaipo žymiausius tyrinėtojus jau žinomus Smith'ą ir Rassam'ą. Labai daug svarbių radinių iškasė francuzas, vicekonsulisBasroj, E. de Sarzec, kalnelyje vardu Tell Loh. Pirmiaus priešakyje buvo anglai ir francuzai, paskiau su lygiu pasisekimu pradėjo darbą vokiečiai ir amerikiečiai. Dagi Turkija 1894 m. pasiuntė moksliškąą ekspediciją, kurios vienu iš vadų buvo francuzas, dominikonų kunigas, Scheil.

Iš svarbesniųjų paskutinio laiko iškasų galima šios paminėti: griuvėsiuose kalnelio Tell Abu-Habba rasta labai senas miestas, vadinęsis „kningamiesčiu“. De Sarzec'as atkasė miestą Sirpurla, o jame daug paminklų senbabyloniškos skulpturos su parašais sumerietiškoj kalboj. Pensylvanijos universitatės pasiųstasai H. V. Hilprecht'as griuvėsiuose kalnelio vadinamojo Nippur atkasė Belio maldyklą[1]). Vokiškoji Rytų Draugija pądarė svarbias iškasas pačiame Babelyje. Dar reikia paminėti rastus Tell-el-Amarnoj (sodžius pietų Aigypte) Amenophis'o III ir IV rumus, o juose plytelių babyloniškoj kalboj. Taip susitvėrė naujas asyriologijos mokslas, kaskart randantis vis daugiau atstovų. Pirm negu užsiimti šio mokslo rezultatais, butinai reikia paminėti, kaip pasisekė dešifruoti babyloniškieji kyleraščiai.

III.

Kyleraščiai jau seniai atkreipė į save žmonijos atidą. Gėrėdamiesi Persepolio griuvėsių paveikslu, keliauninkai paveikslų apačioj užtėmydavo panašius raštui ženklus; tik tie ženklai nebuvo panašųs jokiai abėcėlei. Tai buvo tik rėžiai (brukšniai); iš jų vieni panašųs į vinį, kiti į kylį. Sulig tokios kokybės babyloniškasis raštas ir tapo pramintas kyleraščiu.

---

[1]) *H. Hilprecht*: Die Ausgrabungen der Universität von Pennsylvania im Bel-Tempel zu Nippur, 1903.

Persepolio griuvėsius atlankęs italas Pietro della Valle 1621 m. išleido kningą. Joje jisai parodė savo skaitytojams keletą šio rašto ženklų ir drįso ištarti, kad šį raštą reikią, kaip ir mušiškį, skaityti iš kairės pusės dešinėn. Ši nuomonė pasirodė teisinga. Anglas Chardin 1674 išleido savo kelionės aprašymą, kuriame atmušė keletą pilno pavidalo kyleraščių. Tai išnaujo sujudino mokslininkų atidą. Vieni jautė, kad tai esą svarbųs užrašai, kiti gi manė, kad tai suvis ne raštas, tik paprastas architektoniškas pagražinimas. Kito keliauninko K. Niebuhr'o tyrinėjimai prašalino visokias abejones apie šį klausimą.

Niebuhr'as pašventęs daug energijos ir uolumo kyleraščių studijavimui užtėmijo, kad jie galima padalint į tris rųšis, iš kurių kiekviena kalba apie tą pat. Ši nuomonė pasirodė teisinga: paskiaus buvo sužinota, kad tolaikiniai persų valdovai, kaip ir jų šių dienų įpėdiniai rašydavę savo proklamacijas trijose įvairiose kalbose. Niebuhr'as 1765 m. išskyrė net 42 ženklu, kurie jam rodėsi panašųs į abėcėlę; bet toliaus žengti jis negalėjo. Persepolio raštas rodėsi niekaip nesuprantama paslaptis.

1802 m. yra žymųs asyriologijos metraščiuose. Tuose metuose pasiekta šiokie tokie pasisekimai, kurie įtikrino mokslininkus, kad tik uolus studijavimas gali priversti prakalbėt šiuos nebylius. Danas Münster'is, tyrinėdamas Niebuhr'o darbą priėjo prie išvadų, kad pirmoji iš trijų rašto formų yra abėcėlraštis, antroji—skiemenraštis, trečioji—idėogramos (minčiaraštis). Kitaip sakant—ženklai pirmosios formos reiškią balsių ir priebalsių garsus, kaip ir dabartinis musų raštas. Antrosios formos ženklai reiškią skiemenis, trečiosios—idėjas. Pavyzdžiu tokio minčiaraščio yra musiškiai skaitlinių ženklai 1, 2, 3, 4 ir t. t. Tik apie pirmieji dvi babyloniškojo rašto formi Münster'o nuomonė pasirodė suvis teisinga. Trečioji forma tik išdalies buvo minčiaraštis, o daugiausiai, kaip ir antroji—skiemenraštis.

Bet tuose pat metuose įvyko kitas svarbesnis asyriologijos žangoj nuotikis: Grotefend'as skaitė Göttingen'o mokslo draugijai pranešimą apie tai, kad jisai radęs senpersiškuose kyleraščiuose tris vardus, butent: Hystaspes, Xerxes, Darius. Bet po šio ir vėl viskas sustojo. Per sekančius trisdešimtį metų vos rasta du nauju garsu *n* ir *m*. Nekantriai veržėsi klausimas: ar bus kuomet atidengta Asyrijos paslaptis?

Atsakymu buvo staigus gandas, kad du mokslininku nepriguImingai vienas nuo kito atradę visą kyleraščių abėcėlę. Tai buvo E. Burnouf'as Paryžiuje ir Lassen'as Vokieti-

joj. Kaipo trečią neprigulmingą atradėją reikia pažymėti augščiau minėtąjį H e n r y R a w l i s o n'ą, kibusį į kyleraščius ant Ninivos griuvėsių vietos. Jisai priparodė, kad pirmoji kyleraščio forma artima yra senovės persiškam dialektui z e n d u i, kuria kalba parašyta persų šventoji kninga A v e s t a[1]).

Nors ir didelis buvo džiaugsmas, vienok buvo dar tik pradžia darbo. Stebėtini paminklai, kuriuos atkasė iš po žemės minėtieji Botta ir Layard'as vis dar buvo nebyliai. Mokslininkams reikėjo dar daug energijos išaikvoti. Apleidžiant smulkmenas užteks pasakius, kad antroji rašto rušis pasirodė artima s k y t i š k a j a i arba m e d i š k a j a i kalbai, o trečioji— artima h e b r a i š k a j a i. Pirmuosius vertimus darant abejojimai apie atrasto dešifravimo teisingumą neišnyko. Bet abejojimai tapo kiek prašalinti: Aigypte buvo rasta vazė su parašytu hieroglyfais vardu K s e r k s o; taip-pat čion buvo parašas ir kyleraščiu. Pritaikius naujai atrastą abėcėlę pasirodė, kad tai yra Kserkso parašas persų kalboj. (Reikia paminėti, kad tuom laiku jau buvo galima gerai skaityti hieroglyfus, ačiu ilgai visokių priruošimų eilei ir ant galo C h a m p o l l i o n'o genijui). Tasai nuotikis įtikrino mokslininkus, kad kyleraščių abėcėlė nėra imaginacija, bet tikras atradimas.

Kitu to pat atradimo patvirtinimu buvo vienodumas padarytų vertimų T i g l a t h P i l e s a r'o I-jo parašo, susidedančio iš 1000 kalbančių apie įvairius daiktus aiškių eilių. Vertimus darė R a w l i s o n'a s Londone, F o x T a l b o t t'a s L a c o c k Abey'je, Dr H i n k s'a s Dubline ir Dr. I. O p e r t'a s Paryžiuje. Vertimai buvo padaryti neprigulmingai viens nuo kito, o sulyginus visuose svarbiuose punktuose rodė vienodumą[2]). Jeigu ligšiol buvo kalbama, kad mokslininkams visgi pasisekė atrasti kyleraščių abėcėlę, tat anaiptol nereikia manyti, jogei kyleraščius šiandiena taip-pat galima gerai skaityti, kaip lyginai latinišką arba graikišką tekstą. Anaiptol. Kaip žemiau paaiškės perskaityme daugelio žodžių kyleraštyje pilnai pritaikoma patarlė: q u o t c a p i t a, t o t s e n s u s. Reikia dar paminėti vieną aplinkybę, labai daug padėjusią asyriškųjų kyleraščių dešifravimui: yra tai atradimas jau augščiau minėtos Asurbanipalo bibliotekos. Pirmiau ją užtiko Layard'as, o paskui užbaigė jo darbą Loftus, Rassam'as ir Smith'as. Be pagalbos šio radinio vargu butu pasisekę kada nors dešifruoti svarbiausius užrašus: mat Asurbanipalo rumuose rasta gramatikos, žodynai, naujaasyriški vertimai senųjų klasikų, kurie tik ir paduoda senovės žinias. Taip-pat rasta traktatai iš ge-

[1]) Dauguma šią kalbą vadina z e n d - a v e s t a,—bet tai didelė klaida.
[2]) *Urquart*: Die neueren Entdeckungen und die Bibel, 5 Auf, 1904 S. 29

ografijos, teologijcs, gamtos, historijos, astronomijos arba tikriau astrologijos ir historijos. Kiekvienas traktatas visas pavadintas taip, koks yra pirmas jo žodis arba sakinys, lygiai kaip žydai vadina Pentateuch'o kningas.

IV

Pereiname prie rezultatų, kokiuos davė atkasai Asyrijoj' ir Babylonijoj'. Minėtieji atkasai iš atžvilgio į žmonijos historiją ir jos kulturą suteikė tiek daug, jogei niekas nebutu norėjęs tikėti. Iš historiško atžvilgio iškasai prailgino musų žinias apie senovės laikus **bent dviem tukstančiais** metų. Jau apie 3000 m. pr. Kr. Babylonijoj' randame ištisų systėmą mažų valstijų, kurios paskui už keleto šimtmečių padaro didelę **Elamitiškąją valstiją**[1]). Nepoilgo šiosios vietą užima viena Babyloniškoji. Apie 1700 m. prieš Kr. priešais ją išeina savystovė Asyriškoji. Apie tolesnį jųdviejų likimą buvo augščiau minėta.

Iš politiško atžvilgio kalbant apie Asyriją ir apie Babyloniją, kaipo savystoves valstijas, iš kulturiško atžvilgio galima kalbėti tik apie vieną Babyloniją, apie vienintelę babyloniškąją kulturą. Kulturiškai Asyrija visuomet buvo po Babylonijos įtekme. Babyloniškoji kultura turėjo įtekmę net į visų Azijos Rytų pryšakį. Apie tai liudija vartojimas babyloniškosios kalbos diplomatiškuose Azijos pryšakį valdovų dalykuose su Aigypto valdovais. Toji seniausioji iš ligšiol žinomų korespondencijų yra tilpusi ant arti 300 plytelių, rastų jau minėtoje Tell el Amarna'oj'[2]). Taigi nors kai-kuriuose dalykuose, pav. architekturoj' Asyrija ir turėjo savotiškumus, vienok Babylonijos kultura viešpatavo nuo jurių ligi Nilui. Svarbius rezultatus davė asyriškai-babyloniškieji iškasai ir kalbos dalykuose. Tapo sužinotos kelios išmirusios kalbos, pirmiau visų sumeriškoji ir asyriškai-babyloniškoji[3]). Prasiskleidė labai sena raštija paliečianti įvairius gyvenimo sluogsnius.

Bet daugiausiai iškasai davė pažint Babyloniją iš religijinio atžvilgio. Babyloniečiai, kaip ir visos kitos senovės tau-

---

[1]) *Fr. Hommel*: Die altisraelitische Überlieferung in inschriftlicher Beleuchtung 1897, S 119. *P. Dornstetter*: Abraham. Studien über die Anfänge des hebraischen Volkes, 1902.

[2]) *Hugo Winkler*: „Keilinschriftliche Bibliothek“ V Bd. A. *Klostermann*: Ein diplomatischer Briefwechsel aus dem 2. Jahrtausend v. Chr. 1902.

[3]) Sumeriečiai- seniausioji, ne semitiškoji Babylonijos tauta; ant iškastųjų paminklų kylerasčiais parašytoji kalba yra semitiška.

tos, buvo polyteistai, turėjusieji visą dievų systėmą:[1]) išpradžių viršuje visų stovėjo pora dievų vadinamųjų Lahmu ir Lahamu. Paskui juos ėjo antroji pora: Anšar ir Kišar. Toliaus jau atsirado trejetas dievų: Anu, Bel, Ea moteriškas jų dapildymas; buvo dar mėnadievis Sin ir jo sunus saulėdievis Šamaš. Pirmykščiai Babelyje buvo garbinamas sunus Ea, dievas Marduk'as neturįs didžios galės. Paskiau, Babeliui tapus visos babyloniškosios valstijos sostapile, jo dievas Marduk'as tapo išaugštintas ir garbinamas kaipo pasaulio sutvertojas. Kaipo didžiausias tarp dievų Babelio Marduk'as buvo vadinamas Bel'iu. Graikų mytologijoj' jisai figuruoja kaipo Zeus'as, romiečių—kaipo Jupiter'is. Toliaus reikia dar paminėti šie svarbesni dievai: Tammuz'as, pavasario vegetacijos dievas; graikai tokį dievą vadino Adonis; dievas Nabu, graikiškas—Hermes; saulėdievio Sin'o duktė—deivė Ištar, finikiečių Astarta, graikų Afrodita, romiečių Venera. Šale didžiųjų dievų Babylonijoje buvo dar daugybė žemesniųjų dievų, pasiuntinių ir sargų.

Tapo žinomos taip-pat religijinės Babelio įstaigos, jų maldyklos ir kunigija, sąvokos apie kaltę ir nuodėmę. Su nuostaba buvo išgirsta, kad tuli babyloniškųjų religijinių eposų pasakojimai panašųs į Biblijos pasakojimus.

V.

Tokie apskriti asyriologijos rezultatai. Bet kai-kurie mokslininkai ant šio neapsistojo, žengė su išvadomis tolyn ir greit „nuo didelio rašto, išėjo iš krašto". Čion jie sutiko tvirtą pasipriešinimą ir pažiro mušio trenksmai. Pirmutinis su senomis pažiuromis pradėjo viešą kovą Berlino universitatėj' asyriologijos profesorius, Fr. Delitzsch'as. Jisai 1902 m. skaitė Berlyne savo pirmąją lekciją „Babelis ir Biblija", paskui 1903 antrą ir trečią, kurios tuojaus ir buvo atspaustos[2]).

Kad Delitzsch'as butu ką labai naujo pranešęs, su tuom negalima sutikti. Babyloniškasis pasakojimas apie pasaulio sutvėrimą pagarsintas jau 1875 m.; tuose pat metuose babyloniškasis cylinder'is, ant kurio išbrėžta sėdinčiu du žmogu, o juodviejų viduryj' medis, palygintas su Biblijos pasakojimu apie pirmųjų žmonių nuodemėje puolimą. Babyloniškasis pasakojimas apie tvaną žinomas nuo 1876 m. Pirmąjį bandymą suar-

[1]) *E. Schrader*: Di Keilinschriften und das Alte Testament 3 Auf., bearbeitet von Zimmern und Winkler 1903, S. 350 ff.

[2]) Babel und Bibel I, I. C. Hinrichs; Leipzig; II, III, Stuttgart.

tinti babyloniškuosius pasakojimus su bibliškaisiais padarė E. Schrader'is 1873 m. savo kningoj: Die Keilinschriften und das Alte Testament; jisai babyloniškuosius pasakojimus suvartojo kaipo glosas atskiroms S. Įstatymo vietoms. Lygiai po dešimčiai metų, dešifravus daugelį naujų kylerašćių Schrader'is išleido antrąją papildytą savo kningos laidą su tokiomis pat glosomis. Toliaus prof. H. Gunkel'is, palyginęs babyloniškąjį apie pasaulio sutvėrimą mytą, taip vadinamąjį eposą Enuma-eliš su Genezio pasakojimu priėjo prie išvados, kad Biblijos pasakojimas yra to myto reprodukcija, ir jog daugelis Biblijos kningų autorių naudojosi babyloniškają medega nuo pradžių Senojo ligi galui Naujojo Įstatymo[1]). Bet Schrader'io ir Gunkel'io išvados buvo prieinamos tik nedaugeliui specialistų, o suvis nežinomos plačiai publikos miniai.

Delitzsch'as pastatė dalyką suvis kitaip. Jis pirmučiausiai jau žinomas išvadas „popularizavo" pilnoj' to žodžio prasmėj', t. y. seniai mokslininkams žinomas hypotėzes vaizdžiai nupiešė, kaipo „neišgriaunamus faktus", o tendencijiškai įsikarščiavęs tulose vietose priėjo net prie kurioziškumų. Štai pamatinė Delitzsch'o išvadų mintis: viskas, į ką Biblijoj' ligšiol žiurėta kaipo į savystovį ir tobulą, yra ir Babylonijos literaturoj', tik gražesnėje ir grynesnėje formoje. Šit jo paties žodžiai: „Iš babyloniškųjų griuvėsių tamsos (Schatzhügel) susyk dabar išvydo šviesą visa eilė bibliškųjų pasakojimų grynesnėje, daugiau pirmykštėje formoje". (1, 29). Taigi Babelis yra originalas tų visų pasakojimų, į kuriuos ligšiol žiurėta kaipo į Dievo apreiškimą, o Biblija yra tik jų kopija. Babelis yra Biblijos aiškintojas ir ilustratorius.

Pastačius tokią tėzę, visoks viršprigimtas charakteris Biblijos, o draug su ja daugelio vietų ant jos remiančiosios krikščionystės galutinai dingsta. Visi, kurie ligšiol vadino save krikščionimis, anot Delitzscho pasirodo savo tikyboje neturinčiais nieko originališko, kaipo vien babyloniškosios religijos pasekėjai. Mat, netik S. bet ir Naujojo Įstatymo idėjos, o pirmiau visko tikėjimas į Kristų kaipo pasaulio Atpirkėją apskelbtas tapo babyloniškosios mytologijos plagiatu[2]). Senųjų Rytų atsivėrimas reiškia „pilną musų apie žmonijos evoluciją supratimo permainą"[3]), žmonija savo evolucijoj' žino tik dvi pasau-

---

[1]) Schöpfung und Chaos in Urzeit und Endzeit 1895, Vandenhoeck et Ruprecht, Göttingen.

[2]) *E. Schrader*: Die Keilinschriften und das Alte Test. 3 Auf. 1903. S. 375 ff. (Zimmern).

[3]) *Hugo Winkler*: Die babylonische Kultur in ihrer Beziehung zur unsrigen 1902, S. 14.

lėžvalgi: senbabyloniškąją, perėjusią hebraijams tarpininkaujant į krikščionystę ir empiriškai-gamtiškąją, dar tik neseniai prasidėjusią ir tulose srityse su jaja kovojančią[1]). Panašiai sako ir patsai Dalitzsch'as: „Biblijai tarpininkaujant musų religijiniame manyme yra dar tuli babyloniški prielipai" (I, 44). Taip dalykams stovint, visur nejučiomis praplinta Babylonijos atmosfera, ir į visus užkampius skverbiasi panbabylonizmas. Pažadėdami paskiaus kalbėti apie specifiškąjį (astrališkąjį) Winkler'io panbabylonizmą, čionai kalbėsime tik apie Delitzsch'o systėmą, apie paprastąjį babylonizmą arba teisingiau babelizmą, kiek jisai susidurs su S. Įstatymu.

Delitzsch'o pirmosios lekcijos išvadas trumpai galima taip išreikšti:

1. Izraėlitai, budami monoteistais, savąjį Dievą vadino Jahveh. Tokį Dievo vardą jau daug seniau žinojo babyloniečiai; taigi izraėlitų monoteizmas išsikeitė iš babyloniškosios religijos, kurioje ir buvo pirmiau apskelbtas monoteizmas.

2. Babyloniečiai turėjo pasakojimą apie pasaulio sutvėrimą, taip vadinamąjį „Eposą apie Sutvėrimą"; iš jo pasidarė pirmasis Biblijos skyrius.

3. Babyloniečiai žinojo mytologišką pasakojimą apie žmogaus nuodemėn puolimą; iš to pasakojimo padarytas Biblijos pasakojimas apie tą patį dalyką.

4. Babyloniečiai turėjo pranešimą apie tvaną; iš jo padarytas analogiškas Biblijos pasakojimas.

5. Pas babyloniečius buvo diena vardu subata, kuri paskiau perėjo pas žydus. Žydiškai-krikščioniški įvaizdai apie dangų ir pragarą, sparnuoti angelai ir daug kas kita—viskas kilę iš babyloniškosios mytologijos.

Savo antroje paskaitoje Delitzsch'as dar smarkiau užpuolė ant S. Įstatymo Apreiškimo. Radęs labai didelį panašumą religijinėse pažvalgose ir įstaigose Babelio ir Biblijos, jisai sušunka: „Kaip viskas vienoda Babelyje ir Biblijoje" (II, 18). Bet vienodumu D. neužsiganėdino: jisai dar rado, kad dora ir teisė Babelyje stovėjo kur-kas augščiaus negu Biblijoje.

Tokie drąsus D-o tvirtinimai sukėlė triukšmingą audrą. Greitu laiku D-o brošiuros praplito skaitliuje arti 100,000. Savystovių apie kovą „už Bibliją ir Babelį" brošiurų skaitlius siekė 80, kurių aplamas laidoje skaičius toli perviršijo 100,000 egz. Daugybę straipsnių laikraščiuose negalima apskaityti[2]). Apie kovos rezultatus bus minima paskiaus, o da-

---

[1]) *H. Winkler*: Himmels- und Weltenbild der Babylonier etc. 1903 S. 9.

[2]) Svarbiausioji literatura apie tai surašyta Biblische Zeitschrift 1903, S. 99—100, 321—324; 1904, S. 101—104, 325—327.

bar kritiškai peržvelgsime į D-o tvirtinimus toj' tvarkoj', kaip jie augščiau sustatyti.

VI

a) Babylonijos monoteizmas ir Dievas „Jahveh". Delitzsch'as tvirtina radęs Babylonijoj' tai, „kas priduoda Biblijai pasauliniai - historišką ją vertę, butent monoteizmą" (1, 44). Šį iš visų pusių nenusisekusį tvirtinimą patsai D. bandė pataisyt, nes trečioje paskaitoje sako: „Griežčiausiame prieštaravime Babeliui prasimušė tarp izraėlitų monoteistiškas tikėjimas į Dievą, kaipo tautiškas tikėjimas". Apie Babelio monoteizmą D. taip atsiliepia: monoteistiška pasaulėžvalga jau „egzistavo tarpe senų kananeiškųjų tautelių, apie 2500 pr. Kr. atėjusių į Babyloniją" (1, 46). Kitame daikte: „Laisvo apšviesto proto vyrai viešai Babelyje mokino, kad Nergal ir Nebo—dievai mėnulio ir saulės, griausmo dievas Ramman ir visi kiti dievai, susilieja į vieną šviesos dievą Marduk'ą" (1, 49).

Pirmąjį savo tvirtinimą D. remia savotišku aiškinimu žodžio *ilu*, reiškiančio „dievas". Babyloniškasis žodis *ilu* arba *el* sulig D. reiškiąs „tikslą", kuris pas žmogų ir gali buti tiktai vienas. Taigi logika ir gramatika rodanti, jogei *ilu* reiškia „vienas tikslas". Paskiau šituo vardu tapo pavadinta augščiausioji butybė.

Vienok toki nuomonė nesutinka su faktais. *Ilu* buvo išpradžių ir ligi galui tik kokio nors speciališko dievulio apelativas. Monoteizmo nepriparodo dar ir tokie sakiniai kaip „dievas davė", „dievas su manim" ir kiti, kuriuos mini D. Daleidus, kad *ilu* reiškia vieną už kitus augštesnį dievą, eikštėn išeis ne monoteizmas, bet atvirkščiai—polyteizmas. Tokie babyloniški vardai kaip *Hu-amranni*, „dieve, pažvelgk į mane" lygiai nepriparodo babyloniečių monoteizmo, kaip ir graikiški vardai Theophilus, Theodosius, Theokritus, Timotheus graikų monoteizmą. Antrąjį monoteizmo tvirtinimą D. remia ant taip skambančio naujababyloniškojo teksto[1]): „dievas Ninib jiegos Marduk'as; dievas Nergal kovos Marduk'as; dievas Bel valdžios Marduk'as" ir tt., tokiuo budu su Marduk'u suartinti 13 dievų. D. išveda, kad Ninib, Nergal, Bel, Šamaš ir kiti yra tik įvairus vieno dievo Marduk'o pavadinimai. Prieš tokį aiškinimą šį-tą gali užmesti semitiškos kalbos ypatybės, bet daleidus, kad toksai skaitymas teisingas, ligi monoteizmui dar bus toli. Ši-

[1]) *Th. G. Pinches*: Journal of the Transactions of the Viktorija Institute 1895, Bd 28, S. 8 ff.

sai tekstas nesenesnis, kaip trečiojo šimtmečio pr. Kr. O jeigu tuose laikuose radosi palinkimas prie monoteizmo, tai nieko nepaprasto. Tokį pat apsireiškimą romietiškos stabmeldystės tarpe mini šv. Augustinas[1]). Visi dievai ir deivės buvo arba dalis arba jiegos vieno Jupiter'o, kuris buvo pasaulio siela. Šioji siela etere vadinosi Jupiter'is, ore Juno, jurėse Neptun'as. Prie tokių nuomonių galėjo prieiti ir Babelio išminčiai. Ant galo ir suvis nesvarbu kokia pasaulėžvalga buvo Babelyje paskutinėse jo gyvavimo dienose, bet atvirkščiai, užvis svarbu, koki buvo pasaulėžvalga pirmose jo dienose. O vienok ir naujame Babelyje nebuvo jokio monoteizmo. Teisingas skaitymas anojo naujababyloniškojo teksto bus: dievas Nergal yra kovos Marduk'as, dievas Bel yra valdžios Marduk'as ir t. t. Čion suvis neužginama Ninibo, Nergalio, Belio ir kitų dievų, egzistavimas, tik sakoma, kad kiekvieno šio dievo ypatybės ir funkcijos yra ir Marduk'e; tokiuo budu augštinamas Marduk'as, kaipo vyriausias Babelio dievas. Tokios pat nuomonės apie šį tekstą yra sekantieji žymiausieji asyriologai: Zimmern[2]), Johns[3]), Bezold[4]), Jensen[5]), Oppert[6]), Kuchler[7]). Minėtina čion prof. C. Bezold'o nuomonė: „Dargi paraleliškieji iš Kujundžik'o tekstai, kuriuos patsai D. mini kartu su anuom fragmentu *suvisai panašiu budu* vieną kartą ant Marduk'o vietos stato Ea, kitą kart Belį ir t.t., kitais žodžiais: šie taip pavadintieji „laisvo, apšviesto proto vyrai" (freien erleuchteten Geister) „viešai mokino", kad sulig reikalo ištisa dievybių eilė „yra vienu" arba vandens gilumos dievuje Ea'e, arba dangaus viešpatyje Bel'e, arba kokiame trečiame, ketvirtame ir penktame dievuje". Bezold'as užbaigia žodžiais: „Aš skaitau bereikalingu ir vieną žodį pridėti prie *šio* babyloniškojo monoteizmo". Rodos priparodyta, kad D-o nuomonė apie šį tekstą neteisinga.

Dabar pažvelgsime, koki religijinė pasaulėžvalga buvo Babelyje pirmose jo gyvenimo dienose. Šiame atvejyje faktų nereikia toli jieškoti. Jau po trumpos pažinties su Babeliu kiekvienam aišku, kad jo religija žino visą dievų eilę, su jų „dieviškomis" pačiomis. Greitai aišku, kad bene visos babyloniškosios dievybės yra gamtos jiegų personifikacijos. Kiekvienas dievas turėjo savo sritį. Tik vėliaus babyloniškoji kunigija su-

[1]) De civitate Dei 4, 11.
[2]) Keilschriften und Bibel, 1903, S. 34.
[3]) The Expository Times 1903/3 S. 44. f.
[4]) Die babylonisch-assyrischen Keilinschriften und ihre Bedeutung fur das A. T. 1904, S. 33. f.
[5]) „Christliche Welt" 1904 № 1.
[6]) Zeitschrift für Assyriologie 1903, S. 303 f.
[7]) „Christliche Welt" 24 März 1904.

tvėrė dirbtiną dievų genealogiją. Visų dievų pamate yra vyriškai-moteriška dvejybė: Lahmu ir Lahamu. Paskui ją eina kita vyriškai-moteriška dvejybė: Anšar—visas viršus ir Kišar—visa apačia. Iš šios dievų poros atsiranda dangaus dievas Anu, žemės dievas Bel ir vandens gilumos dievas Ea. Žemės dievas Bel pagimdė mėnadievį Sin, kuris yra saulėdievio Šamaš ir deivės Ištar tėvas. Iš vandenų gilumos dievo Ea atsirado pavasario saulės ir miesto Babelio dievas Marduk'as[1]). Apie tai, kokiais ruožais buvo šie dievai pagražinti, pamatysime žemiaus; dabar užteks to, kas pasakyta. Kaip gi pavadinti tokią religiją? Yra tai netik ne monoteizmas, bet dargi ir ne henoteizmas, bet paprasčiausias polyteizmas, kaip ir pas visas stabmeldiškas senovės ir šių laikų tautas.

Dabar žvilgtelėsime, kaip dalykai su žodžiu „Jahveh". Delitzsch'as sakosi radęs šį vardą ant trijų lentelių iš laikų valdovo Hammurabi (2200 pr. Kr.), ir paskui daro išvadą:

„Šis Jahve yra labai sena pavalda (Erbteil) tųjų kananejiškųjų tautų, iš kurių paskui po šimtmečių išėjo dvylika Izraėlio giminių" (1, 47).

Apie šį vardą jau buvo minėjęs Oksfordo asyriologas A. H. Sayce[2]) ir München'o orientalistas Fr. Hommel'is). Bet tarp mokslininkų yra didelis ginčas, ar šis žodis teisingai dešifruotas. Mat toji ženklų grupė gali buti parašyta kaipo: *Ja-ah-PI-ilu*. Čion tikrai nežinia, kaip ištart skiemenį PI; jisai gali but tariamas kaipo *pi*, *ve*, *va*, *vu ir u*. Delitzsch'as skaito *ve*, ir tokiuo budu išeina *Ja-ah-ve-ilu* „Jahve yra Dievas". Asyriologai Daiches ir Bezold'as[3]) skaito tą skiemenį *pi*,—išeina *Ja-ah-pi-ilu* „naikintojas yra Dievas" lyginai *Jupiter tonans*. Bezold'as apart to atrado dar vardą *Ja-ah-BI-ilu*, tad jis laikosi nuomonės, kad skiemenį PI galima skaityti *bi*. Zimmern'as skaito *Ja-ah-ve-ilu* „Dievas yra"[4]). Barth'as[5]) skaito: *Ja-hu-um-ilu* ir *Ja-ah-ve-ilu* ir aiškina: Jahve=Jaho yra Dievas, tai yra „Gyvenimo davėjas yra Dievas" arba „Dievas duoda gyvenimą".

Su Delitzsch'u nesutinka ir asyriologas J. Oppert'as:

„Fr. Delitzsch'as savo tendencijiniame karštyje trečiąjį veiksmažodžio formos asmenį paduoda, kaipo vardą Dievo[6]).

---

[1]) *M Jastrow*: Die Religion Babyloniens und Assyriens I 1905 Giessen, Ricker.

[2]) The Expository Times 1897/98 IX, 522.

[3]) Ten pat 1898 p. 42.

[4]) *Kugler*: Babylon und Christentum 1903, S. 42. P. Keil, Babel- und Bibelfrage 1903. S. 28.

[5]) Babel und izlaelitisches Religionswesen 1902, S 19.

[6]) Zeitschrift für Assyriologie XVII, S. 292.

Taigi skaitymas anojo žodžio taip, kaip jį perskaito D., yra galimas, bet toli ne vienintėlis. Ypač kritiškai išnagrinėjo D-o tvirtinimus apie vardą Jahve asyriologai Algyigyöi-Hirsch[1]) ir Küchler[2]). Kas link šio viso dalyko teisingai patėmija Bezold'as, kad „butu buvę prašalinta daug bereikalingos kovos, jeigu D. butu ištolo laikęsis nuo nepriparodyto tvirtinimo apie tikrą egzistavimą žodžio „*Jahve-ilu*", turinčio reikšmę „Jahve yra Dievas"[3]). Rodos teisingiausią vertimą žodžių, apie kuriuos tiek daug ginčytasi, davė asyriologijos „senmeisteris" J. Oppert'as[4]), butent: „Gražus yra dievas", „dievas dovanoja", „dievas gyvena", „dievas yra" arba „dievas liepia".

Augščiau parodyta vienas iš daugelio pavyzdžių, kur prie skaitymo kylerasčių pilnai pritaikoma minėta patarlė: q u o t c a p i t a, t o t s e n s u s. Kaip kam geistina perskaityti, taip tas ir perskaito. O tokių žodžių yra labai daug. Asyriškai-babyloniškieji šaltiniai gana sunku išnaudoti. Apart skaitymo įvairumo tankiai pasitaiko teksto iškraipymai, kaipo tos vietos perrašymo pasekmė. Vienodi ženklai įvariose vietose įgauna įvairią reikšmę. Tankiai pasitaiko, kad žodžio garsai tikrai žinomi, bet suvis nežinoma jo reikšmė ir atvirkščiai—žodžio reikšmė žinoma, bet nežinia kaip jį perskaityti[5]) „Systėma paskiaus tapo komplikuota, dėlto, kad daguma ženklų buvo polyfoniški, tai yra jie ženklino daugiau, negu vieną skiemenį ir galėjo but vartojami kaipo idėogramos daugiau negu vienam žodžiui"[6]).

Taip dalykams stovint, absolutiškai teisingus asyriškai-babyloniškuose šaltiniuose tiesos priparodymus gali rasti tik tasai, kuris seka kokią nors tendenciją, kuris à p r i o r i į Biblijos pranešimus žiuri, kaipo į melą. Tuomet Biblijoje visur vėlybas plagiatas, o Babelyje viskas sena, originališka, tikėtina.

Bet daleiskime, kas mažai tikėtina, kad Delitzsch'as absolutiškai teisingai perskaitė Jahve-ilu „Jahve yra Dievas". Tuomet jis niekaip nepriparodys savo išvados kad

> „Jahve yra pirmykštė pavalda (Erbteil) tų Kananėjos tautų, iš kurių po šimtmečių išėjo 12 Izraėliaus giminių" (I, 47).

Izraėlitai jau pirmiau stovėjo priešais kananiečius. Nes kuomet Izraėliaus tautos tėvas Abraomas įėjo į žadėtąją žemę,

---

1) Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 1903, S. 355 ff.
2) „Christliche Welt" 1904, S. 294.
3) Die babyl.-assyr. Keilinschriften 1904, S. 32 ff.
4) Jahveh? Zeitschrift für Assyriologie VII, 1903. S. 291 ff. Sulygink ten-pat *Bezold*: Assyriologische Randbemerkungen (Noch einmal Jahve) S. 271 f.
5) *Keil*: Babel-und Bibelfrage S. 11 f.
6) L. W. King Encyklopaedia Biblica 1 (1899) p. 423.

„jau buvo tuomet šalyje kananiečiai“ (Gen. 12, 6). Tuomet išaiškint žodį Jahve lieka du keliu. Knieschke[1]) taip aiškina:

„Sinear'o valdovas Hammurabi, tasai pats, ką Biblijoje vadinamas Amraphel, kurį Abraomas apgalėjo kovoj (cf. Gen. 14), iš baimės priėmė į savo tautos panteoną savo apgalėtojo Dievą Jahve“.

Bet suvis nepriparodyta tapatybė Hammurabi su bibliškuoju Amraphel'iu[2]), tat šitoks Knieschke's aiškinimas teturi tik mažą hypotetišką vertę.

Kitas, teisingesnis aiškinimas yra toks: Dievo vardas Jahve[3]) yra pirmykščiai senas (uralt). Tik pas babyloniečius toliaus jis įgavo polyteistišką reikšmę, iš kurios niekaip negalima išvesti izraėlitų monoteizmas[4]).

Toliaus dar paaiškės, kad Babelyje viešpatavo griežčiausias polyteizmas, o rodos dabar jau aišku, kad babyloniškasai Delitzsch'o monoteizmas liko be jokio priparodymo.

Lieka historiškas faktas, kad monoteizmas neišaugo nei Babelyje, nei pietinėj' Arabijoj' ir apskritai nei pas vieną iš semitiškų tautų, apart Izraėliaus. Teisingai sako Kugler'is:

„Tik vienai Izraėliaus tautai priguli nesibaigianti garbė pažinimo vieno ir ir vienintėlio tikro Dievo, kaipo šventojo, amžinojo, neregimojo, visuresančiojo, visagalinčiojo pasaulio Sutvėrėjo ir Teisėjo (Dt. 4, 15—19, 35 ir 39)“[5]).

O jeigu izraėlitai buvo vienintelė tauta, dargi tik tautelė, kuri gyvendama tokiose pat aplinkybėse, valdoma tokiais pat gamtiškosios evolucijos įstatais, kaip ir visos kitos tautos, vienintelė užlaikė kitokią tikybą ir pasaulėžvalgą, tat logika verčia pripažinti, kad joje apsireiškė veiksnis, kurio paprastieji gamtos įstatai negalėjo apgalėti, atvirkščiai, turėjo prieš jį atsitraukti; taigi tasai veiksnis buvo stipresnis už gamtos įstatus, e r g o jisai buvo viršgamtiškas.

VII.

b) Babyloniškasis eposas apie pasaulio sutvėrimą. Babyloniškasis pasakojimas, teisingiau suopimas (Sage) apie pasaulio sutvėrimą rastas ant keleto lentelių (vieni skaito 8, kiti 6). Jų turinys labai nelygus, nes neivienos nėra nepažeistos. Ant pir-

---

[1]) Bibel und Babel, El und Bel. 1902, S. 46.

[2]) *C. Bezold*: Zur Babel-Bibel-Frage, Deutsche Literaturzeitung 20 April 1907 Sp. 967.

[3]) Etymologiškąją šio žodžio reikšmę čion apleidžiu; apie tai sk. *J. Döller*: Bibel und Babel 1903, S. 9 f.

[4]) *H. Grimme*: „Unbewiesenes“ Bemerkungen eines Philologen zu Delitzsch 1904. Apie monoteistiškas sroves senuose rytuose žiurėk *B. Baentsch*: Altorientalischer und israelischer Monoteismus ir *A. Jeremias* Monotheistische Strömungen innerhalb der babyl. Religion 1904.

[5]) Babylon und Christentum I, S. 43.

mosios lentelės pas Gunkel'į[1]) yra 38 spaudos eilelės, ant trečiosios viršaus per 100, o nuo 6 lentelės neliko nei vienos sveikos eilelės. Išviso galima sukočioti arti 1000 eilelių. Pradžia labai neaiški ir maž-daug taip perskaitoma:

Kuomet viršuj dangus dar buvo be vardo,
Ir apačioj žemė dar nebuvo pavadinta,
Kuomet vienas tik Apsu pirmykštis
[Ir] visus pagimdžiusi pirmykštė forma Tiâmat
Vandenis savuosius sumaišė į daiktą...,
kuomet iš dievų (dar) nebuvo nei vieno,
nebuvo jokio vardo, nei jokio likimo,
tuomet atsirado dievai ir tt.[2]).

Ši pradžia taip aiškinama: kuomet dar nebuvo nei dangaus, nei žemės, tuomet egzistavo tik A p s u—okeanas—ir jo moteriškasis komplementas T i â m a t. Apsu ir Tiâmat—pavadinimas pirmykščio chaoso. Juodu taip pat yra ir pirmoji dievų pora; Tiâmat pavadinta dievų motyna, o M u m m u juodviejų sunus.

Tolimesnis turinys labiau suprantamas[3]). Iš dievų pirmiausiai atsiranda pora L a h m u ir L a h a m u, toliaus kita pora A n š a r ir K i š a r, paskui dar kiti. Tarp dievų kįla peštynės ir Apsu lieka nuveiktas. Tada dievų motyna Tiâmat sukįla priešais dievus, sutveria vienuoliką baisenybių, kurioms už vadą duoda savo naująjį priegulą K i n g u.—Ant 2—4 lentelių pasakojama, kad dievai, regėdami Tiâmatos maištą, labai persigąsta ir prašo dievo Marduko, kad jisai pradėtu kovą. Mardukas sutinka eit kovon su sąlyga, jei jį dievai išrinksią viršiausiuoju dievu. Dievai tinka ant to, išrenka Marduką savo valdovu ir jam atneša karališką buožę, sostą ir ginklus kovai su Tiâmat'a. Tuomet Mardukas apsiginkluoja kardu, tinklu ir vilyčiomis, užlipa ant ratų ir išeina priešais Tiâmatą. Tiâmata atveria savo snukį, Mardukas įleidžia į ją piktąjį Vėją, užmuša kardu, ir perkirtęs jos kūną pusiau, iš vienos pusės padaro dangaus skliautą iš antrosios—žemę. Visa revolucija pasibaigia.—Reikia žinoti, kad šitos kovos laike dar nebuvo nei dangiškų kunų, nei žemės, nei žmonių. Kitoj' babyloniškoj' legendoj, pasakyta, kad žmonės tuom laiku jau buvo sutverti ir gyveno miestuose[4]).

---

[1]) Schöpfung und Chaos 1895, S. 401 ff.
[2]) *Schrader*: Keilinschriftliche Bibliothek VI, 1.
[3]) Pagal *P. Jensen*: Die Kosmologie der Babylonier 1890, S. 261 ff. Jo pat Assyrisch-babylonische Mythen und Epen I, 1900. *J. Nikel*: Genesis und Keilschriftforschung 1903. *Schrader*: Die Keilinschriften und A. T. 3 Auf. 1903, 480 ff. (Zimmern). *G. Smith*: Chaldeische Genesis 1876. S. 61 ff.
[4]) *H. Gunkel*: Schöpfung und Chaos, S. 417 ff.

Ant 5 lentelės smulkiai pasakojama, kaip Mardukas sutveria zodiako žvaigždes, mėnulį ir kitus dangaus kunus. Nuo 6 lentelės, kaip minėta, neliko nieko, o ant 7—neaiškiai pasakojama apie žemes susiformavimą, apie dangaus, žmonių, augmenų ir gyvulių sutvėrimą. (Sulig Berozo pranešimo žmogus sutvertas anksčiau žvaigždžių). Ant paskutinės 8 lentelės telpa iškilmingas augštinantis Marduk'ą hymnas.—Toksai babyloniškojo eposo apie pasaulio sutvėrimą turinys.

Iš šio babyloniškojo eposo bibliškasis pirmojo skyriaus Genezies pasakojimas anot Delitzsch'o atsiradęs štai kokiuo budu:

„Žinoma, mokytas kunigas (priesterliche Gelehrte), pirmojo Genezies skyriaus autorius, laimingai galvojo apie tai, kad prašalint iš šio apie pasaulio sutvėrimą pasakojimo visus mytologiškus ruožus" (1, 34).

Taigi visas gražumas ir prakilnumas bibliškojo apie pasaulio sutvėrimą pasakojimo sulyginant jį su Babelio mytologiškomis nesąmonėmis, anot Delitzsch'o, priguli vien tik nuo Genezies autoriaus „*baimės*". Labiau naiviškas argumentas vargu begalima išgalvoti. „Baimės" nesikentė ir patsai Delitzsch'as, nes ją išmetė vėlesnėse savo lekcijos laidose (1, 36).

Jau paviršutinis palyginimas babyloniškojo pasakojimo su bibliškuoju parodo, kad panašumų tarp juodviejų kaip ir visai nėra.

„Iš pradžių Dievas sutvėrė dangų ir žemę".—Taip skamba Biblijos pranešimas. Čion Dievas buvo pirmiau viso ko. Dievas viską padarė iš nieko, kas tiktai šale Jo. Čion Dievas dvasia egzistuoja anksčiau medegos; čion Dievo valia pagal stebėtiną planą sutveria medegą ir duoda jai gyvybės impulsus. Babelyje materija egzistuoja anksčiau dievų, kurie nežinia kokiuo budu iš jos atsirandą. „Bibliškame pasakojime yra tvėrimo tvarka; tvėrimas laiptais žengia pirmyn; babyloniškame—viskas maišosi. Pirmykščiu visokios butybės principu Biblijos pranešimas stato Dievą, babyloniškasis—materiją. Bibliškasis pasakojimas sulig savo budo yra teistiškas, babyloniškasis—panteistiškas. Bibliškasis pasakojimas duoda kosmogoniją, babyloniškasis—teogoniją. Bibliškasis pranešimas visą sutvėrimą tvarko žmogui, kaipo savo artimiausiam tikslui, babyloniškasis—apie tokį tvarkymą, rodos, nieko nežino"[1]). Babyloniškame pasakojime dievai atsiranda kaipo pasaulio produktas, taigi čion pasakojama paprasta teogonija, kokias turi ir daugelis kitų tautų[2]); ypač graikų teogonijos artimos babyloniškajai.

---

[1]) *P. Keil*: Babel—und Bibelfrage. S. 52.

[2]) *M. W. Weinstein*: Entstehung der Welt und der Erde nach Sage und Wissenschaft, 1908, Leipzig Teubner.

Rodos labai teisinga nuomonė vieno mokslininko, kuris babyloniškąją teogoniją šitokiuo budu aiškina:

„Babyloniškasis apie sutvėrimą eposas neturi tikslo pranešti apie pasaulio sutvėrimą, bet turi tikslą išaugštinti dievą Marduką. Didžiausios garbės Mardukas pasiekė, kuomet Babelis tapo visos Babylonijos sostapile. Tad Marduko kova su Tiâmata yra alegoriškas aprašymas kovų, kokias turėjo ištverti įsteigėjas suvienytos babyloniškos valstijos, kol panaikino daugelį mažųjų valstijėlių. Tiâmat yra alegoriškas kolektiviškas vardas padidinimui pietinių babyloniškųjų valstijų, dalis kurių siekia jures (tehom—Tiâmat). Iš čiou paaiškėja taip-pat žemas (unedle) išdėjimas priešingas visokiems estetikos įstatams kovos su Tiâmata. Mytologiškieji, panašųs bibliškajam apie pasaulio sutvėrimą pasakojimui atbalsiai tarnauja tik kaipo poetiškas apvalkalas“[1]).

Tokių svarbesnių atbalsių yra tris. 1⁰. Ir bibliškasis ir babyloniškasis pasakojimai abu išveda pasaulį iš pirmykščio chaoso. 2⁰. Chaoso vardai vienodi: babyloniškasis chaosas-deivė vadinasi T i â m a t, bibliškasis chaosas-jurės vadinasi t e h o m. 3⁰. Babyloniškasis Mardukas, perskėlęs Tiâmatos kuną pusiau, iš vienos pusės daro dangaus skliautą, sulaikantį vandenis, iš kitos pusės—žemę. Bibliškasis Jahve daro perskyrimą tarp viršutinių ir žemutinių vandenų.

Jeigu bibliškasis pasakojimas praneša, kad Dievas suformavo pasaulį iš pirmykščio chaoso iš t o h u v a b o h u, ir jeigu toksai atbalsys yra visų tautų kosmogonijose, tai dar anaiptol neišeina, kad bibliškasis pasakojimas paimtas iš kokios nors kosmogonijos. Ligšiol dar nieks nemanė tvirtinti, kad Biblijos pasakojimas paimtas iš Indijos, Irano, Aigypto ar kitų kosmogonijų. Babyloniškoji kosmogonija neikiek už jas neaugštesnė, nes nei viena iš jų nesako, *dėlko* pirmiaus chaotiškoji medega, paskiaus taip ar kitaip susiformavo.

Toliaus niekaip negalima išvesti bibliškąjį žodį t e h o m iš babyloniškojo T i â m a t[2]). Padalinimą vandenų į viršutinius ir apatinius galima išaiškinti kaipo populariškąą išsireiškimą, tankiai vartojamą kosmologijose pryšakinės Azijos tautų, buvusių po babyloniškosios kulturos įtekme. Daleidžiant, kad šiose vietose yra didesni panašumai, negu jie ištikrųjų yra, kaip bus matoma, juos bus galima gerai išaiškinti iš šaltinių bendrumo.

Delitzsch'as labai augština babyloniškąjį eposą. Taip jisai kalba iškilmingu balsu:

„Seka puiki scėna: Kuomet dievas Mardukas išplėtė milžinišką tinklą nuo rytų ligi pietų ir nuo šiaurės lig vakarų, kad nieks nuo

---

[1]) *G. Hoberg*: Babel und Bibel 1904, S. 16.
[2]) *P. Keil*: Babel—und Bibelfrage S. 52 f.

Tiâmatos neištruktu, žvilgančiuose šarvuose ir apsuptas majestotiška šviesa užžengė jis ant savo keturiais arkliais vežamų ratų, o aplink esantieji dievai su nuostaba žvelgia į jį“ (1, 33).

Vienok Delitzsch'as nei žodelio neužsimena apie šlykščias epose scenas. Taip Mardukas tik tada apsiima eit kovon, kuomet jam tėvas prižada išpildyti jo egoistiškus reikalavimus[1]). Dievai sutinka išpildyti Marduk'o reikalavimus tik nusigėrę. Epose štai kaip sakoma:

Saldus vynas iškreipė jų [protą]
O prisigėrus išputo jų kunai (schwell [en sie] die Lei [ber])
Labai jie nuilso, (es stie[g] ihr [...]) etc.[2]).

Taip, kad Delitzsch'as babyloniškame epose rasdamas tik „puikias scenas“, o Biblijoje „baimę“ Genezies autoriaus labai apsilenkė su teisybe. Šiuo žvilgsniu rodos niekas nepavadins babyloniškuosius pasakojimus grynesniais už bibliškuosius ir aiškins, kad pastarieji atsirado iš pirmųjų.

Delitzsch'as ir jo šalininkai šiame atvejyje jausdami savo pozicijos silpnumą, griebėsi kitokių įrankių jos sustiprinimui. Taip, anot jų, bibliškasis pranešimas dabartinėj' savo formoj' yra nepilnas. Biblijoje taip pat buvusi kova su Tiâmata. Tai priparodą atbalsiai tos kovos Ps. 87_4, 89_{11} ir 74_{13}, Is. 51_9, kur kalbama apie Jahve's apgalėjimą „rahabo, siaubuno, susivyniojusios angies, leviatano, siaubuno vandenyje“. Remdamasis ant šių vietų Delitzsch'as sako:

„Senojo Įstatymo dainiai ir pranašai žengė taip toli, kad karžygiškus Marduk'o darbus pernešė tiesioginiai ant Jahve's“ (1, 34).

Bet šisai argumentas, tai tikras pasturlogikos pavyzdis. Čionai à p r i o r i daleidžiama, kad bibliškasis apie pasaulio sutvėrimą pasakojimas paimtas iš Babylonijos, o kada jau dalykai stovi taip, tai paskesniame laike viršminėtose vietose butinai kalbama apie Marduko darbus. Protaujant be aprioriškumo visai kitaip išeina. Biblijoje aiškiai kalbama apie priešiąją Jahve'i butybę, kurią Jahve apgalėjo ir jos kuną atidavė žvėrims sudraskytų. Šitoji butybė piešiama kaipo vandeninė angis, siaubunas ir vadinama įvairiais vardais: t a n n i n, r a h a b, l e v i a t a n. Bet ji nereiškia nieko mytiško, yra tai tik emblematiškas Aigypto valstijos pavadinimas. Štai Biblijos žodžiai (Is. 51, 9—10):

„Kelkis, kelkis, stiprinkis, ranka Jahve! Kelkis kaip senose dienose, tarp gilios senovės giminių. Ar ne tu apgalėjai Rahabą (nesuvaldomą ju-

[1]) Keilinschriftliche Bibl. IV, 1, 12 ff. 16 ff. 18 ff.
[2]) Ten pat S. 20.

rių gyvį), ar ne tu persmeigei toli išsitiesusį siaubuną (tannin'ą). Ar ne tu išdžiovinai vandenis jurių ir jų gilumoje padarei kelią, kuriuom perėjo tavo išliuosuotieji".

Rodos nieks nebandys ginčyties, kad čion kalbama ne apie ką kitą, tik apie Aigyptą, iš kurio Jahve išvedė savo tautą ir padarė jai per jures sausą kelią. Čionai nesimato jokios mytologiškos reminiscencijos. Kitoje Biblijos vietoje (Hes. 29, 3). „Faraonas, Aigypto valdovas" aiškiai pavadintas „didis Tannin". Daug tiesos Barth'o[1]) nuomonėje, „kad stabmeldiškas pasakojimas apie priešinančiasi Dievui baisią butybę buvo pernėštas ant Aigypto". Taip-pat ir žodžiai leviatan, rahab, tannin neturi Babelyje jokio atskambio.

Bet Delitzsch'ui butinai reikėjo sumegzti kokiuo nors budu šį Biblijos išsireiškimą su babyloniškuoju pasakojimu. Kadangi Bibliškoji butybė aiškiai piešiama angies pavidale, tad ir D. tvirtina, kad Tiâmata, su kuria kovojo Mardukas, turėjus angies pavidalą. Bet į tai labai gerai atsakė Jensenas[2]):

„Berozas šią butybę vadina motere; ji yra dievų motyna, turi vyrą ir mylimąjį, ir visoj asyriškai-babyloniškoj literaturoj niekur nėra nei mažiausio užsiminimo, kad šioji butybė butu kas kitas, kaip moteris, nemanant apie jokį apribojimą".

Delitzsch prieš tai spiriasi iš paskutinos ir prieina ligi absurdų.

Mat jau išdalies buvo minėta, kad dievų motyna Tiâmata, sukilusi priešais kitus dievus, sutveria (kitaip—padaro, pagimdo)[3]) daugybę biaurių vienuolikos rušių butybių: didžiulius driežus (Molch) ir angis, pasiutusius šunis, skorpionžmogius, žuvažmogius ir t.t. Ant šito remdamasis Delitzsch'as štai kaip priparodo, kad Tiâmata turėjo angies pavidalą (Anmerk. 65):

„... žmogiška moteris gimdo žmonis,... taip ir gimdanti didžiules angis butybė pati turi but didelė didžiulė angis, δράκων μέγας arba panašus į angį sutvėrimas".

Bet taip pasakius D-ui reikėjo atminti, kad čion kalbama ne apie gamtišką gimdymą, bet apie mytologiškąjį. O jeigu D., sakydamas, kad žmogiška moteris gimdo žmogų, stovi ant gamtiško pagrindo, tad reikėjo elgties konsekventiškai ir sakyti: „Tiâmata buvo driežas, nes gimdė driežus; Tiâmata buvo šuva, nes gimdė šunis; toliaus lygiai buvo skorpionžmogis,

[1]) Babel und israelitisches Religionswesen 1902. S. 28.
[2]) „Christliche Welt" 1902. Sp. 489.
[3]) Sutvėrimo tikroj šio žodžio prasmėj (facere ex nihilo sui et subiecti) babyloniečiai nežinojo.

žuvažmogis ir t.t. trumpai, viskas ką tik gali išsvajoti orientališkoji fantazija“. Taip kad šiuoju argumentu D. tiek laimėjo, kaip kardu į orą kirtęs.

Po šios visos nuobodžios proceduros statome klausimą: ar galimas daiktas, kad Genezies autorius butu sėmęs savo pasakojimą iš babyloniškojo apie Marduk'ą ir Tiâmat'ą myto? Niekaip negalimas. Teisingai sako asyriologas A. H. Sayce[1]), kad „tarp babyloniškojo ir bibliškojo apie sutvėrimą pasakojimų rėpso neperžengiama bedugnė“. Babyloniškame pasakojime nėra jokio pėdsako augštos idėjos apie pasaulio atsiradimą paliepus Visagalinčiam.

Iš kitos pusės ir babyloniškoji ir kitų tautų kosmogonijos, be abejo, turi nors mažytį tiesos atspindį, nes jeigu pasaulio ypač žmonių tvėrimas įvyko tokiuo budu, kaip apie tai praneša Biblija, tad turėjo tai buti žinoma visiems pirmiesiems žmonėms, kurie skirstydamiesi ir išsinešiojo su savim po visą pasaulį šį atsiminimą, paskui jį iškraipė ir išpuošė visokiais pridėčkais. Matant, kad visos kosmogonijos paskendę mytuose ir visokiose nesąmonėse, o bibliškoji—vienintelė, kurioje viskas prasta, aišku ir prakilnu, atsiranda klausimas: kokiuo budu bibliškoji kosmogonija dasigavo tokio savo stovio? Iš naturalistiško atžvilgio taip atsakoma: Išpradžių ir bibliškoji kosmogonija buvo paskendusi mytuose, tik paskiau buvo nuo jų kiek apvalyta.—Bet šitoks atsakymas mažai teišaiškina dalyką. Dėlko iš daugybės kosmogonijų tik viena bibliškoji tapo apvalyta? Juk viešpataujant visoj' gamtoj' vienodiems evolucijos įstatams, turėjo įvykti vienodi ar bent panašųs apsireiškimai ir įvairiose gyvenimo srityse: kaip parėjo žmogui laikas tverti įvairius mytus ir nesąmones apie savo atsiradimą ar paskyrimą, tai kiekviena tauta ir tvėrė daug-mažai panašias kosmogonijas, teogonijas ir kitokias fikcijas; o kaip parėjo laikas liuosuoties ir valyties nuo mytų, tad jeigu ir ne visos, tai bent daugelis tautų nuo jų savo kosmogonijas apvalė. O čion išeina visai ne taip, kaip turėtu buti. Draug su kitomis tautomis mytus „tvėrė“ ir izraėlitai, o apsivalyti nuo jų tik jie vieni tepajiegė. Kuokiuo budu Mozė ar kitas Genezies autorius nuvalė izraėlitų kosmogoniją nuo mytų, kuomet mokytas Belio kunigas Berozas, gyvenęs 12 šimtmečių paskiau, rašydamas „Chaldaiškąją Genezį“ nepajiegė ją apvalyti nuo augščiau minėtų mytų?

Tad kas link bibliškosios kosmogonijos naturalistiškieji evolucijos įstatai atsisako veikti, o jeigu taip, tad jie ir neamžini

---

[1]) The Expository Times 1903, p. 147.

ir nevisagaliai. O jeigu kas tai juos arba visai sustabdo ar nukreipia į šalį, tat toje vietoje, kur dingsta jų jiega, butinai yra už juos galingesnis faktorius, nuo kurio jie priguli ir kurio norams jie tarnauja. Tad jeigu didžfulėje pasaulio upėje, kur πάντα ῥεῖ (viskas teka), kokioje nors vietoje pasirodo nejudantis punktas, tad prisiartinus prie tos vietos butinai rasime stipresnį už tekėjimo įstatus faktorių. Jeigu iš visų pasaulio kosmogonijų tik viena bibliškoji rodo savyje neprigulmingumą nuo naturalistiškos evolucijos įstatų, tat tik jos srityje butinai apsireiškia veikimas tojo stipresnio už gamtos įstatus faktoriaus, e r g o viršgamtinio faktoriaus. Tokiuo budu bibliškoji kosmogonija stovi kaipo akmeninė sala, su kuriaja susiduręs didžiulis upės tekėjimas, nepajiegdamas ją pajudinti, yra priverstas prasiskirti. Ant šios tai nepajudinamos salos ir išsiliejo valia tojo viršgamtiško faktoriaus, kuris ir davė bibliškajai kosmogonijai tokį dabartinį pavidalą.—Prie tokių išvadų verčia protą logika, o kuomet jisai spiriasi, tad aišku, jog yra už plaukų vedamas.

Tąjį viršgamtiską Biblijoj' faktorių galima užčiuopti netik sausa logika, bet dar daugiau visa žmogaus dvasia. Jau tik biskį įsigilinus į labai ant pažiuros negudrius bibliškuosius pasakojimus apie žmogaus paskyrimą, apie pirmosios žmonių poros gyvenimą, apie juodviejų santykius,—kaip tuojaus atsiveria prieš akis tokie užžavinantįs, patraukiantįs ir apgalintįs žmogų paveikslai, kad niekuomet negalima sutikti, jogei tai butu žmogiškos spekulacijos produktas,—bet ir nenoromis turi pripažinti šiuose paveiksluose ant paprasto audeklo apsireiškusį nežemiškų varsų raštą, šiuose garsuose—nežemiškų garsų skambėjimą, šiame pranešime—Dieviškos Tiesos Apreiškimo žodžius.

VIII.

Babyloniškasis pirmųjų žmonių nuodėmėn puolimas. Bibliškame pasakojime apie nuodėmėn puolimą Delitzschas mato pasiskolinimą iš babyloniškojo apie atsiradimą pikto ir nuodėmės myto. Šį mytą išsvajojusi spekulativiškoji babyloniečių dvasia, o izraėlitai jį priėmę kaipo historiškąjį faktą; tokiuo budu šisai mytas ir patekęs į Bibliją. Delitzsch'as sako:

Babelyje kaip ir Biblijoje nuodėmės sąvoka yra visavaldanti jiega. Taip dalykams stovint aišku, kad ir babyloniškieji išminčiai galvojo apie tai, kaip tai buvę galima, kad iš Dievo rankos išėjęs, pagal Dievo paveikslą sutvertas žmogus galėjo patekti nuodėmei ir mirčiai. Biblijoje yra ansai gražus, gilaprasmis pasakojimas apie tai, kaip moterį prigundė angis—taip ir vėl angis! Juk tai skamba visai babyloniškai...

Klausimas apie tai, kaip atsirado bibliškasai pasakojimas apie nuodėmėn puolimą, yra svarbesnis negu koksai kitas, sulig

savo religiškai-historiškos svarbos, pirmiau visko dėlei Naujojo Įstatymo teologijos, kuri, žinoma, priešais pirmąjį Adomą, per kurį atėjo pasaulin nuodėmė ir mirtis, stato antrąjį Adomą. Ar galima kilstelt uždangalą? klausia Delitzsch'as. Čion jis parodo ant paveikslėlio senbabyloniškąjį antspaudinį cylindrą (Siegelzylinder), kuriame:

„viduryj su svyrančiais žemyn vaisiais medis, po tiesiai vyras, pažystamas iš ragų—jiegos symbolis, po kairei—moteris; abudu ištiesę rankas prie vaisių, o užpakalyj moteries angis. Ar negali but sąryšio tarp šitojo senbabyloniškojo paveikslo ir bibliškojo apie nuodėmėn puolimą pasakojimo?" (1, 37).

Kas gi ant to pasakyti? Pirmučiausiai reikia pažymėti, kad pasakojimai apie nuodėmėn puolimą ir apie angies tame liudname atsitikime dalyvavimą, apie medį gyvybės—yra bene visų tautų religijose. Taip sumeriečių kalboj' rasta labai senas Babelio vardas *Tin-tir-ki*. Po ilgų neteisingų vertimų, išvertus teisingai pasirodė tokia reikšmė: Vieta gyvybės medžio[1]). Matomai čion taip pavadintas pirmasis po tvanui miestas atminčiai apie pirmykštę žmonių laimę. Angiai daugelis tautų atiduodavo dievišką garbę. Max Müller'is, priešingas nuomonei, kad pirmykščiai įvaizdai apie angį turi vieną šaltinį, vienok sako: „Yra angis ariška, semitiška, turaniška, afrikiška". Lenormant'as kalba apie Aigypto angį Apap; pas chaldajoasyriečius minima didelė angis, „dievų priešas", vadinama a n i b i l a n i. Angis figuruoja mazdaizme ir Zoroastro religijoj'[2]). Nuodėmėn puolimą ypač reliefiškai nupiešia klasiška apie Pandorą pasaka. Pirmutinė moteris Pandora buvo visomis dovanomis apdovanota. Tai išreiškia ir jos vardas πανδωρα — visuapdovanota. Jupiteris davė ją žmonijos tėvui į moterį. Jų namuose buvo dėželė, kuri buvo smarkiai uždrausta atidaryt. Žingeidumas kankino Pandorą, ir ji neiškentusi atidarė dėžutę, iš kurios ir paplito ant žemės visas piktas. Vienok ji dar paspėjo vėl uždaryti ir liko dar šioki toki viltis[3]). Visi įvairioj' formoj' kalbantieji pranešimai yra ne kas kitas, kaip reminiscencija pirmykščio tikrai įvykusio atsitikimo. Ir jeigu ligšiol niekam į galvą neatėjo tvirtint, kad bibliškasis pasakojimas yra paimtas iš tųjų mytų, tad ir senbabyloniškasis nurodymas, jeigu tikrai rodo į tąjį nusidavimą, neikiek nekeičia dalykų stovio. Kas link to, ar paveikslu ant tojo cylindro tikrai turėta omenėje išreikšti nuodėmėn puolimą, yra daug abejojimų.

---

[1]) *John Urquhart*: Die neueren Entdeckungen und die Bibel I, 15 und 5 Auf. 1904 S. 109.
[2]) A. a. O. S. 111—112.
[3]) A. a. 104.

Pirmučiausiai į akis metasi tas dalykas, kad ant paveikslėlio, kurį duoda Delitzsch'as, angis, tiesa, labai aiškiai atspausta, bet ištikrųjų yra ne visai taip. Daugelis asyriologų ir kritikų yra tos nuomonės, kad toji „angis" gali but lygiai ir ne angis, bet ornamentinis brukšnys[1]), symetriškam užpildymui tuščios vietos, kurios moteries užpakalyje kuone keturissyk daugiau, negu vyro užpakalyje. Jeigu toji „angis" nėra angis, tat visas paveikslas neturi nieko bendro su pasakojimu apie nuodėmėn puolimą. Tokios nuomonės laikosi Halévy, Schrader, Tiele, Dillmann[2]), Oppert, Ménant ir kiti.

Toliaus dar nežinia, ar antrasis, ką be ragų, paveikslas tikrai reiškia moterį. Skirtumas tik raguose. Bet Smith'as[3]) nurodo keletą cylindrų, kur papiešta vyrai su tokiais galvos pagražinimais, o šale jų taip-pat vyrai be panašių pagražinimų, ir lygiai su tokiais, kokį turi ant musų paveikslo „moteris". Asyriologas Jensen'as taip išsitarė apie šį paveikslą: „Jeigu abiejuose paveiksluose matyt du šalip gyvenimo medžio esančiu dievu, o angyje—juodviejų sergėtoją, tuomet nieko nelieka"[4]). G. Wildeboer'as sako abu paveikslu esant vyriškiai[5]). —Daleiskime, kad paveikslu tikrai reiškia vyrą ir moterį, tuomet ir vėl gali but įvairios tarpe mokslininkų nuomonės. Pav. Tiele[6]):

„Angis nestovi kaipo gundytojas priešais moterį... Yra tai maitinantysis vaisiais gyvenimo medžio dievas; yra tai nemirimo vilties paveikslas, kurį dievobaimingasis išdrožė ant savo antspaudo".

Eikime dar toliau: daleiskime kad šis paveikslas ištikrųjų reiškia pirmųjų žmonių nuodėmėn puolimą. Pažvelgkime dabar, ar daug bus šiame paveiksle panašumo į bibliškąjį trečiojo Genesies skyriaus pasakojimą.

Sulig bibliškojo pranešimo pirmiau valgė moteris, o paskiaus ir vyrui davė. Ant babyloniškojo paveikslo abu lygiai pakėlę rankas augštyn šale medžio; ir vėl taip pat neaišku, ar ant medžio kabo vaisiai, ar tik lapai. Tegu bus vaisiai; tuomet abudu kartu skina ir valgo kartu ir abu lygiai kaltu. Čion prieštaravimas bibliškajam pasakojimui, kur aiškiai pabriežta, kad pirmiau moteris prasikalto. Toliaus kitas dar didesnis prieštaravimas, kuris metasi kiekvienam į akis, kas tik matė tąjį paveikslą. Ant babyloniškojo paveikslo abu žmogu apsi-

---

1) *Holzinger*: Kurzer Handkommentar zur Genesis 1898. S. 47.
2) Über die Herkunft der Urgeschichtlichen Sagen der Hebräer 1882, S. 431.
3) Chaldäische Genesis, deutsch von *H. Delitzsch* 1876 S. 121, S. 222.
4) „Christliche Welt" 1902, Sp. 488.
5) „Stemmen voor Waarheid en Vrede" 1902, 764 v.
6) Theologisch Tijdschrift 1882, S. 258.

vilkę ilgais rubais sėdi ant suolelių. Biblijoje nieko neminima apie suolelius, o kas link rubų, tat nepaprastai originališkai pasakyta, kad abu buvusiu nuogu ir nesigėdiję, nes idėališkai grynas kunas buvo idėališkoj' harmonijoj' su idėališkai augšta dvasia. Tik prastojus tąjį dievišką kuno ir dvasios grynumą užgimė prieštaravimas tarp plikos fyziškos realybės ir pirmykščio dvasios tobulumo. Kur gi čion panašumas ir grynumas babyloniškojo nusidavimo, sulyginus jį su bibliškuoju pasakojimu?

Reikia dar paminėti, kad ligšiol kyleraščiuose niekur neatrasta pirmosios žmonių poros paminėjimo. Tiesa, Delitzsch'as sako, kad sulig babyloniškojo apie sutvėrimą eposo, buvusi sutverta „pirmoji žmonių pora" (1, 33). Bet toksai tvirtinimas tai paties D. išmislas. Ligšiol rastuose kyleraščiuose tik sakoma: „Mardukas statė žmoniją"; kitoj' vietoj': „Mardukas statė (baute) žmones" ir dar: „šale bildėsio miesto"[1]). Iš čion aišku, kad kuomet Mardukas tvėrė žmones ar žmoniją, jau tuo laik buvęs miestas, žinoma, ir žmonės. Paskesnėse laidose Delitzsch'as „pirmąją žmonių porą" pakeitė „pirmuoju žmogum", taigi biskį pataisė savo išmislą.

Kitas svarbus argumentas priešais tvirtinimą, buk babyloniškasis paveikslas turi savo tikslu tikrai išreikšti pirmųjų žmonių nuodėmėn puolimą, yra tasai dalykų stovis, kad ligšiol dar kyleraščiuose niekur neatrasta analogiškojo apie tą pat atsitikimą pasakojimo. Kaipo atsakymas šiam užmetimui nurodoma mytą apie Adapą ir pasakojimą apie Eabani pradžioje eposo apie Gilgameš'ą. Pažinkime šiuodviejų argumentų svarbą.

Mytas apie Adapą rastas ant vienos iš lentelių rastų jau minėtoje Tell-el-Amarnoj[2]). Turinys myto šis: Adapa, jurių dievo Ea sunus, gyvena dievo Ea šventykloje Eridu'je, Tigro ir Eufrato įtakoje, ir praleidžia laiką gaudydamas jurėse žuvis. Vieną kart Pietų Vėjas apvertė jo laivelį. Adapa, atkeršindamas vėjui, sulaužė jo sparnus. Sužinojęs apie tai dangaus dievas Anu prisako pašaukti pas save Adapą. Ea mokina Adapą kaip jam elgties susitikus su Anu: „Duos tau mirties valgį— nevalgyk jo; duos tau mirties vandenį—negerk jo". Atsiduręs danguj' priešais Anu, Adapa taip ir elgiasi, kaip jį mokino Ea. Bet vieton vandenio ir valgio mirties jam pasiulė valgį ir vandenį gyvybės. Adapa atsisakydamas gerti ir valgyti neteko amžinojo gyvenimo.

Sitame myte turį panašumą su bibliškuoju apie nuodėmėn puolimą pasakojimu šie terminai: „Ant palaimintųjų salos" augantis „gyvenimo augmuo"[3]); minėtieji „gyvybės valgis" ir

---

[1]) Keilinschriftliche Bibliothek VI, 1 (1900) S. 34, 40, 42.
[2]) Keilinschriftliche Bibliothek V.
[3]) Das Gilgameš-Epos, Taf. XI Z. 295 ff. Keilinschr. Bibl. VI, 251 f.

„gyvybės vanduo"; šventasis medis Eridu'je[1]); babyloniškasis įvaizdas apie palaimintųjų gyvenimą „upių įtakoje"[2]); vardas a r u r u (prakeikta?), kaipo žemės pavadinimas[3]), ir dar keletas mažmožių. Bet visi šitie „panašumai" netenka svarbos susidurę su taja aplinkybe, kad Adapa niekur nepavadintas pirmuoju žmogum. Sulig Hommel'io[4]) Adapa suvis nebuvęs pirmasis žmogus, „bet greičiau tarp dievo ir pirmojo žmogaus, kaipo tarpininkas, stovintis demiurgas arba Logos'as".

Dar mažiau panašumo su bibliškuoju apie nuodėmėn puolimą pasakojimu turi savyje prietikiai su Eabani. Pradžioje eposo apie Gilgameš'ą pasirodo tvirtas vyras Eabani iš Aruru, padarytas iš molio sulig paveikslo Anu. Eabani nenešioja dirbtinių rubų, nes visas jo kunas plaukais apdengtas. Jisai gyvena santaikoj' su laukiniais gyvuliais, kaip ir gyvuliai maitinasi jisai lauko žole ir yra neapgalimai stiprus. Vienas medėjas pamatęs jį išsigąsta ir prašo savo tėvo patarimo, ką jis turįs daryti, kad Eabanį padarytų nekenksmingu. Tėvas pataria nuvest pas Eabanį moterį, idant ji „ihm Geilheit, des Weibes Werk, mache und seine Fülle nehme". Medėjas daro sulig savo tėvo patarimo ir moteris priveda Eabanį prie puolimo. Prisisotinęs motere Eabani vėl atsikreipė į lauko gyvulius, „bet stirnos pamatę jį bėgo šalin, ir lauko raguočiai nuo jo. Atsigrįžo Eabani atgal ir išvydo, kad kunas jo buvo surištas, jo kojos stovėjo ant daikto, kuomet jo raguočiai bėgo šalin. Tada Eabani vėl atsigrįžo į moterį ir sekdamas paskui ją nukako pas Gilgameš'ą į žmonių draugiją". Čion Eabanį persekioja visokie gyvenimo prietikiai ir rodos apčiuopiama idėja, kad pirmutinė pilno kentėjimo ir darbo gyvenimo Eabani priežastis yra jo su moteria bendravimas. Pati moteris nelaimingai klaidžioja po apylinkes, kuomet Eabani ją atstumia, nekenčia ir prakeikia[5]).

Jeigu šisai babyloniškasis pasakojimas turi tikslą nupiešti nustojimą žmogaus pirmykštės laimės, tad viršaptartas cylinderis jau lieka be vertės, nes suvis prieštarauja šiam pranešimui. Arba reikia deleisti, kad Babelis turėjo du apie žmo-

---

[1]) *E. Schrader*: Die Keilinschriften und das Alte Testament 3 Auf. 1903 S. 359 und 527.

[2]) *Jensen*: Die Kosmologie der Babylonier 1890 S. 507. *Hommel*: Insel der Seligen S. 28. *Haupt*: Wo lag das Paradies? in „Über Land und Meer" 1894/1895 № 15.

[3]) *Hommel*: Die altorientalischen Denkmäler und das Alte Testament 1902 S. 23.

[4]) A. a. O. S. 22.

[5]) *Keil*: Bibel und Bibelfrage S. 59—60.

gaus puolimą padavimu, iš kurių viename išreikšta idėja, kitame faktas. Bet tai negalima, kadangi tarp jų nesimato jokio sąryšio. Lieka tiktai vienas išėjimas. Jeigu Babelyje tikrai apsireiškė nuovoka apie nuodėmėje puolimą, tai ji yra nesuprastos senos tradicijos reprodukcija, lygiai kaip ir visi apie tą patį dalyką kitų tautų pasakojimai. Taigi suvis nėra galima bibliškojo pasakojimo išvedžioti iš Babelio ar iš kur kitur, nes tuomet nebus galima jokiuo budu išaiškint jo aiškumas, grynumas ir idėjos gilumas.

IX.

Babyloniškasis apie tvaną pranešimas. Babyloniškasis apie tvaną pasakojimas tai tikras naujosios Delitzsch'o systemos „parado arkliukas". Kad ir viską pralaimėjusi, vienok ji nemano atsisakyti nuo nuomonės, buk bibliškasis apie tvaną pasakojimas yra kilęs iš babyloniškojo. Pirmiau negu pradėsime svarstyti, ar toksai manymas teisingas, apsipažinkime su jo turiniu.

Babyloniškasis apie tvaną pranešimas yra tilpęs ant vienuoliktos lentelės, kaipo epizodas iš eposo apie mytiškąjį Babelio karžygį Gilgameš'ą[1]). Bekeliaudamas Gilgameš'as užsuka pas savo tarp dievų gyvenantį protėvį-žmogų U t - n a p i š t i m'ą, ir klausia jo, kokiuo budu jis patekęs dievų tarpan, budamas paprastu žmogumi, kaip ir jis patsai, Gilgameš'as. Tada Ut-napištim'as štai ką papasakoja Gilgameš'ui:

„Dievai kartą užsigeidė tvanu išnaikint žmones. (Už ką, aiškiai nepasakyta; tik gale priminta, kad žmonių nuodėmės buvo tvano priežastis). Tiktai dievas Ea panorėjęs jį vieną žmogų, Ut-napištim'ą, iš miesto Šurippak'o, išgelbėt nuo mirties. Jisai liepęs Ut-napištim'ui padirbdint laivą, kurio didumas ir įtalpa buvę smulkiai nurodyti".

Toliaus tekstas labai sugadintas. Iš likučių šiaip taip galima suprasti, kad Ut-napištim'as klausęs Ea, ką turis atsakyti žmonėms ant klausimų, kuomet jie stebėsis iš laivo; tad Ea, liepęs taip atsakyti: „Bel'as mane prakeikė, užtat aš nenoriu daugiau jusų tarpe gyvent, bet plauksiu į jures pas dievą Ea". Toliaus tekstas aiškesnis. Ut-napištim'as tęsia savo pasakojimą Gilgameš'ui:

„Per septynias dienas laivas buvęs padirbtas. Jisai paėmęs su savim į laivą visa savo šeimyną, tarnus, įvairius gyvulius, auksą ir sidabrą. Tikrą laiko raką, kada prasidės tvanas, pranešė dievas Šamaš: „Tamsos valdovas nakties laike pasiųs smarkų lytų, tuomet lipk į laivo vidų ir užkalk duris".

Užstojus nurodytam rakui prasidėjo lytus ir pakilo baisi audra. Bet ir patįs dievai nusigąsta tvano, atšoka at-

---

[1]) Keilinschriftliche Bibliothek, VI, 1, 230 ff.

gal, tupi kaip šunės ir dreba iš baimės tupėdami palei dangaus tvorą. Šešias dienas ir naktis tęsėsi audra; dievai pradėjo net rėkti ir klykti iš baimės. Septintoj' dienoj' audra nutyla, ir laivas apsistoja ant kalno Nisir. Septintoje po sustojimo dienoje Ut-napištim'as išleido balandį, kuris tuojaus sugrįžo; paskui išleido kregždę, kuri taip-pat sugrįžo, trečiu kart išleido varną, kuri jau negrįžo. Tada Ut-napištim'as išlipo iš laivo ir aukojo dievams dovaną—

7 indus svaiginančio gėrimo (Rauchschalen). Dievai uostė gardų kvapą ir kaip musės susirinko apie auką. Tiktai vienas Bel'as dar neina artyn: jisai piktas, kad dar keli žmonės liko gyvi. Bet nepoilgam ir Bel'as atsileidžia, nuveda Ut-napištim'ą su jo motere į tolimą šalį ir patalpina juodu dievų tarpan".

Taip pasakojo Ut-napištim'as atvykusiam Gilgameš'ui[1]).

Apart kylerasčių apie babyloniškąjį tvaną praneša ir Berosas. Turinys jo maž-daug tinka su augščiau išdėtuoju, tik daug trumpesnis. Be to babyloniškieji vardai pakeisti graikiškais. Vieton B e l jisai deda K r o n o s, vieton U t - n a p i š t i m—X i s u t h r a s iš babyloniškojo H a s i s - a d r a (pagal kitą skaitymą „A d r a - h a s i s").

Padavimus apie tvaną turi netik graikai ir romiečiai, bet ir kyniečiai, indiečiai ir daugelis kitų[2]). Bet nei vienas smulkmenose nėra taip panašus bibliškajam, kaip babyloniškasis. Atmetus nesutikimą smulkmenose, idėjos vienodumas puola į akis ypač šiose vietose: tvanas yra pabaudimas žmonių, dirbdinimas laivo nurodžius jo dydį, siuntinėjimas paukščių ir auka už išgelbėjimą.

Sulig Delitzsch'o bibliškasis apie tvaną pasakojimas labai prastai atsirado iš babyloniškojo. Mat Biblijoj' aprašytasis tvanas esąs ne kas kita, kaip tik didelis babyloniškosios lygumos cyklonas; toksai cyklonas dar atsitiko 1876 m. Benga-

---

[1]) Pasinaudodamas proga nurodysiu dar vieną pavyzdį stokos objektiviško kylerasčių skaitymo: Gilgameš pirmiau buvo perskaitomas I z d u b a r ir G i š t(t, d)u b a r. Ut-napištim turėjo šiuos vardus, Š a m a š - n a p i š t i m (*A. H. Sayce*: Alte Denkmäler etc. 1886. S. 28)' U m - n a p i š t i m ir S i t - n a p i š t i m (*F. Hommel* in Hastings. Bible Dictiorary 1898, Artikel „Babylonia"), N u c h-n a p i š t i m (*F: Hommel:* Encyklopedia Biblica, Art. „Noah"), P e r,-P i r-n a p i š t i m (*Paul Haupt* 1899), P a r-n a p i š t i m (*Jastrow, Keil*), L a h-n a p i š t i m (*Keil*), U t-n a p i š t i m (*Delitzsch, Jensen*). Žiur. *E. König*: Bibel und Babel 10 Auf. 1903 S. 65.

[2]) *Urquhart:* Die neueren Entdeckungen und die Bibel I, 5 Auf. 1904 S. 141 ff. *R. Andrée*: Die Flutsagen des Altertums, etnographisch betrachtet 1891. *H. Usener*: Die Sintflutsagen 1899. *A. Wiedemann*: Die Toten und ihre Reiche im alten Egypten 1900.

liškoje įgauboje (Bucht). Pasakojimas apie šįjį apsireiškimą, kaip jis aprašytas epose apie Gilgameš'ą, paskiaus persikėlė į Kanaaną. Panašiai protauja apie šį dalyką ir Kittel'is[1]). Bet tokiame aiškinime yra sauvališkumas.

Teisingai patėmija Barth'as: „Koks žingeidumas butu buvęs izraėlitams pasisavinti atsitikusį tarpe svetimos tautos potvinį, jeigu jisai nebutu buvęs surištas su savais senovės historiškais atminimais, jeigu jisai but nepalietęs savos jų historijos?"[2]). Jeigu kas link bibliškojo pasakojimo Delitzsch'o nuomonė ir neteisinga, užtat ji bus gan teisinga, pritaikius ją prie babyloniškojo: jame nuolat atsispindi lokališka varsa, dargi paties tvano varde *abubu*, tai yra, a u d r a t v a n i s, cyklonas, kokie neretai atsitinka Persijos įtaikoj' arba ant sausumos abipusiai Šat-el-Arab'o. Bet šitoji babyloniškojo tvano ypatybė ir liudija, kad toksai lokališkai siauras apsireiškimas negalėjo patekti į visus žmonijos apie tvaną padavimus. Tuom labiau bibliškojo apie tvaną pasakojimo autorius nesinaudojo babyloniškuoju, nes ir paties tvano pavadinimui Biblijoj' vartojamas terminas techniškas m a b b û l, kuris tik ir yra suvartotas išreiškimui *tvano už nuodėmes*. Babelyje šisai žodis suvis nežinomas. Iš čion galima spręsti, kad hebraijai žodžiu mabbûl pavadino Noės tvaną. Nes jeigu jie butu įspraudę į Bibliją babyloniškąjį apie tokį ar kitokį apsireiškimą pasakojimą, tad jau, be abejo, ir patsai vardas tojo atsitikimo butu babyloniškas. O taip-pat bus niekuom nepamatuotas tvirtinimas, kad šisai hebraiškas žodis butu literariškojo periodo kalbos produktas.

Didžiausias skirtumas tarp babyloniškojo ir bibliškojo apie tvaną pasakojimų yra—kaip ir visame tarp Babelio ir Biblijos — sąvokose apie Dievą ir žmogaus priedermes žiurint į Dievą. Biblijoje aiškiai pabriežta, kad Dievas baudžia žmoniją už nuodėmes, ir dargi aiškiai pasakyta, už kokias nuodėmes. Babyloniškame pasakojime—užėjo dievams upas prigirdyti žmones ir prigirdė. Delitzsch'as nesutinka su tokia nuomone ir nurodydamas Beroso žodžius tvirtina, kad babyloniškasis tvanas taip-pat buvęs tvanas už nuodėmes. Bet nei Beroso žodžiai, nei patėmijimas eposo gale nemaino dalykų stovio, kad babyloniškasis tvanas yra vien tik aklo dievų upo ir piktumo darbas[3]). Taigi Biblijoj pirmoj vietoj figuruoja žmonių kaltė, o Babelyj nuodėmė ir kaltė nežinoma. Babyloniškame pasakojime suvis nemotivuota, dėl kokios priežasties tapo išgelbė-

---

[1]) Die babylonische Ausgrabungèn und die biblische Urgeschichte 1903, S. 28.
[2]) Babel und israelitisches Religionswesen 1902 S. 13
[3]) *Keil*: Babel und Bibelfrage S. S. 72—73.

tas Ut-napištim'as, kuomet Biblijoj aiškiai pabriežta, kad Noė liko už savo dievobaimingumą išgelbėtas. Ir dar kartą atsieina susitikti su Delitzsch'o „grynuoju Babelyje monoteizmu“. Čion aiškiau negu kurioj kitoj vietoj, kad Babelyje viešpatavo polyteizmas, dargi nešvarus polyteizmas. Taip epose atvirai sakoma: „dievai dreba iš baimės ir kaip šunės tupi palei dangaus tvorą“; arba kitoj vietoj: „kaip musės susirenka apie auką“. Kur gi čion girtasai babyloniškojo pasakojimo prakilnumas?!

Kaip gi išaiškint tokį babyloniškojo ir bibliškojo pasakojimų panašumą? Gali but tik trįs aiškinimai: arba babyloniškasis pasakojimas susidarė po bibliškojo įtekme, arba bibliškasis po babyloniškojo įtekme, arba bibliškasis ir babyloniškasis turėjo bendrą pirmykštės tradicijos šaltinį.

Pirmasis aiškinimas buvo labai tikėtinas, pakol buvo žinomas apie babyloniškąjį tvaną tik Beroso pasakojimas. Ir Berosas ir babyloniečiai viską sėmę iš žydiškųjų šaltinių—o tuomi jau priparodoma didelė kulturiška mažos žydų tautelės misija. Bet štai asyriškai-babyloniškieji iškasai, ypač lentelės iš Tell-el-Amarnos parodo, kad apie 1500 m. pr. Kr. babyloniškoji kalba buvo labai toli išsiplatinusi ir vartojama diplomatiškuose susinešimuose. Patsai gi babyloniškasis apie tvaną pasakojimas, manoma, siekia viršaus 2000 m. pr. Kr. Taip dalykams persikeitus anasis „dešinysis“ aiškinimas daugelio atmestas tapo ir pagriebtas „kairysis“. Ne babyloniečiai naudojosi žydiškaja tradicija, bet, kaip tik atvirkščiai, žydai naudojosi babyloniškaja, Biblija visą savo gudrybę sėmus iš Babelio.

Ir dešinysis ir kairysis aiškinimai—vienpusiški, kuomet juodu nenori nei vienas, kad ir biskį užsileist. Dabartiniame dalykų stovyje už pirmąjį aiškinimą kalba sekančios aplinkybės. Kadangi lentelė šu šiuoju babyloniškuoju pasakojimu rasta Aassurbanipalo bibliotekoj ir kadangi žinoma, jogei Assurbanipalas ruošdamas savo biblioteką išsiuntinėjo į visus savo šalies kraštus pasiuntinius rinkti naujai bibliotekai medegą, tai argi negalėjo tojon bibliotekon patekt ir izraėlitiškas apie tvaną pasakojimas? Ar negalėjo tasai pasakojimas turėt įtekmę į babyloniškąjį?

Už antrąjį aiškinimą liudija ta aplinkybė, kad babyloniškasis apie Gilgameš'ą eposas yra labai senas. Tegul bus taip. Bet kadangi apie tvaną pasakojimas yra tik atskiras epose epizodas[1]), tad jis ir paskiaus galėjo but įspraustas, arba jei

---

[1]) *Zimmern'as* mano, kad šisai pasakojimas pirmykščiai atskirai egzistavo ir tik paskiau draug su kita suopimu medega buvo sujungtas į vieną eposą apie Gilgameš'ą. Keilinschriften und das Alte Test. 3 Auf. S. 545.

ne naujai įdėtas, tad galėjo buti turinys kiek pakeistas. Tiek pro ir contra kiekvieno aiškinimo. Bet priešais antrąjį aiškinimą ir vėl kįla visuomet griovęs Babelį argumentas — Biblijos monoteizmas. Jeigu bibliškasis pasakojimas paimtas iš babyloniškojo, tai kuomet ir kaip izraėlitai apvalė jį nuo polyteistiškų ir apskritai nuo specifiškai babyloniškų elementų? Juk izraėlitai visą laiką buvo savo tautoj, tuom labiau tikyboj dručiai užsidarę ir atsiskyrę nuo „stabmeldžių", ar šie pastarieji buvo jų vergais ar viešpačiais. Šisai užmetimas priešais antrąjį aiškinimą niekaip neišaiškinamas.

Lieka tiktai trečiasis aiškinimas: abu pranešimu plaukia iš bendro pirmykštės tradicijos šaltinio. „Tvanas tikrai buvo giliai į žmonių dvasią įsispaudęs ir toli išsišakojęs atsitikimas. Bet babyloniškasis apie tvaną pranešimas tapo sudarkytas mytologiškais iškraipymais, kuomet Mozės pranešimas užsilaikė grynas ir nesufalsifikuotas"[1]).

X.

Babyloniškoji Subata ir kiti dalykai. „Už subatos, o dabar už nedėldienio atilsį, mes turime but dėkingi babyloniečiams"—sako Delitzsch'as (1, 29). Pas babyloniečius kiekvieno mėnesio 7, 14, 21, 28 dienos vadinosi šabattu, kuriose dienose buvo uždrausta ką nors veikti. Didesnio savo tvirtinimams pamato Delitzschas nedavė. Ištikrųjų dalykas ne taip lengvai išaiškinamas.

Kyleraščiuose, tiesa, rasta žodis šabattu (arba šapattu), kuris pirmiaus buvo aiškinamas kaipo: „diena širdies pailsio". Bet šitokį aiškinimą asyriologai pripažino neteisingu ir jį pamainė kitu, butent „ša-(p)bat(t,d)-um yra atgailos malda, toliaus atgailos ir maldos diena"[2]). Jansen'as jau prieš Delitzsch'o paskaitą užprotestavo priešais identifikavimą babyloniškosios dienos šabattu su žydiškaja subata. Pravedęs tarp juodviejų skirtumą jisai sako, kad „žydiškoji savaitė yra senžydiškas reglamentas"[3]). Toliaus aiškinimas žodžio šabattu dar pakrypo. M. Jastrow'as[4]) priparodė, kad „šabattum pas babyloniečius nebuvo diena atilsio nuo darbo, bet susitaikymo diena (Versöhnung)". Su juom sutiko ir Jensen'as, kad „šale asyriško vardo šabattu(m) stovi veiksmažodis šabâtu, turįs reikšmę „sutaikyti" arba „buti taikintu"[5]). Tokiuo budu babyloniškoji die-

[1]) *Döller*: Bibel und Babel oder Babel und Bibel 1903 S. 23.
[2]) *P. Jensen*: Zeitschrift für Keilschriftforschung 1887, S. 278.
[3]) *P. Jensen*: „Die Siebentätige Woche in Babylon und Ninive", Zeitschrift für deutsche Wortforschung I, 160.
[4]) The Expository Times 1898, p. 385—387.
[5]) „Christliche Welt" 1902, Sp. 492.

na šabattu yra „diena suminkštinimo dievų širdies“. Tokiomis dienomis buvo 7, 14, 19, 21 ir 28 kiekvieno mėnesio, o jose buvo uždrausta įvairųs darbai valdovui, kunigui, gydytojui ir kitiems[1]. „Šitos dienos suvis nebuvo užbaigiančios ar pradedančios savaitę, nes babyloniškoji savaitė tik iš penkių dienų tesusidėjo“[2]. Šabattu dienoje užtat buvo uždrausta dirbti, kad šiąją dieną babyloniečiai ypač bijojo dievų piktumo. Babyloniečiai į ją žiurėjo kaipo hul „quod per se significat malum“[3].

Argi šiosios dies nefasti babyloniečių galėjo tapti žydiškaja subata, o paskiaus ir krikščioniškuoju nedėldieniu? Šios tėzės priparodymui nėra jokių argumentų. Pirmiaus reikia pažymėti, kad visgi lieka abejonė, ar asyriškai-babyloniškuose kyleraščiuose tikrai egzistuoja žodis šabattu, taip artimas bibliškajam žodžiui Šabbath[4]. Tarp šiuodviejų gi dienų turinio labai didelis skirtumas. Žydiškoji subata daro pradžią per ištisus metus nenutrukstančios septyndienės savaitės. Babyloniškoji—surišta su 7, 14, 21, 28 ir 19 kiekvieno mėnesio dienomis; pastaroji 19 gaunama, jeigu skaityti 7 X 7 dienos nuo pradžios praėjusio mėnesio[5]. Žydiškoji subata yra džiaugsmo diena. Tarp kitų pranašas Isaia subatą vadina linksmybe (58, 13), o babyloniškoji, kaip matėme, diena pikta, ir tik užtat draudžiami tuli darbai. O darbas draudžiamas tik nedaugeliui, kaip tai: valdovui, kunigui, gydytojui, burtininkui, kuomet visiems kitiems tai buvo darbo diena. Bibliškoji subata prisakyta švęsti visiems, duodant pailsį netik tarnams, bet ir gyvuliams. Bibliškoje subatoje prisakyta padaugint aukas, babyloniškoje — jos uždraustos. Babyloniškosios subatos institucija, rodos, paremta ant astrologiškų kombinacijų, kuomet bibliškoji—ant dviejų didžiausios svarbos motivų: pirmasis —pasaulio sutvėrimas (Ex. 20, 8 ff.), antrasis—atliuosavimas izraėlitų tautos iš Aigypto vergijos (Dt. 5, 12 ff.). Bibliškoji subatos šventė izraėlitams buvo žinoma dar prieš Mozę, nes Mozės įstatymdavystėje ji prisakoma švęsti ne kaipo nauja institucija, bet kaipo atnaujinta. Užtat aiškiai pasakyta (Ex. 20, 8): „Atmink subatos dieną švęsti“.

Prigulmingumą bibliškosios subatos nuo babyloniškosios atmeta beveik visi mokslininkai. Gauėdinsiuosi parodęs tik vieno iš jų nuomonę:

---

[1]) *Schrader*: Die Keilinschr. und d. A. T. 3 Auf. S. 593 (Zimmern).
[2]) „Christliche Welt“ 1902. Sp. 492.
[3]) *Lotz*: Historia sabbati, p. 57. *E. König*: Bibel und Babel S. 33.
[4]) *Keil*: Babel und Bibelfrage S. 39.
[5]) *Hoberg*: Babel und Bibel S. 24.

„Ar šitosios su kalendoriaus data surištos babyloniškosios dies atri yra bibliškoji Subata? Ne ir niekados. Išimtinai Biblijai nuosava pažvalga, kad Subata—Viešpaties diena, kad mes kas savaitė vieną dieną tik Dievu gyventumėm ir džiaugtumėmės Jo draugyste, toli nuošaliai nuo visų žemiškojo gyvenimo rupesčių ir darbų. O už čionai paslėptą palaimą pasaulis dėkingas ne Babeliui, bet vientik Biblijai“[1]).

Tarp kitko sutikus, kad babyloniškoji subata pilnai atsako bibliškajai, kas gi galima išvesti. Vien tik, „kad šioji abiejų tautų institucija yra labai sena ir turi pradžią bendrame šaltinyje—pirmykščiame Apreiškime (Uroffenbarung)[2]).

XI.

Jau jeigu sulig Delitzscho Biblijos monoteizmas ir kiti jos svarbesnieji ruožai paimti iš Babelio, tai jau tokie „mažmožiai“ kaip tikėjimas į vėlės nemirtingumą, įvaizdai apie dangų ir pragarą pomirtiniame gyvenime, apie angelus ir velnius—juo labiau sulig tos pačios systemos turį savo pradžią Babelyje. Mat babyloniškieji apie nelygų po mirčiai likimą įvaizdai, anot Delitzsch'o, buvę dar daugiau išplėsti Senamе, ypač Naujame Įstatyme. „Ir šitie įvaizdai apie pragaro kančias ir rojaus linksmybes užsilaiko dar ir šiandien nesuskaitomuose milionuose“, graudžiai sušunka Delitzschas (1, 41).

Kad butu galima rimčiau pakalbėti apie pradėtus dalykus, tebuna čia mums leista biskį nukrypti į šalį. Jeigu tu, skaitytojau, esi toksai „naturalistas“, kad visa, kas yra virš materijos, skaitai paikyste, tad aš tave prašau nors ant valandėlės atliuosuot savo vaidentuvę nuo žiauraus materiališkumo, prašau atsisakyti nuo figurų, paveikslų, varsų ir biskutėlį pagyvent gryna abstrakcija,—tuomet kalbėdamu apie augščiau minėtus viršprigimtus dalykus, manau, mudu suprasiva vienas kitą, ir susikalbėsiva.

Tikėjimas į dušios nemirumą ir jos, kunui mirus, tokiose ar kitokiose aplinkybėse gyvenimą sutinkamas kad ir pas žemiau stovinčias žmonių tautas. Nors materialistai ir nuolat giriasi turį daug priparodymų, kad žmonės neturi jokio supratimo apie Dievą, dušią ir jos nemirumą,—vienok norint rasti ištikro tokiuos priparodymus, labai sunku tai padaryti. Mums žinomas tiktai vienas Lubbock'o[3]) iš kelintų rankų paimtas toksai faktas, kad vienos tautos žmonės užklausti apie nemi-

[1]) *Cornills*: Recension von Delitzsch' „B. u. B.“ Deutsche Literaturzeitung 1902, № 27.

[2]) *Döller*: Bibel und Babel. S. 31.

[3]) The Origine of Civilisation 1870 p. 140: Bik, Quoted in Kollf's Voyages of the Dourga p. 159.

rumą atsakydavo: „Kuomet tu numirsi, tai tavo galas". Bet jei ir butu kokie išėmimai, tai jie apskritos taisyklės dar nenaikina, ir reikia pripažinti, kad tikėjimas į dušios nemirumą labai giliai yra įspaustas žmonių širdin¹). Tokiuo budu sužinojus, kad babyloniečiai tikėjo į dušios nemirumą ir jos tolesnį gyvenimą, tik pasitvirtina viršminėtoji taisyklė.

Kyleraščiai mažai kalba apie pomirtinį gyvenimą. Kuomet aigyptietis labai daug rupinosi apie gyvenimą anapus grabo, babylonietis, matomai, mažai ką nuo jo tevylėsi; jis geidė kaip galint ilgiau pagyvent ant žemės sveikatoje, smagumuose ir garbėje. Gyvenimo vieta po mirčiai, bibliškasis š e o l, babyloniškai vadinosi i r s i t t â t â r i „nesugrįžimo vieta". Ten viešpatavusi amžinoji naktis. Laimingieji ramiai tysoja ant lovų ir geria gryną vandenį, o nelaimingieji geria drumstą vandenį ir maitinasi visokiomis išėdomis arba buva ir suvis be vandens²).

Sename Įstatyme į žemiškąjį gyvenimą žiurėta suvis kitaip: jisai vien tik „keleivystė" (Gen. 47, 9), o mirtis teisingam duoda atpirkimą. „Užtat džiaugias mano širdis, ir liežuvis mano linksminasi; taip ir mano kunas ilsėsis viltyje. Nes tu nepaliksi mano vėlę mirties šalyj ir neduosi tavo šventajam išvyst supuvimą" (Ps. 15, 92). Babelyje nėra nei pėdsako panašaus jausmo.

Angelai ir velniai, anot Delitzsch'o, grynai babyloniškieji palaikai. Jisai sako:

„Žinoma, kad, ant galo, įvaizdai apie dievybės pasiuntinius angelus, apie kuriuos aigyptiečiai nieko nežino, yra grynai babyloniški; taip pat įvaizdai apie Kerubim'ą ir Serafim'ą ir apie žmonių sąkeleivius angelus sargus. Babyloniškajam valdovui reikėjo pasiuntinių pulko nešioti po visą šalį jo paliepimus,--tokiuo budu ir dievai turėjo savo nuolatinėje tarnystėje turėti pasiuntinių arba angelų legioną: pasiuntiniai buvę žmogiško protc, užtat ir turėję žmogystos pavydalą, vienok kartu buvo ir sparnuoti, dievybės paliepimus per orą nunešti žemės gyventojams... Mes visuomet gaminsime draugišką vietą musų širdyse šiems gryniems (edel) ir šviesiems paveikslams, kuriuos dailė padarė mums taip mielus ir ištikimus. Bet nuo demonų ir velnių, lankstančių priešais mumis ar kaipo žmogaus ar kaipo pirmykščių Dievo priešų, mes turime pagalios atsiskirt amžinai, jeigu nėsame senpersiškojo dualizmo išpažintojais.— Tenugrimsta demonai atgal amžinon tamson babyloniškųjų griuvėsių, iš kur jie pakilo" (1, 41).

Tiesa, kad babyloniečiai tikėjo į įvairias geras ir piktas dvasias, bet į jas tikėjo ir graikai, ir romiečiai, ir germanai,

¹) Plačiau apie tai *Knabenbauer S. J.*: Das Zeugniss des Menschengeschlechts für die Unsterblichkeit der Seele 1878, Herder, Freiburg im Br.

²) *Jensen*: Assyrisch-babylonische Mythen und Epen 1900 (Keilinschr. Bibl. VI). S. 266.

ir kiti. Užtat buvimą jų Biblijoj taip-pat negalima išvest iš Babelio, kaip ir visą Biblijos pasaulėžvalgą. O kad negalima išvadžioti bibliškuosius Kerubimą ir Serafimą iš babyloniškųjų jaučiadievių ypač gerai išparodė Keil'is[1]).

Toliaus Delitzschas išreiškia norą apvalyt mušiškę religijinę mintį nuo panašių giliai įsišaknėjusių prietarų, o tuomet, anot jo, liktu „tikra religija, tikras religijiškumas, kokį skelbė Senojo Įstatymo pranašai ir dainiai, o augščiausioje prasmėje mokino Jėzus“ (1, 44).

Gerus Delitzsch'o norus apvalyti tikybą nuo prietarų negalima peikti, tik butinai reikia nurodyti, į kokį didelį prieštaravimą nejučiomis šitoj vietoj įpuola šis asyriologas. Kuomet Delitzsch'as daro „procesą valymo“ tikybos, ypač nuo jam labai negeistinų demonų, tuomet jam Jėzus tikybos dalykuose jau niekaip negali but autoritatė, nes, kaip ironiškai patėmija Kaulen'as[2]), „Jėzus yra taip pilnas babyloniškųjų prietarų, kad tiki į egzistavimą velnio, kurį nuo pat jo pradžios vadina melagium ir žmogžudziu (Joh. 8, 44), ir kad prilyginime apie turčių ir vargšą Lozorių jisai (Jėzus) priima (voraussetzt), kaipo tvirtai stovintį mokymo ir tikybos punktą, buvimą pragaro kančių ir rojaus linksmybių“. Reikia dar neužmiršti, kad Sename Įstatyme piktosios ir gerosios dvasios, angelai ir velniai, stovėjo suvis kitokiuose santykiuose su Dievybe, negu Babelyje ir Persijoj. Apie Jėzaus autoritatę šiuose ir daugelyje kitų dalykų žadame pakalbėti artimiausioje ateityje, o idant pabaigti visus šioj srityj svarbesnius su Delitzsch'u reikalus, truputį apsistosime ant antrosios jo paskaitos, paliesdami tik naujus jo išvadas apie santykius tarp Babelio ir Biblijos.

XII.

Biblija ir Babelis iš atžvilgio į teisę ir dorą. Antroje Delitzsch'o paskaitoje naujai skamba tezė, kad iš atžvilgio į teisę ir dorą Babelis stovėjo augščiau už Bibliją. Izraėlitų valdovai, sulig pranašų liudijimo, buvę vargšų ir silpnųjų spaudėjai, o Babelyje 2000 metų bėgyje buvęs taikomas dėsnis: „Teisybė augština tautą“. Artimo meilė Babelyje buvusi kur kas didesnė negu Jeruzalėje. Babyloniškasis Noė Ut-napištim'as, kitaip Hasis-adra—Xisuthros, gailėjosi žiurėdamas į žuvan-

---

[1]) Babel und Bibelfrage 1903, S. 32—37. O kad šisai kataliku kunigas ne diletantas, bet puikiai žino asyriologiją, tai pripažino patsai Delitzsch'as: Babel und Bibel, Anmerk. 57.

[2]) Eine umfangreiche Rezension über Delitzsch' „Babel und Bibel I in dem „Literarischen Handweiser“, XL Jahrgang (1901/1902) Sp. 468.

čiąją žmoniją, o bibliškasis Noė tyli ir neturi jokio sąjausmo. Moteries padėjimas Babelyje buvęs kur kas augštesnis negu Biblijoje: Biblijoje moteris pažeminta ir be teisių, o Babelyje Ut-napištim'o moteris patalpinta dievų tarpan. Iš doriško atžvilgio Babelyje dar nerasta jokio šlykštaus (obszön) paveikslo, o kas darosi Sename Įstatyme! Ir taip žemai stovėdami doroj' izraėlitai skaitė save Dievo išrinktaja tauta, o į visas kitas žiurėjo kaipo į atmestas nuo Dievo ir atsidavusias stabmeldybei. Tokiuo budu izraėlitiškasis monoteizmas išeina eikštėn tik kaipo biaurus nacionališkas egoizmas. Jį sutrupino tiktai Jono Krikštytojo pasirodymas ir Jėzaus mokslas, sutvėręs apimančią meilėj' visas tautas religiją.—Taip maž-daug protauja prof. Delitzsch'as.

Jau à priori matyti, kad D. perdeda. Kuom išaiškint toks D. stengimasi nupiešt skaisčiose spalvose Babelį, o apjuodint Biblija? Mes aiškiname taip. Kuomet D. nepajiegė proto argumentais pertikrint savo skaitytojus, jogei religijos pažvalgos ir kulto institucijos Biblijoje paeina iš Babelio ir susitikęs su užmetimais pajuto savo argumentų silpnumą,—tuomet jisai atsišaukė prie savo klientų *jausmų*. Bet piešdamas šiuos paveikslus D. dar daugiau apsilenkė su teisybe, negu pirmiau, kaip tuojaus pamatysime.

Teisės institucijos Babelyje randamos jau apie 2250 m. pr. Kr. Apie tai liudija didelės vertės juridiškas dokumentas—pylietiškas babyloniškojo valdovo Hammurabio įstatų kodeksas. Šie įstatai tilpę ant didelio diorito stulpo (Dioritblock), turinčio $2^1/_4$ metro augščio, o apjamos (Umfang) viršaus 1,65 kub. metro. Šis akmuo buvo rastas Suzos (dabartinis Schustar—senas persų miestas) akropolio griuvėsiuose 1901/02 metuose. Dešifravus ant jo esančius kyleraščius[1]) pasirodė esant įstatų sąrašas apimąs 282 paragrafu su plačia įžanga ir užbaiga. Bet sąrašas dar nepilnas: stoka 34 par. (§ 66—99). Mat vienas Elam'o valdovas įsibrovęs Babelin apie 1200 m. pr. Kr. tarp daugelio kitų turtų užgrobė ir buvusį maldykloje sauladievio Šamaš'o blok'ą su įstatais, ir pargabeno jį Suzon. Čionai nežinia dėl kokios priežasties tapo iškapotos penkios įstatų teksto eilės[2]). Trukstančius įstatus šiap-taip galima papildyt naudojanties kitų lentelių parašais.

Šiame kodekse randasi skaitlingi įsakymai (Anordnung, распоряжение) apie nuosavybę, nuomą, prekybą ir pramonę, paveldėjimą ir kitus dalykus paliestus taip-pat ir Mozės teisdavystėje[2]). Babelistai tuojaus šukterėjo, kad Mozė savo įsta-

[1]) *G. Hoberg*: Bibel oder Babel? 1907. S. 26, 27.
[2]) *H. Winkler*: Die Gesetze Hammurabis 1903.

tus sutvėręs ne savarankiškai, bet naudojęsis Hammurabi'o kodeksu. Nekalbėdamas čionai už ar prieš įtekmę babyloniškųjų įstatų į Mozę, paminėsiu tik, kad didelę įtekmę pripažįsta Johns Jeremias[1]) ir D. Müller'is[2]). Čionai tiktai darysime sulyginimą turinio, turėdami omenėje Delitzsch'o systemą.

Dar pirmoje savo paskaitoje Delitzsch'as Babelio įstatymdavystę taip sulygino su Dekalogu:

„Kiekvienai žmogaus širdžiai neišdildomai įspaustas uždraudimas, daryti savo artimui tai, ko patsai nenori, kad butu daroma. „Nepraliek tavo artimo kraujo, nesiartink prie tavo artimo moteries, nenuplėšk tavo artimo rubo".— Šiuosiuos pamatinius žmogiškojo apsisaugojimo geismo reikalavimus skaitome mes pas babyloniečius tokioj lygiai sąstatoj, kaip 5, 6 ir 7 Senojo Įstatymo prisakymai (1, 35 f.).

Ar tiesa? Babyloniškuose įstatuose pirmučiausiai puola į akis didelis žiaurumas (Härte), baudžiant ir nedidelį prasikaltimą. Už palytėjimą svetimos nuosavybės visuomet mirties bausmė (§§ 6, 7, 8). Mat pirmu babyloniečio rupesčiu buvo kuoplačiausia teisė savo turto. Vienok nežiurint į žiaurų įstatų uždraudimą liesti svetimą nuosavybę, matomai, įstatai nelabai buvo pildomi. Tai priparodo tam tikros įvairios užkeikimo formulos, kuriose šaukiama dievai atkeršinti įvairiomis kančiomis tam, kuris drįstu liesti tą ar kitą svetimą daiktą[3]). Žmogaus gyvybė babyloniškuose įstatuose suvis negerbiama. Taip, jau nekalbant apie mirtį už vagystę, § 21 įstatų skamba: „Jeigu kas į namus išlaužia skylę, tai reikia jį prieš tą skylę užmušt ir čia pat užkast", arba § 25: „kuris ką nors pasisavins gesindamas ugnį, tat jį įmest į ugnį".

Suvis kitoniškai žiuri į nuosavybę Mozės teisdavystė; joje visur švelnumas. Už vagystę mirties bausmės nebuvo. Taip pat atkreipta doma, kokios priežastis privedė prie vagystės. Už vagies užmušimą savo namuose saulei užtekėjus, baudžiama taip pat, kaip ir už užmušimą tyčiomis nekalto žmogaus. Babyloniškieji įstatai bausdavo nekaltą už kalto darbus. Taip § 230 skamba: „Jeigu namų statytojas kam nors pastatė namą taip blogai, kad jisai griudamas užmušė namo savininko sunų, tai reikia užmušt statytojo sunų". Suvis kitaip toji taisyklė skamba izraėlitų teisėje (Dt. 24, 16): „Tėvai neturi but

---

[1]) Moses und Hammurabi 1904.

[2]) Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältniss zur mosaischen Gesetzgebung sowie zu den XII Tafeln 1903. Vienok toki juridiška autoritatė, kaip Berlino prof. *J. Kohler'is* griežtai priešingas tokiai nuomonei. Žiurėk: *J. Kohler* und *F. Peiser*: Hammurabis Gesetz I Band, 1904, S. 143.

[3]). Keilinschriftliche Bibliothek III, S. 76 f.

žudomi vieton sunų, ir sunus—vieton tėvų, bet kiekvienas tenumiršta už savo nuodėmes". Mozės teisdavystė pirmoje vietoj stato ne nuosavybę, bet doriškas žmogaus pareigas, iš kurių didžiausia: vieno Dievo pažinimas ir jo garbinimas. Užtat smarkiai uždraudžiama stabmeldybė, žeminimas Dievo vardo, burtai, niekinimas šventadienio. Toliaus seka paklusnumas šeimynoje, godojimas žmogaus gyvybės ir lytiškoji skaistybė. Už prasižengimus priešais šiuos įsakymus skirta mirties bausmė.

Hammurabi'o įstatai nors pradžioje ir mini dievus Anu, Bėl'ą, Eą, Marduk'ą, vienok apie jų kultą užtyli; taip pat nieko neminima ir apie religijines siauroj' to žodžio prasmėj' priedermes,—apleidimą stabmeldybės ir paveikslų garbinimą. Ir patsai Delitzsch'as pavadino „specifiškai izraėlitišku" „užgynimą visokio paveikslams tarnavimo" (II, 28). Neužginami taip pat ir burtai. Johns[1]) ir J. Jeremias[2]) neteisingai mano radę §§ 1 ir 2 Hammurabi'o įstatų burtų uždraudimą. Čionai baudžiama tik už neteisingą įtarimą (Verdächtigung); o jeigu apkaltinimas budavo teisingas, tad įtarėjas buvo apdovanojamas.

Dabar žvilgterėsime į Delitzsch'o augščiau minėtąjį tvirtinimą, kad 5, 6 ir 7 Senojo Įstatymo įsakymai randami tokioj' pat sąstatoj' Babelyje. Tiesa, kuomet Delitzsch'as biskį perkeitė tvarką anųjų uždraudimų, tat jie tapo kaip ir panašųs į Dekalogą, bet ištikrųjų netaip yra. Babyloniškoji apie šį dalyką medega skamba:

„Vienas babyloniškasis kunigas taip klausia (IV Rawlison[3]) 51, 50—53a): Ar jisai įlindo savo artimo naman? Ar jisai artinosi prie savo artimo moteries? Ar jisai praliejo savo artimo kraują? Ar jisai paėmė ant savęs savo artimo rubą?"[4]).

Taigi čion aišku, kad tvarka biskį kitoki negu pas Delitzsch'ą ir suformuluota suvis pagal kitokiuos principus, negu Sename Įstatyme. Viršminėtuose klausimuose pamate viso ko yra *nuosavybės nelietimas*, o paskui jau užkliudyti ir kiti galintieji įvykti atsitikimai, kaipo priežastis peržengimo pirmojo įsako. Visoje babyloniškoje literaturoje ligšiol nerasta jokios dešimčiai Dievo įsakymų paralėlės. Babyloniškoji ir Dekalogo teisdavystė statytos suvis ant priešingų viena kitai pamatų, suvis pagal įvairius planus ir suvis įvairių tikslų atsiekimui.

Delitzsch'as su nemalonumo jausmu kaltina Senojo Įstatymo teisdavystę už paturėjimą, dargi už sankcionavimą kraujakerščio (Blutrache). Jisai klausia:

---

[1]) The Expository Times 1903, p. 238.
[2]) Moses und Hammurabi S. 40.
[3]) *Rawlisón*: The Cuneiformes Inscription of Western Asia.
[4]) *E. König*: Die Gottesfrage und der Ursprung des Alten Testaments 1904. S. 30.

„Kas drįstu tvirtint, kad tris kart šventąsai Dievas, savu pirštu parašęs ant akmens lô tiqtol „„neužmušk““ tame pat laike (im selben Atemzuge) sankcionavo kraujakeršti, kuris ligšiol, kaipo prakeikimas, slėgia rytų tautas, kuomet Hammurabi jau beveik galutinai sunaikino jo pėdsakus?“ (II, 26).

Šioj' vietoj' Delitzsch'as pasielgė suvis neteisingai palygindamas sauvališkai-privatišką šiandieninį beduinų kraujo keršta su Senojo Įstatymo leidimu paveldėjui užmuštojo (ne kiekvienam šeimynos sąnariui) nužudyti užmušiką. Bet pirmiaus negu tai buvo galima daryti, reikalauta liudytojų priparodymas, buvo ištyriamos užmušimo aplinkybės, žiurima, ar užmušimas įvyko tyčiomis ar netyčiomis, ir daroma skirtumas tarp užmušimo ir mirtino sužeidimo. Baudžiamas buvo tik patsai užmušikas, o iš jo giminių nei viens neliečiamas. Be to tasai, kuris užmušė kitą netyčiomis, galėjo bėgti į prieglobos vietas (jų buvo šešios) ir tada budavo liuosas nuo keršto. Taigi izraėlitiškuose įstatuose kraujo kerštas nesankcionuotas, bet suminkštintas. O Hammurabi'o teisdavystė šiuo atžvilgiu nei kiek neaugštesnė, jeigu ji su tulais sociališkai-politiškais tikslais *sau pasilieka teisę* bausti mirtimi už visokius mažmožius.

Tiesa, mes išauklėtieji Kristaus etikoj' piktinamės šiaja ir dar kitomis Senojo Įstatymo institucijomis, bet reiktu atmint, kad vienu kartu absoliutiškai negalima išnaikint nei pavieniame žmoguje, juoba visoj' tautoj, giliai įsišaknėjusių ydų ir piktų palinkimų; tai gali įvykti tik palengvėl. „Mozė ir pranašai lyginai iš žalios medegos aptašė žmonijos idėalą, o tik Kristus, Dievo Sunus, pirmasai išreiškė žmogiškąjį dieviškos tobulybės paveikslą, netiktai savo šventoje žmogystėje, bet ją užbaigė ir daugelyje šventųjų“[1]).

Pirmiau, negu užsiimsime moters stovio Babelyje ir Biblijoj' tyrinėjimu, pakeliui pažvelgkime į vergų stovį šiose srityse, nors D. jų ir neliečia. Reikia pripažinti su džiaugsmu, kad Babelyje vergai buvo augščiau statomi, negu darbo gyvuliai, kaip antai pav. buvo Romoj'. Buvo ir šiokie-tokie apdraudimai ir viltis pagerinimo padėjimo per susijungimą vergės ar vergo su laisvu bei laisvaja. Iš tokio ryšio vaikai nebuvo vergais (§ 175). Už pasipriešinimą viešpats galėjo savo vergą įvairiais budais sužeisti: galėjo nupjauti ausį, nosį ar sulig savo nužiurėjimo ką kitą. Už savo vergo sužeidimą viešpats nebuvo baudžiamas.

Suvis kitoks padėjimas vergų ir tarnų pas izraėlitus. „Jeigu kas išmušė vergui akį, tat užtat vergas turi but atleistas“ (Ex. 21, 26). Arba net ir tokis prisakymas: „Jeigu tu turi

---

[1]) *Kugler*: Babylon und Christentum 1903. S. 50.

ištikimą, tarną, tat tebuna jisai tau kaipo tavo nuosava dušia; apsieik su juom, kaip su broliu, nes tu jį gavai su gyvybės krauju“ (Sir. 33, 26—30). Panašus humaniškumas pasitaiko nuolat S. Įstatyme. Jisai taip pat įsakomas ir kas link svetimžemių: „Ne kankink ir ne spausk svetimžemį, nes svetimžemiais jųs buvote Aigypto šalyj'“ (Ex. 22, 21). Ypač žmogiškas buvo apsiėjimas su perbėgusiais iš kitos šalies vergais; jie negalėjo but nei išduoti, nei pavergti; izraėlitų tautos žemė jiems buvo tikroji laisvės vieta (Dt 23, 15 f.).

Moters stovį Babelyje Delitzsch'as taip kelia į padanges, kad šios gadynės „damos-modern“ nejuoku gali pradėti pavydėt Babelio moterims, turėjusioms tokią plačią „emancipaciją“. Augštindamas moters stovį Babelyje, D. kartu rodo apverktiną izraėlitiškosios moters padėjimą. Pirmučiausiai D. šauja štai kokiuo argumentu:

„Babyloniškasis Noė drauge su savo moteria buvo tarp dievų patalpintas,—o Izraėliuje tai suvis negalimas daiktas“ (II, 35).

Tiesa, Babelyje moteris retkarčiais patenka dievų tarpan, nes Babelio dievams reikalingos moteris. O Izraėliaus Dievas netik be moters, bet dargi smarkiai uždrausta išreikšti jį stovyla ar paveikslu, kitaip sakant, uždraustas visoks antropomorfiškas Dievo įsivaizdinimas. Taigi pastatymas babyloniškosios moters dievų tarpan—yra tik žemo polyteižmo fantazija, o S. Įstatyme panašus atsitikimai dėlto neįvyksta, kad jame nepasakojama jokių mytologiškų fantazijų.

Toliaus D. reikėjo atmint ketvirtąjį Dievo įsakymą: „Gerbk tėvą ir motyną tavo“ ir daugelį kitų S. Įstatymo vietų (Exod. 21, 15—17; Lev. 20, 9; Dt. 21, 18—20; 22, 15; 27, 16), kur motyna lygiai su tėvu pastatyta. Taip Ex. 21, 15 pasakyta: „Kas muša savo tėvą ar motyną, tasai turi but nužudytas“, o § 195 Hammurabi'o įstatų skamba: „Jeigu sunus muša savo tėvą, tat nukirst jam rankas“. Taigi čion motynos nėsama. Toliaus Izraėliuje moteris augštinama kaipo „namų poni“, savo vyro vainikas, savo namų mokytoja, ypatinga, neturinti sau lygios Dievo dovana (Spr. 12, 4; 14, 1; 19, 14 ypač 31, 10 ff.).[1] Tai viską užmiršęs Delitzsch'as liudi, kad izraėlitė, „kaip ir Islame neprileidžiama prie kulto“. Mat Dt. 16, 11 pasakyta: „Linksminkis priešais Jahve, tavąjį Dievą, tu ir tavo sunus, ir tavo duktė, ir tavo tarnas, ir tavo tarnaitė“. Čion D. klausia: „O kur liko moteris?“. Tiesa, jos čion ner'; ji nabagė turbut užpečkyje liko dargi kuomet visi tarnai paliuo-

[1] *Fritz Wilke:* Das Frauenideal und die Schätzung des Weibes im A. T., Berlin, E. Runge.

suoti! Liudnas likimas! Bet D. reikėjo perskaityt ir antrąją sakinio pusę, kur kalbama apie našles ir našlaites. Mozės įstatai, ypač daug rupinosi našlėmis, o apie gyvų vyrų moteris nekalba dėlto, kad žodyje „tu", kuriuomi kreipiamasi į vyrą, suprantama jau ir moteris. Nes kitaip išeitu absurdas: butent daugelis S. Įstatymo vietų minima jautis ir asilas, o apie moterį tylima; tad išeina, kad tose vietose ji žemiau stovi už asilą ir jautį, kuomet kitose vietose lygi vyrui. Jeigu visgi norima aiškaus atsakymo, tai štai jis: Samuėlio tėvas Elkana keliaudamas į metines šventes į Silo šventyklą taip-pat paėmė su savimi ir abi savo moteri Phenenną ir Anną ir juodvi dalyvavo aukos iškilmėje (Reg. 1, 4 f.). Anna šventykloje meldėsi. Kitoje vietoje: „Mirijam atsidavusi Jahve'i tarnavo kaipo giedotoja" (Ex. 15, 21), o „Lappidoth'o moteris" Debora ir kitos tarnavo savo Dievui, kaipo pranašės; tokiuo budu jos atlikdavo net tulas religijines funkcijas (Jud. 4, 4; 2 Reg. 22, 14 ir t.t.). Taigi nesuvis teisingas Delitzsch'o tvirtinimas, kad S. Įstatyme moteris prie kulto neprileidžiama. O ar prie kulto neleidimas jau taip moterį žemina? Anaiptol. Kristus taip-pat tik į vyrų rankas sudėjo savo Bažnyčios valdžią ir Naujojo Įstatymo kultą, o kas labiau už Jį išaugštino moterį kaipo mergelę, vyro draugę ir motyną?

Negalima dar nepaminėti kokią rolę sulošė tokios izraėlitų moteris kaip Estera ir Judita.—Vienok Delitzsch'as dar turi vieną patvirtinimą augšto Babelyje moters stovio. Jisai sako: „Hammurabi'o laikais moteris ant sėdynių buvo nešamos maldyklosna" (II, 34). Čia Delitzsch'ui gan gerai atsako Kugler'is:

„Puikaus turkiškojo haremo damos taip-pat turi smagumą, buti nešamomis nešynėse (Sänfte), o vienok vargu ėsama liudnesnio už jųjų likimo"[1].

Tik dabar jau galime pereit prie tyrinėjimo Babelio doros, nes dora greta eina su gerbimu moters, kaipo mergelės, draugės ir motynos, o ištvirkimas—greta su josios žeminimu.

Delitzsch'as su aplombu tvirtina, kad dora labai klestėjusi Babelyje, kad dar jo griuvėsiuose nerasta jokio šlykštaus paveikslo. Šitokie D. tvirtinimai juo labiau savo paviršyje išrodo keisti, nes ligšiol visi, taip sakant instinktiviškai, jautė ir manė, jogei papročių skaistumas babyloniečiams buvo tolimas. Greit išvysime kieno čia yra ir buvo tiesa. Pradėsime nuo to pat, kaip ir Delitzsch'as,—nuo kulto deivės Ištar'os.

D. rodo (II, 35) ant paveikslėlio tris Ištar'os stovylas, prieš kurias, matomai, babyloniečiai meldėsi, ir tvirtina, kad josios kaipo kulto objektas neikiek nepažeidžia kiekvienam žmo-

[1]) Babylon und Christentum. S. 53.

gui prigimto gėdos jausmo. Ginčyties apie tai su D. suvis bereikalinga, nes mums žinoma iš daugelio kitų šaltinių šiosios deivės kultas. Josios garbei atliekamas begėdiškas babyloniečių orgijas mini pranašas Jeremijas laiške į paimtą nelaisvėn ir sulig Nabuchonodosor'o paliepimo turintį but nugabentą Babelin žydą (Bar. 6, 43). Su jo aprašymu sutinka ir Herodot'as[1], minėdamas αἴσχιστος νόμος tai yra „begėdiškiausiąjį babyloniečių paprotį (arba įstatą)", kad kiekviena moteris bent vieną kartą savo gyvenime Mylittos maldykloje atsiduotų kokiam norint svečiui, kitaip sakant, smagumo deivės garbei padarytų savo lytiškos skaistybės auką. Nekitaip atsiliepia apie Babelį ir Romos historikas Kurcius: „Nieko nėra daugiau ištvirkusio, kaip tojo miesto papročiai, nieko tinkamesnio erzinti palaidžiausius geidulius"[2]). Šituosius liudijimus iš dalies pilnai patvirtina ir patįs kyleraščiai.

Jau apie pasaulio sutvėrimą epose minėjome, kad Babelio dievais valdo tokie pat geiduliai, kaip ir ištvirkusius žmones[3]). O koki dievų galanterija piešiama epose apie Gilgameš'ą![4]). Epose „Ištar'os kelionė į Hadesą" visi begėdiški darbai aprašomi kaipo paprasčiausi ir netik nepeiktini, bet, atvirkščiai, kaipo pagirtini[5]). Eidami toliaus randame, kad Hammurabi'o įstatai net sankcionavo begėdiškas Babelio maldyklose įstaigas. §§ 178—182 jo kodekso su stebėtinu indiferentizmu kalbama apie prostitutes maldyklose (Buhldirnen, Tempeldirnen), dievui „pašvęstasias". § 181 taip prasideda: „Jeigu tėvas įsteigė dievui (Marduk'ui) maldykloje prostitutę (Tempeldirne)..." Matant tokiuos pasielgimus nenoromis sušunki: „Koks išbiauriotas apie dorą supratimas! Tėvas mano įtikti dievui atiduodamas savo kudikį begėdiškam viešos prostitucijos likimui!"

Bet Delitzsch'o šalininkai gali prisispyrę klausti: „Dėlko gi Babelyje nerandama šlykščių (obszön) vaizdų?.—Stoka tokių vaizdų neikiek negriauja pozitiviškų liudijimų apie žemą Babelyje doros stovį. Stoką panašios dailės aš taip aiškinu: Kur netik nevaržoma, bet dargi raginama pasiekti ligi dugnui apčiuopiamoji realybė, ten negali atsirasti nuogybės megėjų, kuriems butu reikalinga pornografiškoji raštija arba pornomaniškoji dailė; juo labiau, kad babyloniečių skulptura dar toli buvo neatsiekus tokio augšto rafinacijos laipsnio, kaip tai buvo pav. su

---

[1]) I, 199. Herodotas dar ir daugiau žinių praneša apie Babelį, bet iš savo laikų, neliesdamas ankstybesniųjų periodų.
[2]) I, 5. Jisai tai kalba remdamasis ant senesniųjų šaltinių.
[3]) Keilinschriftliche Bibliothek VI, I, 1900. S. 9, 25, 27, etc.
[4]) Ten pat S. 123, 125, 127, 128, 133. 167 etc.
[5]) Ten pat S. 44 ff.

graikų skulptura.—Taigi D. tvirtinimai apie doros Babelyje stovį visgi pasirodė suvis neteisingi, kad ir atmetus pastarąjį mano aiškinimą.

O kaip į panašią dalykų sritį žiurima S. Įstatyme? Didelis pasibiaurėjimas išreikšta prieš visokias „pašvęstasias“ (Gen. 34, 31; Lev. 19, 29; Dt. 28, 18; 1. Kar. 14, 24; 15, 12; 22, 47; 23, 7 etc.). „Taip Izraėliuje nedaroma“ (2 Reg. 13, 12). „Kaip aš galiu tokį didelį pikta daryti ir prieš Dievą nusidėti?“. (Gen. 39, 9). Už įvairius tos rušies prasižengimus sulig Mozės įstatų baudžiama užmušimu akmenimis. Daboti papročių grynumą, apsaugoti šventumą moterystės ryšio, taip pat mergystės stovio—S. Įstatyme paduota ištisa pozityviškų įstatų eilė, kokių neturi nei viena senovės tauta. O jeigu kartais Sen. Įstatyme pasitaiko liudni izraėlitų arba kitų tautų išsigimimo paveikslai, tai jie anaiptol nėra pagiriami. Tokiuose atsitikimuose Biblija yra kaipo nenusigąstąs tiesos liudytojas; ji nepataikauja ir negiria begėdiškų darbų, kaip darė asyriškųjų metraščių rašytojai pasakodami apie savo valdovų darbus.

„Dar ir šiandien kiekvienas tik tiesos ieškąs netik be pavojaus, bet dar su didele nauda skaitys visą Senąjį Įstatymą. Žinoma, jo skaitymas, nepatariamas nebrendusiems jauniems žmonėms ir liguistai arziems (krankhaft reizbar) asmenims. Nei Mozė, nei pranašai ne tokiems parašyti, lygiai kaip netinka mokyklos knyngynan smulkus anatomijos arba moterystės teisių rankvedžiai. Katalikiškoji Bažnyčia tai seniai pažino, tik reformatoriai ir jų šalininkai užsigeidė but protingesniais ir virš to apkaltino buvusiąją jų motyną, buk jinai neprileidžianti savo vaikų prie Šventraščio“[1]).

Negalima nepaminėti koksai žvėriškas žiaurumas viešpatavo Babelyje, draug su smaguriavimais. Ištar'a, smagumo deivė, kartu buvo ir baisi kovos deivė. Kaipo pavyzdžio užteks išgirsti darbus „dievobaimingojo“ Asurbanipalo iš jo paties lupų. Savo rumų metraščiuose jisai pats save vadina mylimuku (Liebling) Asuro ir Ištar'os, o maldoje kaip kada buvęs ligi ašarų sujudintas[2]). Vienoje vietoj jisai pavadintas: „Mielaširdingas, neturįs savyje jokios rustybės ir dildąs nuodėmes“ (II, 191). „Ačiu šio valdovo dievobaimingumui dievai labai laimina šalį“ (II, 157). O štai kaip šisai „dievobaimingas“ valdovas pasakoja apie savo garsius darbus:

„3000 nelaisvių aš sudeginau ugnyj“ (I, 69, 71); „jų vaikus ir mergaites aš sudeginau“ (I, 71, 75, 77, 81); „kitus aš numarinau badu (I, 101) arba užtroškinau“ (II, 225); „daugelį vyrų aš suėmiau gyvais:

---

[1]) *Kugler*: Babylon und Christentum. S. 56.

[2]) Keilinschriftliche Bibliothek II, 251. Toliaus vietos nurodytos pačiame tekste, kur pirmos skaitlinės reiškia tomą, o antros—kyleraščių bibliotekos puslapį

vieniems nupiausčiau rankas ir kojas, kitiems nosis ir ausis, daugeliui išbadžiau akis" (I, 71, 91, 113), arba „išplėšiau liežuvius" (II, 193, 257) arba „nupiausčiau lupas" (II, 197); „mušio karštyj' sučiupau aš jį[1]) gyvą ir mano sostinėj Ninivoj nulupau jam odą (II, 258) ir t. t.

Tokių ir panašių darbų Asurbanipalo metraščiuose yra daugiau kaip reikiant. O tik trumpai atminkime paprastą anų begalinių asyriškų karių bėgį, kuriose pirmoj vietoj stovi rafinuotas palaidos kareivijos žiaurumas, piaustymas ir gėdinimas gyvų aukos kunų, deginimas karšta geležia akių ir visuotina skerdynė. Atminkime toliaus negyvų aukų kunus, iš kurių vieni sukrauti kupetosna, kiti užmaustyti ant smaigų ir sustatyti aplinkui užimtų miestų, o iš nukapotų galvų sukrauti bokštai. O ką kalba tukstančiai sunaikintų ugnyje miestų ir sodžių ir jų padaryti vergais gyventojai!? Ką kalba tie laužai, kurių liepsnose dingo pulkai moterų ir vaikų!? O koksai likimas tų visų užkariautų tautų, kurios išgelbėjimui savo gyvasties, turėjo savo moterimis pripildyti vainikuotų paleistuvių haremus! O ant galo nei plunksna, nei varsos negali nupiešti nors mažytį visų tų pražudingų karių paveikslą.

Vienok Delitzsch'as apie tai neužsimena. Jis tik biaurisi izraėlitų žiaurumu, „kad hebraiškoji tauta užkariaudama Kanaaną praliejo upę nekalto kraujo" (II, 32). Tiesa, izraėlitai užėmę Kanaaną išnaikino visas jų septynias gimines, nepalikdami nei moterų, nei vaikų (Dt. 7, 1—4, 16). Tai vienintelis izraėlitų pasielgimas, kuomet visi buvo iki vienam išnaikinti. Be abejo tai žiaurus pasielgimas (apie jo tikras priežastis žiur. Išm. 12, 3 f.), bet taip buvo pasielgta su atsižymėjusia begaliniu ištvirkimu tauta. Toliaus izraėlitai žiauriai apsieidavo su nenorinčia gerumu pasiduoti vyrija (moteris ir vaikai tokiuose atsitikimuose buvo neliečiami), žiauriai apsieidavo su tokiomis tautomis, kurios arba iš pasalų užpuldavo ant iš vergijos bėgančių izraėlitų (1 Reg. 15, 2, 6), arba atsisakydavo duoti maistą praeinantiems izraėlitams (Jud. 8, 6). Iš kitos pusės paminėta, kad izraėlitų valdovai buvo pašaukti su savo priešais elgties švelniai ir teisingai (1 Reg. 20, 32). Reikia dar pažymėti, kad kai-kurios Senojo Įstatymo vietos buvo neteisingai perskaitomos. Taip pav. 2 Sam. 12, 31 buvo skaitoma: „Suimtuosius gyventojus liepė jis supiaustyt piuklais, sukapot geležimis ir sumest į plytų krosnį". O šios vietos suvis kitokia reikšmė, butent: „Suimtuosius jisai pristatęs prie piuklų ir kitokių geležinių įrankių liepė jiems dirbti krosnims plytas"[2]).

[1]) vieną valdovą.
[2]) *G. Hoffmann*: Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, II, S. 66. Taip-pat: *A. Condamin*: Rev. bibl. VII, p. 253.

Bet jeigu surinkti visus tikrus žiaurius izraėlitų pasielgimus, tai bus tiktai vienas lašelis sulyginus su nežmonišku žiaurumu ir kraujo upėmis, kurias praliejo neprisotinamas ir galutinai sugedęs asyriškai-babyloniškųjų galiunų gobšumas ir jų stačiai pragariškas kraujagerybės kerštas. O prieš juos šliaužiojantieji dvariškiai, kaip matėme, gyrė ir augštino panašius savo viešpačių darbus.

Kad greičiau pabaigti, apleidžiu sulyginamąjį tyrinėjimą pylietiškos teisės ir joje tilpusios artimo meilės Biblijoje ir Babelyje. Visai aišku, kad ir šiuo atžvilgiu babyloniečiams dar toli ligi izraėlitų.

Po šios trumpos apžvalgos galima užklausti: Kur gi tat lieka girtoji Babelio etika? Iškėlus eikštėn keletą jos pavyzdžių, vargu kas besutiks su Delitzsch'o tezėmis, kad Babelio etika esanti augštesnė už Biblijos etiką.

XIII.

Pageidaujama mesti apskritai į visus šiuos trumpus tyrinėjimus žvilgsnis. Pirmučiausiai mes turime but dėkingi tiems vyrams, kurie nelengvai dirbdami iškasė iš po žemių praėjusių tukstančių metų paminklus ir davė išgirsti jų kalbą. Nemažiau turime dėkoti ir tiems mokslininkams, kurie išmoko suprasti tųjų akmenų kalbą ir išvertė ją musiškai. Ačiu vienų ir kitų darbams žymiai pasididino musų apie žmonijos praeigą žinios. Dar daugiau gali džiaugties tikėjusieji ligšiol į viršgamtišką Šventraščio budą: iš vienos pusės jie neklydo tikėdami, kad Šventraštyje surašyta ne mytai, bet tikri historiški atsitikimai. Kuomet daugelis nenorėjo šios tiesos pripažinti ir tylėdami abejojo, tad jos patvirtinimui prabilo tukstančius metų tylėję asyriškai-babyloniškieji akmenis. Iš kitos pusės senųjų rytų paminklai patvirtino tikinčiųjų nuomonę, kad Bibliškoji religija buvo ir liko vienintelė augštesnė už visas kitas senovės tautų religijas. „Taip, Babelis tikrai buvo išėjimo vieta daugelio kulturos elementų artimesnioms ar tolimesnioms sritims, bet religija, šisai *užbaigiantis* (abschliessende) visokios kulturos faktorius, turi savo klasiška literaturą Biblijoj"[1]). Babyloniečiai buvo pasekėjai žemos religijos, dar žemesnės doros. Jie buvo polyteistai, kitaip stabmeldžiai, su visomis šios religijos blogomis pasekmėmis. Vienok ir jų religijoj' buvo truputėlis tiesos, nors ir labai iškraipytos: tai liudija tuli panašumai į bibliškąją religiją. Iš religijinių Babelio įvaizdų, reiš-

[1]) *E. König*: Bibel und Babel 10 Auf. 1903. S. 61.

kiančių tik tikros augštos religijos degeneraciją, Bibliškoji niekaip kilti negalėjo. Babelio religija kaipo žmonių darbas dingo praeityje, o augštesnė už žmogų Jiega tik Izraėliui paskyrė nešti Apreiškimą, kurisai paskiaus tapo bendru išdalies visų pasaulio tautų augščiausiu labu. Patsai Kristus pažymėjo izraėlitų pirmenybę kalboj' su samariete sakydamas. „Jųs garbinate ko nežinote, mes gerbiname ką žinome; nes išganymas yra iš žydų" (Jo IV, 22).

Pirmenybę izraėlitams pripažįsta ir rimti mokslininkai. Štai vieno iš seniausiųjų asyriologų, J. Oppert'o nuomonė:

„Viskas, ką tik iškvosti galima, neatima iš Izraėliaus garbės, kad jisai buvo ir liko vienintėlė senovės tauta, kuri kaipo tauta ištvėrė tikyboje į vieną augštesnę Butybę"[1]).

Kitas žinomas Amerikos asyriologa Haupt'as savo tyrinėjimuose prieina prie sekančių išvadų:

„Tarp Babelio ir Biblijos visuomet liks fundamentališkas skirtumas, kuri kritiškojo tyrinėjimo rezultatai negali atmesti"[2]).

Delitzsch'o išvadas niekaip negalima pripažinti teisingomis. Vienok jo paskaitos neliko be naudos. Jos buvo naudingos tuomi, kad atkreipė į Babelį plačių sluogsnių domą. O kiekvienas pigiai supras kokią didelę svarbą turi Babelio pažinimas tyrinėjant žmonijos historiją apskritai, o dar labiaus religijų historiją.

Pagaliaus nevienas gali paklausti: „Kaip dabar stovi dalykai su Delitzsch'o systema"? Šitan klausiman puikiai atsako augščiaus daug kartų minėtas asyriologas prof. C. Bezold'as. Jisai pradžioje 1907 metų rašė: „Visaniveliuojantis laikas sulygino taip-pat ir bangas taip vadinamo už „Babelį ir Bibliją" ginčo. „Mozė ir Hammurabi" iš plaksnojančios plataus viešumo šviesos sugrįžo į stiprinantį rimto moksliško tyrinėjimo pavėsį. Kaip ir galima buvo tikėties anosios garsios polemikos lig šiam laikui nei krikščioniškosios religijos pamatų nepajudino..., nei nepriverte asyriologiškojo tyrinėjimo by kame nusilenkti[3]).

Taigi Delitzsch'o systemos bangos nutilo Bet dar kiek anksčiau Delitzsch'o ir suvis nuo jo neprigulmingai toje pat asyriologiškųjų tyrinėjimų srityje tik kitoj' vietoj' ir iš kitokių priežasčių prasidėjo naujas sukurys. Naujos bangos umu laiku pasididino, sustiprėjo, galima sakyt, perviršiję pirmasias užėmė jų vietą, ir smarkiai liuliuodamos atlieka tą patį darbą. Yra tai taip vadinamo panorientalizmo arba teisingiau panbabylonizmo bangos, apie kurį pakalbėsime kitoj vietoj.

---

[1]) Zeitschrift für Assyriologie XVII, S. 304.
[2]) John's Hopkins University Circulars, Baltimore, June 1903, p. 49.
[3]) Deutsche Literaturzeitung 1907, № 16, Sp. 965.

II PANBYLONIZMAS.

Naujos pakraipos užgimimas. Suiyginamasis E. Stucken'o metodas ir jo kritika. H. Winkler'io panbabylonizmas ir Izraeliaus historijos astralizavimas. A. Jeremias ir kiti Winkler'io systemos pasekėjai. Panbabylonizmo kritika iš etnologiško ir religijiniai-historiško atžvilgio. Izraėliaus religijos savotiškumas ir pirmųjų jos asmenų historiškumas. Babelis kaipo tikras astronomiškosios išminties židinys; jo historiškai-kulturiška reikšmė ir įtekmė į kulturiškas senojo pasaulio tautas.

Pirmame skyriuje buvo trumpai išdėstyta nuomonės pro ir contra apie kovą už Bibliją ir Babelį; buvo paliesta abipusis pirmykštės historiškos medegos budas ir genetiški santikiai tarp bibliškųjų ir babyloniškųjų rašto paminklų, buvo paliesta abipusis Izraėliuje ir Babelyje apie Dievą sąvokų augštis, taip pat abi tiedvi kulturos sriti iš atžvilgio į teisę ir dorą. Šie labai svarbus klausimai galima sakyt visai paskendo aštriuose žodžių o tankiai ir asmenų ginčuose, kur vienoj' pusėj' babelistai į padanges kėlė Babelio tobulybę, kitoj'—biblistai pastatė savuosius argumentus.

Bet šit iš to pat po Babelio griuvėsiais esančio šaltinio gema nauja suvis nuog pirmosios neprigulminga srovė. Ji išpradžių čiurleno tik po žeme, niekeno nematoma, bet nepoilgam prasimušė į viršų, tekėjo šale pirmosios, ėjo didyn ir aplenkus toli paliko užpakalyje pirmąją srovę. Ši antroji srovė yra tai problėma apie senųjų Rytų pasaulėžvalgą iš atžvilgio, kokią pozitivišką įtekmę padarė ji kaip į Senojo Įstatymo, taip ir visą senosios ir naujosios žmonijos pasaulėžvalgą. Yra tai panbabylonizmo systema, kuri toli aplenkė Delitzsch'o systemą.

Panbabylonizmo systemos užmazga atsirado dešifravus astrologiško ir astronomiško turinio asyriškai-babyloniškuosius kyleraščius. Pasirodė, kad asyriškai-babyloniškojoj' religijoj' turėjo labai didelę įtekmę astrališki elementai. Asyriologai pradėjo ieškoti ir atradinėti astrališkus elementus net pačių religijinių mytų pamate. Tokio ieškojimo pionierium pasirodė plačiai užbrežtas E. Stucken'o veikalas įvardintas: Astrališki hebraijų, babyloniečių ir aigyptiečių mytai"[1]). Pirmoji jo darbo dalis pasirodė jau 1896 m.

I.

Stucken'as savo tyrinėjime eina štai kokiuo keliu. Iš giminingų mytologijų grupės jisai ješko labiau pirmykštės, kad

[1]) Astralmythen der Hebräer, Babylonier und Aegypter I Teil: Abraham, 1—80, 1896; II T.: Lot, 81—126, 1897; III T.: Jacob, 127—188, 1899; IV T.: Esau, 189—430, 1901; V T.: Mose, 431—637, 190 Leipzig, E. Pfeifer.

sučiupti liuosą nuog pašalinių prielipių myto formą. Paskui kiekvieną mytą išskirsto į įvairias sąstatines dalis, ir tasias pamatines sudarančias mytą dalis jisai vadina myto *motivais*. Toliaus Stucken'as randa, kad pavienėse savystoviai pasirodančių mytų grupėse yra bendri visi ar bent daugelis motivų. Toksai motivų bendrumas rodąs pirmykščią mytologiškųjų paveikslų tapatybę ir sugiminiuoja visus dabartinius paveikslus, kurie suįvairėjo besiskirstydami ačiu vietinėms aplinkybių įtekmėms.

Tokiuo kelių pradžioje savo ketvirtos tyrinėjimų dalies Stucken'as prieina prie sekančių išvadų. Visi, pas visas žemės tautas pasitaikantieji suopimai (Sagen) gali but suvesti atgal prie myto *apie sutvėrimą*. Visi suopimai yra pastarojo atšakos (Abzweigungen). Šitos atšakos turėję labai seniai atsiskirti nuog pirmykščio myto, nes ant žemės keliavęs ne pirmykštis mytas, bet jo atšakos, kurios toliaus pavirtę savystoviais suopimais. Tokiuo budu esą išaiškinama, dėlko tie patis matomai įvairus nukrypimai visose penkiose pasaulio dalyse randasi *šale viens kito*. Ant žemės keliavę ne suopimai-paveikslai (typai), bet motivai, kurie esą paveikslų nešėjai. Typai svyruoja, motivai gi tankiai esą netikėtai stiprus. Tasai pat typas pas vieną tautą pasirodąs kaipo vyras, pas kitą kaipo moteris; vienur kaipo priešas, kitur—kaipo karžygis.

Antra išvada, prie kurios priėjo Stucken'as ir kuri jam rodosi absolutiškai teisinga, yra ta, kad „mytai faktiškai keliavo ant žemės", kitais žodžiais tulos analogijos gali but išaiškintas tik pernešimu (Übertragung). Trumpai sakant — mokslas apie pradinį, įgimtą protavimą turi žlugti.

Daleidus, kad visi mytai atsirado iš vieno apie sutvėrimą myto, lieka dar neišaiškinta, iš kur atsirado tasai pirmykštis mytas ir kas yra mytologija apskritai. Šitan klausiman Stucken'as bando atsakyti pradžioje paskutinės savo tyrinėjimo dalies. Anot jo, apie mytologijos atsiradimą mes žinome tiek pat mažai kaip ir apie žmogaus atsiradimą. Žmonija be viršjausminių vaizdų taip pat negalinti buti, kaip negali buti be kalbos. „Ir mokslas apie atomus yra mytologija". Galima esą mystiškai pasakyti, kad žmogus yra Dievo atrodys (Spiegel). Sutvėręs pirmąjį žmogų, Dievas pažino savąjį paveikslą. Dievo sąmonė, ligšiol snuduliavusi neorganiškuose ir pusiau sapnavusi organiškuose kunuose, pabudo su pirmu žmogumi. Gyvųjų esybių tvėrimas pasibaigė, o prasidėjo dvasios pasaulių tvėrimas... Ir jau priešhistoriškasai žmogus išpildė savo misiją ir padėjo pamatą, ant kurio toliau statė Platonas ir Kantas.

„Religija, filosofija, dailė ir mokslas kyla iš myto... Mes nežinome iškur ateina mytas. Tik vienas tikra: antrame prieš Kr. tukstantyje metų apibėgo žemę astrališkai - mytologiškoji banga. Tai matos iš to, kokią didelę visuose kraštuose reikšmę įgavo Sėtynas (Plejaden)“.

O pirmykštis apie sutvėrimą mytas, tai esąs pirmykštis suopimas apie pirmųjų tėvų, dangaus ir žemės, atskyrimą (p. 231).

Tokiuo budu Stucken'as mano priparodęs, kad visa mytologija turinti a s t r a l i š k ą p r a d ž i ą.

Savo priparodymo silpnumą jautė išpradžių ir patsai Stucken'as. Pabaigoj' pirmos savo tyrinėjimo dalies (p. 77) jisai išsitarė „kad baigęs šią pirmąją dalį su prislėgta sąmone, nes daugiau klausimų pastatęs, negu išrišęs“. Bet toliaus eidamas pradėtu keliu Stucken'as vis buvo labiau įtikrintas tikrume savojo mytus lyginančio metodo, kuris apsireiškia štai kokioje operacijoje. Jisai ima kokį nors babyloniškąjį mytą, paskui mytus laukinių tautų, aigyptiečių, graikų, romiečių, germanų, šiaip įvairias žmonių pasakas; paskui radęs juose tulus išsireiškimų panašumus, apskelbia, kad jie esą p a r a l ė l i š k i. Sulyginęs tulus iš mytų su Genezės pasakojimu apie Abraomą, Lotą, Jokubą, Esavą randa, kad šitie pasakojimai yra ne h i s t o r i š k i n u o t i k i a i, bet a s t r a l i š k i m y t a i. Taip, „apie Abraomą pasakojimas paeina iš dviejų babyloniškųjų šaltinių: legendos apie Etaną ir „Ištaros kelionę į pragarą“ (Höllenfahrt)“ (p. 1). Legenda apie Lotą yra artymiausia suopimui apie tebiškius dvynukus (Amphion'ą ir Zethos'ą), toliaus apie romietiškuosius — Romulą ir Remą — (pusl. 81). Jokubas ėsąs toksai pat mytologiškas paveikslas, kaip ir Dovydas. Abu esą kovotojai su isaubunais ir atliuosuotojai sergėtos mergelės (p. 127). Suopimas apie Esavą esąs tasai pats ką ir suopimas apie Eabanį, dėlei tos priežasties, kad Esavas yra plaukuotas (Gen. 25, 25) kaip ir Eabani[1]) (p. 190—1). Tula japoniška legenda užrašyta 712 m. po Kr. šventose kningose Ko-ji-ki anot Stucken'o yra pilniausia iš visų tos rušies mytų, ir esanti tasai pirmykštis apie sutvėrimą mytas, nuo kurio atsiskyrė visi kiti[2]). Ji turinti vienuoliką motivų, kuomet kitos turi tik mažą jų skaitlių. Manau ypač šiame atvejyje bus naudinga pažinti konkretiškas Stucken'o metodo pavyzdis. Minėtojo japoniško myto turinys sekantis[3]):

---

[1]) Apie Eabani žiurėk „Draugijos“ № 45 pusl.

[2]) Beiträge zur Orientalischen Mythologie in „Mitteilungen der Vorderasiatischen Geselsch.“ 1902.

[3]) Pagal angliška Chamberlain'o vertimą pas Stucken'ą (p. 232—237) ir *E. Cosquin'ą*, Revue biblique internationale № 1, 1905.

Dievas I z a n a g i ir jo pati deivė I z a n a m i[1]), pirmieji tėvai gimdo salas, kalnus, upes, saulę, mėnulį ir kitas dievybes. Kuomet Izanami gimdo jauniausiąjį sunų, ugnies dievą, šisai sudegina motinos įščią. Tuomet tėvas sukapoja vaiką į šmotus. (1° motivas: Į š m o t u s s u k a p o t a s v a i k a s).

Supykusi I-mi pameta savo vyrą I-gi. (2° motivas: p i r m ų j ų t ė v ų p e r s i s k y r i m a s).

I-mi nužengia į požeminį pasaulį, kad nuog šio laiko jame gyventi. (3° motivas: P i r m o s i o s m o t i n o s į p o ž e m i u s b ė g i m a s).

Jos vyras I-gi palikęs be pačios labai liudi ir po tulam laikui nutaria ją parsivesti iš požeminio pasaulio, kurio vardas „Yelow Stream", t. y. „geltono vandens srovė". (4° motivas: Y e l l o w S t r e a m).

I-gi eina pas I-mi (5° motivas: P i r m a s a i t ė v a s e i n a p a r s i v e s t p i r m ą j ą m o t i n ą).

Požemiuose I-gi radęs savo pačią kviečia ją sugrįžt ant viršaus. I-mi sutinka grįžti, tik turinti dar pasivelinti pragaro dievybių. Tiktai šiame atvėjyje jisai (I-gi) neturįs į ją (I-mi) žiurėt. Taip pasakiusi ji sugrįžo atgal į rumus ir ilgai užgaišta. I-gi ilgai nesulaukdamas, išlaužia vieną savo galvos šukų dantį, uždega jį ir įėjęs žiuri. (6° motivas: M o t i v a s ž i u r ė t i.

Išvydęs baisų reginį, I-gi nusigandęs bėga atgal. I-mi įpykusi ant jo, už ką jis ją sugėdino, siunčia paskui pragaro baisenybes, kad jį pavytu. I-gi nuog jų ištruksta numetęs savo galvos papuošalą (head-dress' coiffure); numetus, jis pavirsta į vynuogių kekes, baisenybės sustoja bėgusios, pradeda rinkti ir ėsti, tuom tarpu I-gi pabėga tolyn (7° motivas: V y n u o g i ų k e k ė s).

Kuomet baisenybės jį ir vėl užklumpa, jisai numeta savo šukas, kurios pavirsta į bambuko girią; tuom tarpu pakol baisenybės laužo ir graužia girią, I-gi ir vėl galą nubėga. (8° motivas: Š u k ų m e t i m a s).

Ant galo pati I-mi užklumpa I-gi. Tada I-gi atplėšęs šmotą uolos užverčia juom požemių vartus; toji uola toki didelė, kad jai pakelti reikia tukstančio žmonių. (9° motivas: U u o l a, k u r i a i p a k e l t i r e i k i a t u k s t a n č i o ž m o n i ų).

Tuomet I-gi ir I-mi stovėdamu palei priešingus uolos kraštus taip kalbasi: deivė sako: „Aš per dieną sunaikinsiu tavo šalyje tukstantį žmonių".—„O aš, sako dievas,—per dieną pagaminsiu tukstantį ir penkis šimtus!" (10°dmotivas: G i n č a s, ar bus daugiau gyvų ar numirusių)

Paskui I-gi alieka požemius ir ruošiasi nusiplaut, kad nusivalyt, nuog susitepimo, kuris galėjo prilipt buvant nešvariame požemių pasaulyje. Tuom tikslu jisai eina pas įtaką mažo kalnų upelio ir prieš lipsiant į vandenį nusirėdo septynis savo rubų daiktus: juostą, jupą (skirt), viršutinį apvalkalą, kelines, skrybelę, kairės rankos žiedą ir dešinės rankos žiedą. (11° motivas: N u s i r ė d y m a s).

Šisai japoniškas mytas anot Stucken'o esąs stebėtinai panašus į babyloniškąjį „Kelionė Ištar'os į pragarą". Taip pat esanti labai artima giminysta ir su bibliškuoju pasakojimu apie Agarą ir Ismaelį (Gen. 15, 5—14)[2]). Ypač žingeidu kaip Stucken'as suartina ana japoniškąjį mytą su pastaruoju bibliškuoju. Užtatai priminsime bibliškąjį pasakojimą; jisai mažė daug toksai. Abraomo moteris Sara budama bevaikė duo-

---

[1]) Žemiaus trumpumo dėlei vardą I z a n a m i rašysime I - m i, o I z a n a g i — I - g i.

[2]) Beiträge zur oriental. Mythol. S. 7.

da savo vyrui kaipo antrą moterį savo aigyptietę vergę Agarą. Ši jausdama save esant motina paniekinančiai elgiasi su savo ponia Sara. Sara skundžiasi Abraomui, kuris jai pavelija daryt su Agara, ką tik ji norės. Tada Sara išveja Agarą į tyrus. Esant jai tyruose palei vieną šulinį, Viešpaties angelas liepia jai sugrįžti pas savo ponią. Agara paklusta ir pavadino šulinį: „šulinys mane reginčio Gyvojo". Sugrįžusi Agara pagimdo sunų Ismaelį. Taip pat ir Sara paskiau tampa Isaoko motina. Kada paskiau viena kart Sara rado savo sunų Isaoką „bežaidžiant"[1]) su Ismaeliu, liepia Abraomui išvyt Agarą draug su jos sunum. Abraomas, iš kart nenorėdamas tai padaryti, paskiaus nusileidžia ir išvaro Agarą. Ji išeina į Bersabos tyrus. Tenai, kuomet Ismaelis kuone miršta nuog troškimo, dieviškoji pagalba nuveda Agarą pas šulinį ir Ismaelis, busiantis skaitlingos giminės tėvas, lieka išgelbėtas[2]).

Kokie gi santikiai tarp ano japonų myto apie Izanagi ir Izanami ir šio bibliškojo pasakojimo? Stucken'as sako buk labai artimi ir parodo štai kokį paveikslą.

1° motivas: Sukapotas į šmotus vaikas. (Ismaelis; kad gauti kapojimą" Stucken'as tvirtina, buk epizodas apie Ismaelį esąs „Isaoko aukos" dubletas[3]); Isaokas sulig pirmykštės redakcijos buvęs nužudytas, o paskiau atgijęs).

2° motivas: Pirmujų tėvų persiskyrimas (Agara palieka Abraomą).

3° motivas: Pirmosios motinos į požemius bėgimas (Agara bėga į tyrus; tyrai—požemiai).

4° motivas: „Geltono vandenio srovė" (Agara bėga palei tyrų šaltinį pakelėj į Surą).

5° motivas: Pirmasai tėvas eina parsivest pirmąją motiną. (Jahvės angelas eina patikti Agarą, idant ją sugrąžinti).

6° motivas: Motivas žiurėti. (Tuomet Agara sakė Jahvei: „Tu esi mane regintis Dievas". Užtatai ir šulinį pavadina: „šulinys mane regiučio Gyvojo"),

7°, 8° ir 8° motivų nėr'.

10° motivas: Ginčas, ar bus daugiau gyvų, ar mirusių. (Šio mo-

---

[1]) Apie šio žodžio prasmę žiur. *J. Döller*: Abraham und seine Zeit. S. 16. Biblische Zeitfragen II, 1, 1909.

[2]) Neprošali bus paminėjus, kad panašus santikiai tarp vyro, bevaikės moteries ir tarnaitės sankcijonuoti Hammurabi'o kodekse (apie tai žiurėk „Dr." № 46). § 146 Ham. kodekso taip skamba: „Jeigu vyras ėmė pačią ir ši (neturėdama vaikų) davė savo vyrui vergę, kuri jam gamintu vaikus; jeigu paskui ši vergė neužsileidžia savo ponia, užtai kad ji turėjo vaikus, jos ponia negali ją parduot; ji ją paženklins ir patalpins savo tarnaičių skaitliun.

§ 147. Jeigu ji neturi vaikų, jos ponia gali ją parduot.

Taigi šisai paprotys yra chaldėjiškas ir hebraijams buvo seniai žinomas; Možė tik perrašė jau žinomus įstatus, modifikuodamas juos sulig religijinių šios tautos reikalavimų ir išmesdamas puvėsius, kuriuos kentė chaldėjiškas paganizmas.

[3]) Astralmythen S. 111—117.

tivo rudimentą Stucken'as mato angelo žodžiuose. „Aš padidinsiu tavo padermę ir ji bus nesuskaitoma dėlei savo didumo).

11° motivo nėr'.

Laikas pažvelgti į Stucken'o metodą ir iš kitos pusės ir įsitikrinti, ar tai yra moksliškas metodas, ar tik elukubracija. Aš tik pranešiu galutinius kritikos išvadus, kaip ji atsiliepia asmenyje folkloristo E. Cosquin'o apie Stucken'ą[1]). „Originališkuose japonų dokumentuose nėra nei deivės Izanami *pykčio* ant savo vyro, nei jos *bėgimo* į požemius. Šituodu ruožu išgalvojo patsai Stucken'as. Originale taip pat nekalbama apie jokią požemių vandenio srovę, nei apie „geltono vandenio srovę", nei apie kitokią srovę".

Toliaus kiekvienam aišku, kad keletą aname myte ruožų Stucken'as sauvališkai užslopino, butent: liga, mirtis ir deivės palaidojimas; taip pat požemių virtuvė, iš kurios negalima valgyt, jei norima sugrįžt atgal ant žemės. Kuomet Izanagi radęs požemiuose pačią kvietė ją sugrįžt, ji atsakė: „Koki nelaimė, kad tu neatėjai ankščiau; aš jau esu valgius iš pragaro krosnies, t. y. valgio iš pragaro krosnies, viryklos (furnace of Hades). Toliaus dar Stucken'as apleido keletą mažesniųjų „motivų". Matant, kad Stucken'as vienus motivus suvis užslopino, kitus iškraipė, pirmiau negu aną japoniškąjį mytą palygint su bibliškuoju pasakojimu, reikia augščiau parodytą motivų sulyginimo vaizdą pataisyt. Tada 2° ir 3° motivai turi but išmesti, ir jeigu jau visgi reikia motivo, tai jų vieton gali but pirmosios motinos mirties motivas. Tada bus šit koks paveikslas:

Motivai 2° ir 3°: Agara bėga iš Abraomo namų; paskiau ją išveja. Deivė Izanami miršta po gimdymui ir palieka liudintį vyrą.

Motivas 4°: Agara tyruose randa šulinį. I-mi, po mirčiai nužengia į pragarą (jeigu vieton geltono vandenio srovės" motivo pastatyti tikra reikšmė „Yellow Stream"). Kurgi šiuose trijuose panašumas?

Motivas 6°: Agara dėkodama Dievui už dabartines ir pažadėtas malones garbina Jį žodziais: „Tu esi regintiš Dievas" ir pavadina šulinį „šulinys mane reginčio Gyvojo". Izanami užgina savo vyrui žiurėt į ją, o jis nepaklausęs išvysta biaurius daiktus, nes puvančioji I-mi knibžda vabalais ir aštuonios „griausmo dievybės" esą įlindę į įvairias jos kuno dalis. Nenoromis veržiasi klausimas: Kur gi čia nors tolimiausias panašumas tarp Agaros ir I-mi? Ir kurgi vėl panašumas, jei Agara

---

[1]) Fantaisies biblico-mythologiques d'un chef d'école in „Revue biblique intern." № 1, 1905. p. 9—13. Yra ir atskirai išleista: Paris Lecoffre.

Dievą vadina „reginčiu Gyvu“, o Izanagi nemiršta kaip jo pati Izanami, bet lieka gyvas? Tas pat ir su „rudimentarišku likučiu“ kuomet angelas prižada Agarai didelę padermę, o I-gi šnekasi su I-mi, kad pastaroji ketina kasdien sunaikint tukstantį žmonių, o I-gi ketina pagamint penkiais šimtais daugiau? Stucken'as ramiai tvirtina, kad Isaoko aukojimas, kuriame buvęs nužudytas vaikas paskui atgijo, paliko aiškius pėdsakus legendoj' apie Ismaelį. Kokie gi tie „aiškųs pėdsakai“, Stucken'as paliko ješkot skaitytojui.

Kiek moksliško metodo augščiaus nurodytam Stucken'o palyginime, tiek pat ir kituose, pav. sulyginime ano japoniško myto su klasiškuoju apie Orfejų ir Euridykę arba babyloniškuoju „Ištar'os kelionė pragaran“. Ir čion vieni „motivai“ iškreipti, kiti užslopinti. Japoniškame ir babyloniškame mytuose yra vienas gan panašus motivas, tai *nusirėdymas.* Kaip Izanagi prieš lipsiant į vandenį nusirėdo, taip ir babyloniškoji deivė Ištar prieš žengsiant į požemius visus rubus palieka ant viršaus. (Stucken'as suskaito, kad abudu nuėmė nuog savęs po septynis daiktus, kuomet ištikrųjų I-gi nuėmė aštuonis). Bet ypač pažymėtina, kaip Stucken'as „nusirėdymo motivui“ randa vieną paralėlę Biblijoje. Skaitlinių kningoje (num. XX, 23) skaitome kuomet Aaronas rengėsi mirti, Mozė nuvilko nuog jo kunigiškus rubus ir apvilko jais jo sunų Eleazarą, ženklui paskirimo jo didžiuoju kunigu. Taigi šį ruoštą Stucken'as suartina su nusirėdymu Izanagi ir Ištaros. Šioj' vietoj' Stucken'o „metodas“ ypač pasirodo visoj' skaistybėj': užtenka netyčiomis pasitaikančio išsireiškime panašumo ir jau viskas suidentifikuota. Aaronas, nuo kurio Mozė nuvelka kunigiškus rubus, kad apvilkti jais jo sunų Eleazarą, tas pats ką ir rengiantis maudyties Izanagi, dėlto, kad ir vienur ir kitur nuvilkta drabužiai. Tokį protavimą neperdedant galima pavadint halucinacija.

Užbaigiant Stucken'o metodo apkainojimą paduosiu folkloristo E. Cosquin'o labai teisingą apie šį dalyką nuomonę:

„Pamatine yda to, ką Stucken'as vadina „labai teisingas mytų ulyginimo metodas“ yra tame, kad Stucken'as niekados nesulygina uosius p i l n u m o j; jis suartina (priegtam, kaip matėme labai sauvaiškai), tik s m u l k m e n a s, tankiai nesvarbias smulkmenas. Priminkime jo proceduros pavyzdį. Japonų dievas Izanagi nusirėdo (kaip paprastai!) prieš nusimaudysiant, kad „nusivalyt“ nuog susitepimų pragare;—Mozė nuog mirštančio didžiojo kunigo Aarono nuima jo kunigiškus rubus, kad jais apvilkti naująjį didįjį kunigą;—babyloniškoji deivė Ištar priversta nusiimt savo drabužius ir pagražas (joyaux) pirm negu patekt į mirusiųjų gyvenimo vietą, kur galima įeit tik be nieko. Šiuos taip įvairius tris ruožus, taip įvairiuose pasakojimuose jeigu juos imti p i l n u m o j, Stucken'as asimiliavo vieną su kitu užtai, kad visuose trijuose yra dėlei tos ar kitos priežasties paminėti nuvilkti drabužiai“[1]).

---

[1]) Revue biblique internationale № 1, 1905, p. 37.

Neįstabu, kad Stucken'o fantastiški, „motivai" mažai ką teitikrino. Bet jo darbas kitoj' srityj' sulošė svarbią rolę.

„Liekanti šio veikalo reikšmė yra priparodymas astrališko visos mytologijos atsiradimo, ir paskutinėj prasmėj astrališko budo visų mytologijų pas laukines tautas, kaip ir pas babyloniečius, aigyptiečius, hebraijus, graikus, romiečius, germanus, kad dangaus vaizdas (Himmelskarte) yra „mytologijos raktas"[1]).

H. Winkler'is vadina Stucken'ą tėvu tosios systemos, sulig kurios astronomiškas dangus atsispindi kaip atrodyje visame tame, ką mums suteikia historiškosios tradicijos arba senų gadynių mytai; Winkler'io akyse tai ėsąs didelis atradimas, nes ačiu jam „dangaus įvaizdas" tapo ištikimiausis vadas klaidžiais legendų takais"[2]). Tokiuo budu astrališko historijos aiškinimo tėvas yra E. Stucken'as.

II.

Hugo Winkler'is, asyriologijos profesorius Berlino universitatėj', po eilės grynai asyriologiškųjų tyrinėjimų[2]) nusitvėrė už Stucken'c teorijos, ypač už jo išvadų kas link hebraijų historijos. Stucken'o tezės tapo Winkler'iui akstinas naujai suprasti viską, kas ligšiol buvo manoma apie visų laikų žmonijos historiją, religiją ir mytologiją. Jisai tad ir sutvėrė taip vadinamojo p a n b a b y l o n i z m o systemą; nors jisai pats ją vadina p a n o r i e n t a l i z m u, bet pirmasis vardas teisingesnis. Savo systemą Winkler'is išdėstė ištisoje įvairių raštų eilėje; pirmas naujas systemos išreiškimas jau aiškiai pasirodė jo „Izraėliaus historijoj' II"[3]), o kitos išvados tolesniuose raštuose[4]). Bet tos išvados buvo prieinamos tik mažam specialistų skaitliui. Neilgai

---

[1]) *Otto Weber*: Theologie und Assyriologie im Streite um Babel und Bibel 1904 S. 19.

[2]) *H. Winkler:* Geschichte Israels in Einzeldarstellungen II, 1900. S. 276, 278.

[3]) Altorientalische Forschungen (Reihe I—III) 1893 ff. Die Keilschrifttexte Sargons 2 B-de; Alttestamentliche Untersuchungen; Untersuchungen zur Altorientalischen Geschichte; Geschichte Babyloniens und Assyriens; Geschichte Israels in Einzeldarstellungen I Bd. Leipzig, Pfeiffer.

[4]) Geschichte Israels in Einzeldarstellungen II (Die Legende) 1900.

[5]) Arabisch-Semitisch-Orientalisch (Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft 1901, 4, 5); Kritische Schriften (I—V) atskirai atspaustos ištraukos iš Orientalische Literaturzeitung; pirmojoj dalyj *E. Schrader'io* kningos: Die Keilinschriften und das Alte Testament 1903 S. 1—342; Keilinschriftliches Textbuch zum Alten Testament. 1903. Taip pat trumpa Izraeliaus historija Helmolt'o Weltgeschichte III, 1.

laukęs Winkler'is supopularizavęs ir sudogmatizavęs savo teoriją, paleido ją į plačias minias smulkesnių raštų eilėje[1]).

Pasistengsime duoti trumpai Winklerio systemos turinį. Winkler'is pradeda nuo fakto, kad pas įvairių-įvairiausias žemės tautas, ar jos butų visai laukinės ar puslaukinės, randasi stebėtinai vienodi padavimai ir pažvalgos kas link dvasios klausimų. Šisai faktas reikalauja išaiškinimo. Tokį išaiškinimą davė garsus etnologas A. B a s t i a n'a s, daleisdamas buvimą jau augščiau minėtojo pirmutinio, į g i m t o p r o t a v i m o. Jeigu vienodos pažiuros randasi pas musiškės kulturos srities, kaip ir pas rytų Azijos tautas, pas pietinių jurių ir Amerikos gyventojus, pas senasias vidurio ir pietų Amerikos kulturingas tautas, kaip ir pas šiaurės tautas,—tai galįs buti tiktai vienas išaiškinimas, daleidžiant gamtišką žmogaus vaizdų evoluciją. Bet toksai daleidimas jau busiąs labai abejotinas, jeigu pasirodo panaši netik pati mintis, bet ir jos *išreiškimas*, jos *forma*. O tasai daleidimas suvisai neužtenkąs išaiškinimui, jeigu šioji forma suvis neliečia paties dalyko esybes, jeigu ji negali but išvesta iš gamtiškųjų jos tėviškės apsireiškimų, net gal dar jiems prieštarauja. Aiškiausiai tai esą matyti ėmus mytologiją ir suopimą. Kad „geroji ir piktoji dvasios" pasirodą kaipo šviesos ir tamsos, viršutinio ir žemutinio pasaulių dievybės, galima lengviai suprasti kaipo įgimtą protavimą. Bet jeigu, pavyzdin, viršutinė dievybė „viso tėvas" (Allvater) rodo mėnulio dievybės kokybes tokioj' mytologijoj', kuri jį žino suvis ne kaipo mėnulį, bet jo esybę suartina su visai kitokiais apsireiškimais, tai neatkreipiant domos į įgimtąjį protavimą galima daleisti tik *pasiskolinimą* (Entlehnung), tik perėmimą iš kitos pirmykščios mytologijos. Tokio apsireiškimo pavyzdį Winkler'is mato nors ir tame, kad metų laiko permaina (Jahreswende) visur apvaikščiojama kaipo *kvailių šventė*.

---

[1]) Preussische Jahrbücher 1901, Mai-Heft S. 274—276 str. Die altbabylonische Kultur; tas pat atskirai su įvardijimu „Die Weltanschauung des Alten Orients" serijoj „Ex Oriente lux I, 1, 1904; Die babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur Unsrigen 1902; Himmels - und Weltenbild der Babylonier 1903 serijoj Der alte Orient III, 2/3; Der alte Orient und die Bibel in „Evang. Luther. Kircheizeitung" 1903 № 49—51, atskirai serijoj „Ex oriente lux III, I, 1906; Abraham als Babylonier, Joseph als Aegypter 1903; Altorientalische Geschichts - Auffassung in „Die Reformation" 1904 № 12, 13, 16—20, atskirai Ex or. lux II, 2, 1906; Der alte Orient und die Geschichtsforschung in „Mitteilungen der Vorderasiat. Gesellsch. 1906, 1"; Die babylonische Weltschöpfung 1906 serijoj „Der alte Orient VIII, 1; Religionsgeschichtlicher und geschichtlicher Orient 1906; Die babylonische Geisteskultur 1907; Die jüngsten Kämpfer wider den Panbabylonismus 1907 serijoj: Im Kampfe um den Alten Orient, 24.

Viena žymi visų mytologijų ir legendų kokybė rodanti pėdsakus vedančius į bendrąjį šaltinį. Visur esą galima priparodyti pavienių ruožų prigulmingumą nuo *žvaigždžių* judėjimo. Taigi mytų atsiradimas visuomet *astrališkas* ir nors pavienis apvalkalo formų įvairumas galįs buti ir labai didelis, visuomet galima pažinti, kad jų autoriui buvo daugiau ar mažiau aišku jo mokslo prigulmingumas nuog žvaigždėto dangaus apsireiškimų.

Pirmiems žmonijos kulturos laipsniams mytologija esant *religija*, t. y. pasaulio su visais jo jausminiais ir viršjausminiais apsireiškimais išaiškinimas, atsakymas į klausimą apie daiktų esybę ir atsiradimą. Religija esant toli ne pas visas tautas žvaigždinė religija, priešingai pastarajai reikalingas augštas kulturos laipsnis. Tyrinėti žvaigždžių judėjimą ir iš jo išdirbti tam tikrą mokslą galima tiktai didelių kulturų centruose per ilgus laikmečius ačiu ištisų padermių uolumui ir tam tikriems globėjams. Vieno žmogaus gyvenimo neužtenka, kad iš žvaigždžių bėgio tyrinėjimo sutverti systemą, pav. apskaityti menulio ir saulės užtemimus.

Anot Winkler'io jau ir paviršutinis daugelio religijų tyrinėjimas rado jose vidujinį prieštaravimą. Astrališkas jų mytų ir mokslo turinys, visa giliai apmąstyta ir paini pasaulio systema nesutinka su visu tautos kulturos laipsniu ir niekaip neatsako priimtoms kulto formoms ir populariškiems vaizdams apie dievus ir pasaulį. Ir šitoks apsireiškimas verčiąs pripažinti, kad augštesnis astrališkas mokslas paimtas iš kitur. Tokiuos kontrastus Winkler'is randa pav. Aigypto ir Meksikos religijose. Tada atsiradimas pamatuoto ant žvaigždžių mokslo apie dievus ir pasaulį galima tik ten ieškoti, kur yra paliudyta žvaigždinė religija ir kur astronomija turėjo sau atsakomą globą ir evoluciją. O sulig niekados nežuvusiojo padavimo astronomijos lopšys buvo senoji Babylonija. Tai pripažino klasiškoji senovė per Aleksandriniečius, o naujieji tyrinėjimai parodė jos ataugas Indijoj' ir Kynuose. Lygiai Babylonijoj' mes randame savotišką ir tikriausią žvaigždžių religiją.

Taigi babyloniškojo mokslo apie dangų ir dievus išaiškinimas suteikia raktą į visų tautų suopimus ir mytologijas, po kiek jos apskritai rodo savyje užvertą ir giliai apmąstytą systemą[1]). Tokiuo budu duoda save pažint *panbabylonizmo* esybė. Jo branduolys yra babyloniškoji pasaulėžvalga, kaip ji pilnai jau buvo išdirbta augščiau 3000 metų pr. Kr.

Koksai gi sulig Winkler'io turinys šios taip senos pasaulėžvalgos?

[1]) Taip *Winkler'is*: Himmel - und Weltenbild der Babylonier S. 1—7

III.

Visas babyloniškosios išminties pamatas esąs religija, mokslas apie dievus, o šiuos dievus žmogaus akis sutinka regimai žvaigždėse. Menulis, saulė, planetos yra atstovai svarbiųjų dievybių, kurių veiksmas apsireiškia nuog jų prigulinčiuose dangaus ir žemės apsireiškimuose. Ant šio pamatuota visa pasaulio systema: dangaus apsireiškimai paralėliški žemės apsireiškimams. Viskas kas aplinkui žmogų ir patsai žmogus išaiškinami iš tų apsireiškimų. Nes tos pačios viršuj' apsireiškiančios jiegos, veikia taip pat ir ant žemės ir kaip žmogus sutvertas pagal dievybės paveikslą, taip ir žemė yra dangaus atspindys (Abbild), o dangus yra tikra dievų sostinė (Sitz).

Viršuj' ant dangaus kiekvienas kunas turi savo paskirtą vietą, arba aiškiai apribotą savo bėgio, savo veiksmo erdvę. Kaip oras, žemė, vanduo turi savo sritis, taip ir jų dievybes atstovaujančios žvaigždės. Taigi kiekvienas dievas turi ant dangaus savo τέμενος, savo templum, savo skyrių, o užtatai turi panašų turėt ir ant žemės. Šitas skyrius (Abschnitt) yra jo *šalis* (Land), prigulinti prie jo templum, jo sritis, kurios viduj' jisai elgiasi kaipo viešpats, kaip elgiasi augštai ant dangaus savo srityj' jo žvaigždė. Kiekviena šalis turi savo Baal'ą, kurioje tik jis vienas *viską* tvarko. Baal'ui prasišalinus, šalis lieka be viešpaties ir globėjo. Užtatai liudi visa gamta ir visi gyvenimo džiaugsmai pasibaigia, kuomet Adonis nužengia į požemius arba dievų tėvas mėnulis paslepia savo veidą ir visi ilgėdamies laukia jo pasirodymo akymirksnio sutikdami jį džiaugsmo klyksmais.

Iš pažvalgos į žemę, kaipo dangaus atrodyje atspindį (Spiegelbild), arba tikriau atvirkščiai, atsirado šalių padalinimas, kuris dar ir dabar randamas Rytuose, kur kiekviena šalis yra savyje užverta pilnata (Ganzes)[1]).

Geografiškojo ir politiškojo šalies padalinimo uždavinis yra sutaikint žemiškas valdymo sritis su pabriežtomis ant dangaus. Apskričiai arba provincijos turi atsakyti pavieniams dangaus padalinimams, šalies sostapylis, kaipo dievo sostinė atsako vietai ant dangaus, kur dievas turi savo sostinę ir turi tą patį vardą. Babylonijos miestai, esantieji didelių dievų kultų sostinės, kaip ir jų didelės bažnyčios, yra taip pat ir ant dangaus; žemiška ir kosmiška vieta yra tos pačios kosmiškos sąvokos įkunijimai.

Taip ant dangaus yra Babelis, Eridu, didelės bažnyčios turi savo vardus nuog kosmiškų vietų arba sąvokų, kokias jie

---

[1]) Taip Keilinschriften und das Alte Testament S. 157—8; sulygink Gesch. Israels II, S. 275 ff. ir S. 1 f.

išreiškia ant žemės Ant dangaus yra Eufratas ir Tigris, požemių pasaulis, okeanas ir oro sritis, ir tarpe šiuodviejų augštai esąs kontinentas[1]).

Pasaulio tvarka apribota sulig nedaugelio tamtikrų pamatinių įstatų, kurių veiksmas atsikartoja visuose pavieniuose pasaulio ir žemės apsireiškimuose, didžiuose ir didžiausiuose, kaip mažuose ir mažiausiuose, lygiai taip kaip nenustojamai veikia tos pačios dievybės. Taigi kiekviena savystovė tvėrimo dalis vėl pasirodo kaipo didesnės pilnatos atspindys, sutvarkyta ir padalinta sulig tų pat pamatinių įstatų, ir joje veikia ir įsikunija tos pačios dieviškos jiegos, kaip ir dangaus apsireiškimuose[2]).

Žmogus savyje yra mikrokosmas (mažas pasaulis), užtatai ir jis turi but angštesnė šalis. Kaip žemė, taip ir ši jos dalis turi but pavienių dangaus padalinimų atspindys. Kaip ten augštai dievai viešpatauja, tą pat daro jie savo atsakomose šalies srityse ir jų veikimas paskiriantis šalies likimą, galimas nužiurėti jų judėjimuose ant dangaus,—taip lygiai jie veikia mažame mikrokosme, žmoguje, ir paskiria jo likimą; iš čia tai ir atsiranda apie ateitį spėjimas pagal žvaigždžių judėjimą (horoskopas). Taigi astrologija nėra nei žaislas, nei burtai, ji yra visų mokslų pamatas, pamatas tokios pasaulėžvalgos, kuri mato žvaigždėse dievybės apsireiškimą[3]). Taigi viskas kas ant žemės yra, praeina ir bus, galima ant dangaus perskaityti: V i s o k s a p s i r e i š k i m a s d i d u m o j', a t s i k a r t o j a i r m a ž u m o j'. Trumpai: d a n g a u s v a i z d a s = ž e m ė s v a i z d a s; m a k r o k o s m a s = m i k r o k o s m a s.

IV.

Šios pasaulėžvalgos esybę, anot Winkler'io, geriausiai išreiškia s k a t l i n i ų t e o r i j a. Taigi skaitlinis kaip kiekvienas medegiško ir dvasiško pasaulio apsireiškimas yra dieviško veiksmo išsiliejimas; ir skaitlinyje apsireiškia dievybės viešpatavimas; jisai taip pat pirmiau ant dangaus parašytas ir nuneštas ant žemės. Tatai skaitlinių mokslas, matematika lygiai yra ant dangaus apreikštojo mokslo dalis. Visur žinomas ir išdalies dar gyvas tikėjimas į kaikurių skaitlinių „šventumą“, pav. t r į s, s e p t y n i. Tai, anot Winkler'io, likutis senųjų rytų mokslo, kuriam visi skaitliniai buvę šventi, dėlto kad jie apsi-

---

[1]) Himmels - und Weltenbild S. 10.
[2]) Ten pat S. 9—10.
[3]) Die Keilinschriften und das A. Test. S. 158.

reiškia dangaus ir pasaulio organizacijoje. Pirmuosius kyleraščius dešifravus, jau buvo patirta, kad babyloniškame skaitlinių rašto bude yra šešešdešimtinė ir dešimtinė systemi; pastarąją ir mes paėmėme nuog arabų. Pirmąją vartoją sumeriečiai ir ji daug senesnė už antrąją. Pirmoji turi daug pirmesnybių prieš antrąją; taip ji duoda didesnį dalių skaičių: 2, 3, 4, 5 ir ypač 12. Taigi ji labai tinkanti išaiškinti babyloniškojo pasaulio esybę, butent harmoniją kaip mažumoj taip ir didumoj; šešiasdešimtinė systema telpa esybiškai babyloniškojo dangaus padalinimo pamate, nuo kurio ji ir išvesta. Skaitlius 60 yra didelė vienata toj prasmėj, kaip 10 musiškėj systemoj.

Pamatiniai šešiasdešimtinės[1]) systemos skaitliniai apart 1 yra 5 ir 12. Mes juos randame laiko padalinime, kuris ir vėl paremtas ant dangaus padalinimo. Nes jeigu laikas apribojamas žvaigždžių bėgiu, tai jis ant dangaus jau pirmiau parašytas. Taip saulės kelias paskirstytas į 12 dalių, 12 zodiako žvaigždynų, kurių kiekviename saulė prabuna vieną mėnesį, taip kad metas turi 12 mėnesių. Metinis saulės kelias yra bėgis ratu, lygiai kaip ir regimas dienos kelias. Taigi jisai yra metų atspindys ir taip pat padalinamas į 12 dalių kurių kiekvienoje telpa dviguba valanda. Ši dviguba valanda užsiliko musų laikrodžiuose, kurio ratas padalintas į 12 dalių. Pirmiau jos reiškę dvigubas valandas, bet ne musiškias pavienias. Kiekviena 12 dalių vėl skyla į 5—kitas pamatinis skaitlinis—dvigubas minutes. Šios duotos kaipo dangaus mastas, nes babyloniečiai žinoję, kad lygdienyje saulė užtrunka 2 dvigubi minuti arba 30-ją dvigubos valandos dalį, kol pereina ant dangaus savo diametrą. Skaitliniai 5 ir 7 duoda 12; jeigu 5 išvesti kaipo saulės skaitlinis, tai 7 bus mėnulio, nes kiekviena mėnulio ketvirtis apskaityta į 7 dienas. 7 duoda savaitės dienų skaičių; šale jos senovė dar vartojusi penkdienę savaitę. Toliaus Winkler'is išdėsto ištisą babyloniškojo skaitliavimo systemą ir randa daug jos pėdsakų pas graikus ir romiečius. Toji systema visur stengusis rasti tų pačių įstatų ir jiegų veiksmą[2]).

Skaitlinis, kaipo dieviškos ir dangiškos jiegos išsiliejimas pasirodąs artimesniuose su dievybe santikiuose, kaip tik dalykai paliečia praktišką kulto vartojimą, švenčių tvarkymą

---

[1]) Anot Winkler'io padalinimas senojo vokiško grašio į 12 pfeningų, angliško šilingo į 12 pensų, musiškiai „tuzinas" ir „kapa" paimta iš tosios systemos.

[2]) Himmels- und Wiltenbild S. 17—20; Die babylonishe Geisteskultur S. 57—68

Nes šventės paskirtos tam tikriems dievams ne sauvališkai, bet priguli jiems toj prasmėj, kad sulig vietos, kurią užima ant dangaus planeta, apsireiškia joje kitoki galybė veikianti su kitokiomis jiegomis. Žinoma, kad savaitės dienos pašvęstos septyniems svarbiausiems daugaus kunams, kaip jie aiškiai žymus latiniškuose ir francuziškai-angliškuose pavadinimuose: dies solis, lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris, Saturni. Yra tai saulė ir mėnulis šale penkių senovei žinomų planetų. Padalinimas į 7 buvo vartojamas pas žydus ir romiečius.

Keturios saulės bėgio fazės, kurioms atsako pavasaris, vasara, ruduo ir žiema, rodo saulėdievį arba dievišką galybę apskritai keturiose pasirodymo arba veiksmo formose. Tose pat formose saulė pasirodo ir keturiose likusiose planetose tokioj tvarkoj: Jupiteris, Marsas, Merkuras, Saturnas. Taigi ir kiekviena planeta turi savo metą, laiką, — čionai ir vėl harmonija.

Didžiausi valdantieji dangaus kunai yra saulė, mėnulis ir Venera. Pastaroji buvo pastatyta šale saulės ir mėnulio matoma dėlei tos priežasties, kad tyrinėjant buvo patėmyta, jegei ir ji kaipo mėnulis rodo atmainas, t. y. keturis ketvirčius. Šie tris dangaus kunai atstovauja tris galingiausius dievus: mėnulis—dievą Sin'ą, saulė—dievą Šamaš'ą, Venera—deivę Ištar'ą; Sin—tėvas, Šamaš—sunus, Ištar—duktė ir pati; ji pati ir tėvo ir sunaus[1]).

Dievo galybė apsireiškia ant žemės tos vietos galybėje, kur jisai yra garbinamas; kur turi savo sostinę galingiausias valdovas, tenai gyvena ir galingiausias dievas, tikriau galingiausi dievybės apsireiškimo forma. Tukstančių metų bėgyje politiška pavienių miestų ir valstijų galybė daug atsimainė. Paskutiniųjų dviejų tukstančių metų bėgyje ant viso Azijos pryšakio užviešpatavo Babelis. Jisai yra dievo Marduko sostinė. Ant dangaus Mardukas apsireiškia pavasario saulėje ir planetoje Jupiteryje. Babyloniečiai jį žinojo kaipo demiurgą, pasaulių sutvertoją, sutvėrusį pasaulį po kovai su pirmykštėmis priešingomis jiegomis, apgalėjus baisenybę Tiamat[2]).

Metai yra amžinybės atspindys; užtatai Mardukas kasmet apgalėjęs žiemos jiegas pabunda prie naujojo gyvenimo, iškilęs iš požemių pasaulio—iš srities, kurioj stovi žiemos saulė.

Kaip jau minėta, žemės vaizdas=dangaus vaizdas. Žemės pasaulis arba žemutinis pasaulis, anot Winkler'io, susideda iš trijų dalių: viduryje kieta, sausa žemė—kontinentas, apačioj

---

[1]) Die Babylonische Geisteskultur S. 79.
[2]) Žiurėk „Draugija" № 44 pp. 316—319.

po ja vanduo, viršuj—oras (tas pat ir horizontališkai: pietuose —vanduo, šiaurėje—oras, viduryj—kontinentas); taip-pat turi but ir dangaus arba viršutiniame pasaulyje, kuriame dievai veikia žvaigždėse: viršuj arba šiaurėj—oras, viduryj—kontinentas, apačioj—vanduo arba dangaus okeanas. Kaip žemės okeanas reiškia požeminį pasaulį, taip ir dangaus okeanas esąs tam tikras požeminis pasaulis. Viršutinio pasaulio dalis, reiškianti dangaus kontinentą atsakantįjį žemiškajam, yra ta pati, kurioj dievai pirmiausiai apsireiškia ir veikia. Tasai dangaus kontinentas dievams vistiek, ką jų vaikams, žmonėms, apatinis žemės kontinentas. Taigi ji yra ta dangaus dalis, kurioje aiškiau rodosi dievų apsireiškimas. Saulė, mėnuo ir planetos kaipo dievų apreiškėjai vadinosi dar jų išguldytojai (Dolmetscher, ἑρμηνεῖς). Šie visi dangaus kunai užsilaiko apribotoje dangaus dalyje. Jų judėjimas gali but susekamas ir ištiriamas tik su pagalba tulų ant dangaus nejudančių punktų. Tokie punktai yra nejudančios žvaigždės. Užtatai tik su jų pagalba tegalima pažinti ir išmastuoti judančiujų dangaus kunų bėgis. Tam tikslui pirmučiausiai tyrinėtina toji nejudančiujų žvaigždžių dangaus dalis, kurios ribose planetos visuomet pasilieka. Šitoji dangaus dalis ir vadinasi zodiakas (Tierkreis). Jisai rodo dangaus kunams kelią, kokį jie turi išmastuot savo kelionėje[1].

V.

Zodiakas yra tai 20° pločio juosta, perkertanti ekvatorį po kerte $23^1/_2$°, taigi nuog jo pusiau į šiaurę ir pusiau į pietus. Saulės ir mėnulio bėgiai suprantami kaipo paralėliški, kaip ir ištikrųjų yra žiurint iš šalies, nes abiejų bėgis atsilieka toje pačioje dangaus dalyje, taigi matomai tuom pačiu keliu. Saulė padaro tą pačią kelionę į metus, kaip mėnulis per mėnesį. Saulė pereidama nuog vienos nejudančių žvaigždžių grupės prie kitos, uždengia ją, arba kaip sako: stovi joje. Tada šioji nejudančių žvaigždžių grupė tampa nematoma—tas pat atsitinka ir su mėnuliu, kuomet jisai paveja saulę—t. y. jie diena kartu su saule stovi augščiau horizonto. Kuomet mėnulis 12 kartų paveja saulę jos metiniame bėgyje, pavijimas kiekvieną kartą įvyksta naujame punkte ir ligi sekančio pavijimo saulė prabėga dvyliktąją viso zodiako dalį. Užtatai ir zodiakas padalintas į 12 dalių, kurių vieną saulė vis paspėja prabėgti pakol mėnulis ją paveja sekantį kartą.

Kiekviena zodiako dalis, atsižiurint į jame esančias nejudančių žvaigždžių kombinacijas, pavadinta kokio gyvio vardu;

[1]) Himmels - und Weltenbild S. 25—26.

iš čia ir zodiako vardas nuog (ζωδια—gyvis). Štai tų gyvių -žvaigždynų vardai, kaip jie tilpę žinomame versus memorialis[1]):

Sunt aries taurus gemini cancer leo virgo
Libraque scorpius arcitenens caper amphora pisces.

Zodiakas arba dangaus kontinentas tarnauja dangaus kunams arba dievams kaipo kelias, kuriuom jie vaikščioja po savo viešpatystę. Kaipo kelias per tokią sritį, kur kitaip kelionė nebegalima, zodiakas turįs buti kieta masa per pasaulio erdvę. Tam atsakomas yra jo vardas: jisai vadinasi šupukšamê—dangaus pilimas (Himmelsdamm), t. y. toksai pilimas, kuris padaro kelią per klampynes ir pelkes. Kadangi Babylonija buvusi žemuma, kurioje, žinoma, reikalingi išpilti keliai, tai toki žemuma turėjusi buti ir ant dangaus kontinento, kur taip pat reikalingas kietas išpiltas kelias. Šį „dangaus pilimą", kaipo nuosavią viešpatystės sritį, valdo tris didžiausieji dangaus kunai, atstovaujantieji tris didžiausias dievybes: mėnulis, saulė ir Venera: Sin, Šamaš ir Ištar. Užtatai šiuos tris dangaus kunus babyloniečiai ir vadino zodiako valdovais.

Zodiakas, kaip ir jo atspindys žemė, skyla į tris dalis, reiškiančias tą-pat ką ir žemės dalis: sritis oro, sausumos ir vandenio arba viršutinis pasaulis, žemė ir apatinis pasaulis. Taip kad kiekviena šių trijų dalių užima keturis zodiako žvaigždynus. Tris zodiako ir žemės dalis priklauso trims dievams,—kurių trejybė vėl paralėliška trims regentams, trims dideliems dangaus kunams—Anu, Bel, Ea. Anu—oro dievas, Bel—abiejų kontinentų; vandens sritis bei požemių pasaulis priklauso Ea; jisai yra apsu arba okeanas[2]).

Pirmiaus negu patirti, kaip Winkler'is su savo systema pereina į mytologiją ir historiją, butinai dar reikia paliesti vienas tvirtinimas, kuris panbabylonizmui tarnauja bene kaipo tvirčiausias stulpas; užtai panbabylonistai skaito jį labai svarbiu: yra tai nuomonė, kad babyloniečiai žinoję taip vadinamąją precesiją ir sulig jos reikiant reformuodavo savo kalendorių.

Laikas per kurį dangaus kunai atlieka savo kelionę yra kartu ir visokio laiko mastas; ypač tai suteikia mėnulis ir

---

[1]) Avinas, jautis, dvynai, vėžys, liutas, merga, svarstyklės, skorpionas, medėjas, ožys, asotis, žuvis.

[2]) Himmels-und Weltenbild S. 26, 27, 29, 30. Apie Apsu žiur. babyl. eposą apie pasaulio sutv. „Dr." № 44 p. 317.

saulė, apribodami ilgį ir atmainas dienos, mėnesio ir metų. Sutvarkymas šiojo laiko apribojimo, vadinas, kalendoriaus sustatymas ir yra pirmas praktiškas astronomijos uždavinis. Šiame moksle babyloniečiai buvo pirmieji pasaulio mokytojai. Netik musiškis senasis pasaulis, bet ir senos Amerikos kulturos nežinomais keliais paėmę nuog jų savo mokslą[1]).

Kuomet kalendorius surištas vien su dangaus kunų judėjimu, tai jų tarpe įvykus kokiam nors naujam apsireiškimui, tasai apsireiškimas turi atsiliepti ir valstijos kalendoriuje ir turi but įvykdinama atsakoma permaina. Winkler'is sakosi radęs žinias, kad tokių kalendoriaus permainų buvę historiškai mažiausiai dvi. Jeigu taip, tai babyloniečiai turėję žinoti vieną labai svarbų ant dangaus apsireiškimą, kas liudytu gilų babyloniškosios astronomijos senumą. Tasai apsireiškimas vadinasi nejudančiųjų žvaigždžių precessija, teisingiau l y g d i e n i o p u n k t o atsilikimas. Jisai apsireiškia štai kame. Saulė, savo kasmetinėje kelionėje, pereina dangaus ekvatorį viename apriboto žvaigždyno punkte (jisai kartu ir lygdienio punktas). Tasai punktas pamažėli slenka iš rytų į vakarus ir per 72 metu nuslenka beveik visą gradusą, o biskį mažiau kaip per 2200 metų jis pasitraukia jau per visą vieną zodiako žvaigždyną t. y. per $^1/_{12}$ viso rato dalį. Taigi po 2200 metų lygdienis pradeda rodyties jau kitame naujame žvaigždyne, kitaip atsilieka per visą mėnesį. Laiktarpyje 1400—3600 m. po Kr. saulė pavasario lygdienyje rodosi arba stovi žvaigždyne, kurio vardas „Žuvis“. Taigi musų gadynėje dar tik šio žvaigždyno pradžioje. Laiktarpyje 1400 po Kr. ir 800 m. Kr. ji buvo žvaigdyne Avinas“. Laiktarpyje 800—3000 pr. Kr.—žvaigždyne „Jautis“. Laiktarpyje 3000—5200 pr. Kr.—žvaigždyne „Dvynai“ ir t. t.

Esant tokiam apsireiškimui, kiekviename 2200 metų laiktarpyje tarp laiko pagal kalendorių ir tarp laiko pagal saulę atsiranda skirtumas per visą mėnesį. Kad pritaikinti kalendorių vėl prie saulės, reikia jį sutvarkyt iš naujo. Panbabylonistai tvirtina, kad babyloniečiai tikrai darę mažiausiai dvi toki reformi[2]). Paskutinė buvusi padaryta perėjus saulei iš „Jaučio“ į „Aviną“ viešpataujant valdovui Nabonassarui (747—735). Perėjus gi saulei iš „Dvynų“ į „Jautį“, reformą buk pradėjęs Babylonijos atnaujintojas galingasis Sargon'as, o pilnai ji buvusi įvesta viešpataujant Hammurabi. Jeigu ant 3000 m. pr. Kr. rubežiaus babyloniečiai jau taip puikiai žinoję dangų,

---

[1]) Die babylonische Kultur etc. S. 56.
[2]) Himmels - und Weltenbild S. 31, 32. Taip pat *A. Jeremias* Das Alter babylonischen Astronomie 1909 S. 68—70.

tai jį tyrinėti turėję pradėti daug ankščiau ir užtatai babyloniškosios kulturos pradžia turi but jieškoma mažiausiai ankstybesniame laiktarpyje, kuomet pavasario saulės lygdienis buvo „Dvynuose“, t. y. mažiausiai laiktarpyje 3000—5200 m pr. Kr.

Kiekvienas naujas kalendoriaus sutvarkymas reiškė naują erą, suvis naują laiktarpį. Nes jeigu kiekvienas zodiako žvaigždyno ženklas priguli vis kitokiam dievui, tai per laiką, pakol saulė buvo tame ženkle, šisai dievas buvo pasaulio viešpats ir tvarkytojas. Perėjus saulei į naują ženklą užviešpatauja ir naujas dievas, o su juom prasideda ir naujas laikmetis. Seniausiuose laikuose toksai valdovas buvęs menadievis Sinas, paskesniame saulėdievis Šamaš'as. Užstojus naujam laikmečiui, ir kiti dangaus kunai jau rodosi kitose vietose ir apreiškia savimi jau kitokias dievybes; iš čion atsiranda reikalas permainyti planetų vardus. Winkler'is priparodinėja, kad toksai planetų vardų permainymas (Vertauschung) tikrai buvęs įvykdintas[1]).

Toksai tai, anot Winkler'io, svarbesniuose ruožuose buvęs babyloniečių dangaus ir žemės vaizdas, kuris yra visų tautų mytologijos pamatas. Pažinę šį dangaus ir pasaulių vaizdą, dabar pažvelgsime, kaip, anot to paties Winkler'io, dangaus kunų kelionės ir jų įvairios kombinacijos tampa mytologijos pamatas ir kaip tokios astrališkos pasaulėžvalgos pėdsakai galima rasti dar ir šiandien įvairių tautų gyvenime.

VI.

Jau žinome, kad sulig Winkler'io, babyloniečių pasaulėžvalgoj kiekviena žvaigždė atstovauja kokią nors dievybę. Didžiausi dangaus kunai tai saulė ir mėnulis, žinoma, jie atstovauja ir didžiausias dievybes. Kiekvienam aišku, kad visas organiškas žemės gyvenimas labai angštai surištas su saule; užtatai žmogus jau instinktiviškai suteikia s a u l e i p i r m ą j ą tarp visų dangaus kunų v i e t ą. Vienok, anot Winkler'io, visose mytologijose pirmą vietą užima m ė n u l i s. Neretai net saulės mytai pernešti ant jos nuog mėnulio. Toksai dalykų stovis esąs priparodymas, kad visos tokios mytologijos yra a s t r o n o m i š k a i apgalvotas mokslas. Jame visuomet mėnulis rodosi kaipo viršiausias ir galingiausias valdovas, kaipo „dievų tėvas“. Ši pažvalga kaipo astronomiška bei moksliška, visuomet p r i e š t a r a u j a n t i gamtiškiems jausmams; užtatai ji esanti astronomiškas kulturingos tautos mokslas ir tiesiog pamatinė mintis mokslo apie žvaigždes. Ypač tai išeina eikštėn, kuomet su

[1]) Himmels- und Weltenbild S 87.

saule surištieji apsireiškimai prikergti prie mėnulio, pav. nuomonė, kad mėnulis turi įtekmę ant augalų tarpós.

Mėnulis ir saulė—priešingi dėsniai; juodu pilnoj savo formoj, t. y. mėnulis pilnatyje, visuomet stovi priešais viens kitą. Pilnatis užteka saulei nusisileidus; vidurnaktyj pakyla augščiau, saulė tada nusileidžia žemiau; užtekėjus saulei mėnulis nusileidžia. Artindamasis prie saulės jisai vis netenka savo blizgėjimo, o jaunatyje stovėdamas kartu su saule suvisai nematomas, paskui vėl pradeda nuog jos tolinties ir didinties. Aiškiau mėnulis šviečia budamas augščiau ant dangaus; taip buna vidurnaktyj, kuomet mėnulis kulminuoja. Saulė gi tuomet buna nematoma, žemiau, požemių pasaulyje. Taigi mėnuliui priguli viršutinis pasaulis, saulei--apatinis; tai priešinga musų jausmams, bet astronomiškai teisinga. Nes žvaigždės matyt tik naktyje; jų šviesa, dievų šviesa, spindi tiktai naktyje, dievai pasirodo ir kalba tiktai naktyje. O jas užtemdanti ir priverčianti tylėti jiega ir yra saulė. Užtatai saulė ir yr' tamsybės ir požemių jiega. Mėnulis prie jos prisiartinęs ir į ją įėjęs tampa nematomu, nusileidžia į požemius, „numiršta"; tą pat daro ir kitos planetos, taip pat ir nejudančiosios žvaigždės. Dieną jas buna saulė uždengusi; naktyj, kuomet joms reiktų šviesti, nusileidžia su saule žemiau horizonto į „požemius" ir taip pat yra nematomos. Taip vadinamas heliakiškas žvaigždės nusileidimas, visuomet reiškiąs pas babyloniečius jos mirtį ir nužengimą į požemius. „Saulė daro dangaus kunams mirtį; joje jie žlunga"[1]).

Mėnulis numiršta ir vėl išnaujo atgyja; jisai yra nesibaigiančio gyvenimo vaizdas; saulė daro jam mirtį. Ši grynai astronomiškai suprasta mintis yra babyloniškojo mokslo pamatas, sulig kurio mėnulis stovi pryšakyje. Jisai priešingas Aigypto mokslui, kur pryšakyje saulės kultas, vienok ir ten rodosi pernešti nuog mėnulio ruožai.

Babelyje laike vasarinės saulėgrąžos buna 5 zodiako ženklai matyt, 7 nematyt. Taigi ir vėl abu saulės ir mėnulio skaitliniu santikyje 5 : 7. Yra tai astrologijos pamatas. Penki—viršutiniojo pasaulio skaitlinis, septyni—požeminio ir užtai „piktas" skaitlinis.

Jau minėta, kad apart mėnulio ir saulės babyloniečių pasaulėžvalgoj didelę rolę lošė dar 5 planetos. Viena iš jų Venera buvo pastatyta šale mėnulio ir saulės, o likusios keturios turėjo kiekviena savo sritis. Visi septyni dangaus kunai

[1]) Altorientalische Forschungen III, S 281.

keliauja ribose zodiako, kuris jiems tarnauja kaipo kelias. Šisai babyloniškosios pasaulėžvalgos ruožas aiškiai rodosi viduramžiniame mokslų padalinime į dvi grupi: pirmoji, elementariškieji mokslai, vadinos trivium—trįs keliai, antroji, augštieji mokslai—quadrivium—keturi keliai. Čionai aiškiai žymu senoji pažvalga apie zodiaką kaipo kelią, ir kiekvienas mokslas priguli kokiai nors planetai, kaip savaitės dienos.

Abu augščiausiu mokslu quadrivium'e buvo muzika ir astronomija. Senovė mokino apie „sferų harmoniją“. Sferos, buvusios planetų keliais, vėliaus pavirto į tonus. Taigi musiškė 7 tonų gamma kyla iš Babylonijos. 5 pusiautonai buvę paskiaus įsprausti. Ir dailadažė (Malerei) remia savo teoriją ant 7 planetų, turinčių savo varsas tinkančias „dieviškam“ veiksmui: Saturnas—juodas, Jupiteris—geltonas, Marsas—raudonas, saulė—purpurinis, Venera—baltas, Merkuras—mėlynas, mėnulis—žalias. Septynios spektrališkosios analyzės arba laumės juostos varsos rodo giminystę su 7 planetų varsomis. Taip pat vartojimas apribotų varsų drabužių įvairiuose atsitikimuose: juodas—liudėjimo varsa, žalias—vilties. Pažymėtina, kodėl yra paprotys apsirėdyti nuotakai baltais rubais laike jungtuvių. Štai iš kur jisai paeina. „Dvynų“ laiktarpyje saulė vasarinėje saulėgrąžoje įeina į žvaigždyną „Merga“. Šisai žvaigždynas yra Ištar'os arba Veneros ženklas. Šiame ženkle Venera = Ištar prisiartina arčiau šiaurės polio, t. y. arčiau dangaus valdovo Anu sostinės; tuomet ji rodosi kaipo „dangaus karalienė“ ir kaipo dangaus nuotaka; saulėgrąžos laikas—sužiedojimo šventė. O kadangi Venera turi baltą varsą, tai ir jos nuotakiški rubai turi buti balti. Taigi rodos labai teisinga, kad musų dienų paprotys apsirėdyti nuotakai baltais rubais laike jungtuvių yra aiški reminiscencija anojo Babylonijos astrališko vaizdo!—Su jungtuvėmis surištas dar ir kitas paprotys. Dar ir pas musų laikų žydus yra paprotys, sulig kurio po vestuvių moteries turi but plaukai nukirpti. Ir šis paprotys iš Babylonijos. Saulės ir pilnačio spinduliai mytologijoj visuomet figuruoja kaipo plaukai. Pilnatis kaipo stipras vyras turi tirštus plaukus, jaunatis—plikagalvis. Per vestuves nuotaka turi ant galvos vainiką,—tankiai karuną—ir uždangalą. Po jungtuvių ji užsideda muturą (Kappe, Haube). Kadangi po pilnačiui mėnulis pradeda „plaukų“ netekt ir vis jų pas jį mažiau lieka, juo arčiau jis buna prie saulės, tai kaipo auka sueinant į porą nukerpami plaukai. Kunigiškoji tonsura (pasišventimas dangiškajai nuotakai) atsiradusi iš ten pat[1]).

[1]) Babylonische Geisteskultur S 128, 129.

Drįsim ir mes pagaminti vieną plytelę Winkler'io panbabyloniškajam murui. Lietuvoje teko girdėti, kad norėdami pasityčiot iš plikio rodydami į jo galvą taip juokiasi: „Žiurėkit, ana mėnulis šviečia". Ar tik nebus šisai mėnulio su plike sąryšys babyloniškasis atsiminimas?!

Anot Winkler'io daugelis dar ir šiandien vartojamų mąstų, svarų, saikų ir kainų turi astrališką pradžią. Taip senovėje auksas buvęs visuomet 13¹/₃ kartų brangesnis už sidabrą. Šisai skaitlinis perskaitytas nuog dangaus tokiuo budu: saulė savo metinį ratą padaro per 360 dienų, mėnulis savąjį per—27 dienas; užtatai tarp saulės ir mėnulio santikiai kaipo 360 : 27, todėl ir tarp aukso ir sidabro 360 : 27 = 13¹/₃.!

Toliaus Winkler'is randa begalo daug babyloniškųjų—astrališkų elementų įvairiose, ypač germanų, mytologijose, švenčių papročiuose, legendose, žmonių pasakose, vaikų žaisluose ir kitur[1]). Svarbesniuosius iš jų bus nuosekliau paminėti svarstant panbabylonizmo teisingumą iš etnologiško atžvilgio, o šiuom kart jau laikas pažinti kaip Winkler'is sugeba rasti astrališkus elementus ir historiškuose pranešimuose; ypač mums svarbu žinoti jo Izraeliaus historijos aiškinimas.

VII.

Jau kelis kartus buvo minėta, kad, anot Winkler'io, pamatinė babyloniškosios pasaulėžvalgos mintis yra ta, kad žemė—dangaus atspindys. Kaip ant dangaus kiekvienas kunas turi savo apribotą vietą arba tvirtai aprėžta savo bėgio, savo veiksmo erdvę, taip kiekvienas dievas ant žemės turi savo šventyklą Taigi kiekviena šalis turi savo Baal'ą, savo lokališkąjį dievą. Šioji pažvalga vedanti nuog mytologijos prie legendų apie karžygius ir yra tiltas nuog orientališko mokslo prie orientališkos historiografijos budo; legenda apie karžygius įgauna mytologiškus tautinės dievybės ruožus. „Padavimo prošvaistas ir savo pradžios tamsą kiekviena tauta prašalino tokiais įrankiais, kokiuos suteikė jai jos mokslas"[2]). Likimas, tvarkantis dangaus kunų bėgį ir jų konstelacijas, tvarko taippat ir nuotikius ant žemės. Tuo budu legendoje nežiurint į visus prigulinčius nuog historiškojo branduolio arba vietos ypatybių įvairumus nuolat kartojasi apriboti charakteristiški ruožai; juos Winkler'is vadina myto motivais.

Žinome taip pat, kad babyloniškosios astronomijos pradžią Winkler'is nukelia į „Dvynų" laikmetį, t. y. tarpan 6000

[1]) Ten pat S. 89—90; S 98—129.
[2]) Geschichte Israels II. S. 227.

ir 3000 m. pr. Kr. Taigi „Dvynuose“ stovėjusi saulė, kuomet pasaulis buvęs sutvertas. t. y. kuomet pasibaigė chaosas, darančios betvarkę dievybės buvo numalšintos ir užvesta nauja pasaulio tvarka. Tada viešpatavęs dabartinių dievų tėvas, menadievis Sin. Užtatai jam priguli žvaigždynas „Dvynai“ ir mėnesis Sivan. „Dvynai“ žymus dviemis žvaigždėmis, kurios savo graikiškais vardais ir prikergtu prie jų suopimu dar ir šian dien žinomos: yra tai Kastoras ir Polluksas[1]). Abu šiuodu dvynu esą ne kas daugiau, kaip menadievis S i n ir N e r g a l, t. y. Sauledievis žiemos arba nakties fazėj, laike savo buvimo požemiuose. Taigi pirmame zodiako ženkle, kaipo pasaulio pradžioje, viešpatavo mėnulis apsireikšdamas viename iš dvynų, o kitame tuom pat kartu apsireiškė saulė minėtoj' fazėj'. Čionai ir turi pradžią ansai dioskurų mytas apie Kastorą ir Poluks'ą. Juodu niekados negali but draugėj': kuomet vienas požemiuose, antrasis pas Zeus'ą.

Mėnulis ir saulė kiek ilgiau negali but drauge, diena ir naktis priešingi dėsniai. Tik vienoj' naktyj' dioskurai gali draugaut: jaunatis yra mėnulio ir saulės suėjimas daiktan.

Mėnulis ir jo zodiako ženklas stovi ant pasaulių bėgio viršunės, užtatai suopimas apie dioskurus ypač pasitaiko kaipo mędega tose legendose, kurios pradeda naują historijos periodą arba apskritai pradeda pirmykščią tautos historiją. Šio suopimo pėdsakus Winkler'is apart Babylonijos randa dar pas graikus, romiečius, Rigvedoj' ir pas izraėlitus. Čionai apsistosime tik, kaip Winkler,is aiškina hebraijų historiografiją savojoj' „Izraėliaus historijoj'“[2]).

Hebraijų tautos historija prasideda nuog Abraomo. Winkler'is aiškiai randa minėtą dioskurų mytą santikiuose Abraomo su broliu Lotu. Mat kuomet Abraomo ir Loto piemenis pradėjo vaidyties dėlei stokos ganyklų, Abraomas kviesdamas persiskirti sakė Lotui: „Jeigu tu eisi po dešinei, aš po kairei“. Taigi čionai atskambys negalinčių but daikte dvynų myto—mėnulio ir saulės.

Toliaus Abraomas yra savo sesers *vyras* (I Moz. 20, II); babyloniškame panteone Ištar'os vyras kartu ir jos brolis. Taigi Abraomo moteris Sara—Ištar, o patsai Abraomas tokioj'

---

[1]) Διόσκουροι = Zeuso sunųs, vadinasi dieviškųjų dvynų pora buvusi garbinama visoj Graikijoj jau priešdoriškame laike ir vadinama įvairiais vardais sulig šalių įvairumo, ant galo visur žinoma lakoniškuose varduose Kastor ir Polydeukes (Pollux). Juodu buvo vaidenami kaipo nepersiskirianti pora ir gelbiantieji vienas kitą visokioj nelaimėj, kovoj ir audroj. Pagal *Bethe* in Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaften 1905, 5 Band Sp. 1087.

[2]) Geschichte Israels in Einzeldarstellungen, II. 1900. S. 20—25.

rolėj'—jos brolis ir vyras, taigi Tammuz, Adonis. Abu broliu turi turėt vieną tėvą. Toksai pas babyloniečius yra mėnadievis Sin. Iš čion galima išvest, kad Abraomas yra mėnadievio karžygis. Abraomas, kaip Isaokas ir Jokubas, surišti su tuloms kulto vietomis, už kurių kliuva jų vardai. Jie yra tai, ką mes vadiname genius loci, karžygiški dievybės noumenai. Sulig dabartinio legendos pavidalo Abraomas surištas su Hebron'u, Isaokas su Beer-Seba, Jokubas su Sichemu. Abraomo tėvas paeina iš Ur'o; Ur—pietų Babylonijos mėnulio kulto miestas. Abraomas į Kananėją eina per šalį Harran; šioji šalis—antras didelis mėnulio kulto punktas Eufrato srityje. Aišku, kad ir sulig savo kilimo Abraomas surištas su mėnadieviu. Taigi du viens nuog kito neprigulmingu keliu atvedė, kad Abraomo paveikslas yra mėnadievio išsiliejimas. Isaokas ir Jokubas taip pat mėnulio karžygiai. Abraomas atspindi menadievį „Dvynų" laikmetyje, Isaokas—„Jaučio" ir Jokubas—„Avino" laikmečiu.

Toliaus pranešime tik galutinius Winkler'io rezultatus, apleisdami visus jo smulkius priparodymus, kur jisai faktus tiesiog už plaukų velka, kad atsiekti a priori užbriežtą tikslą.

Abraomas—dievas keturių ketvirčių ir 7 mėnulio dienų, Jokubas, dvylikos sunų tėvas,—dvylikos mėnulio mėnesių dievas. Visuose Jokubo šeimyniškuose santikiuose atsispindi mėnulio budas. Jo uošvis Laban'as turi savo vardą nuog mėnulio (Lebena, hebraiškas laban—baltas). Jisai turi dvi dukteri: vyresniąją Leą, jaunesniąją Rachel'ę. Leos akis tamsios, Rachelė—gražaus veido ir sudėjimo (Gen. 29, 17). Jokubas tarnauja Labanui *septynis* (!) metus, kad gauti už moterį Rachel'ę, bet gauna Leą. Neužganėdintam Jokubui Laban'as tarp kitko sako: „Pabaigk su šiąja *savaitę*, tai gausi kitą". Tokiuo budu tamsiaakė Lea—jaunas mėnuo, gražioji Rachelė—pilnatis. Kiekviena iš juodviejų gauna po tarnaitę taip, kad nuog keturių *mėnulio fazių* gimsta 12 sunų, 12 mėnesių. Lea turi šešis sunus ir vieną dukterį Diną. Pastaroji yra Ištar, kaipo dioskurų Simeono ir Levi sesuo. Septyni Leos vaikai—septynių savaitės dienų dievybės, iš kurių viena (Veneris dies, penktadienis) yr moteriška. Dina paskutinis Leos kudikis, penktadienis—paskutinė savaitės diena.

Iš dvylikos Jokubo sunų Juozas užima suvis savotišką vietą. Tai liudija jo sapnas: saulė, mėnulis ir vienuolika žvaigždžių puola žemėn prieš jį. Mėnulis ir vienuolika žvaigždžių tai Jokubas ir vienuolika sunų; o kas gi saulė? Biblija sako, kad tai esą motina, bet dėlei tulų priežaščių moteris čionai netinka ir ji buvusi paskiau įsprausta. Pirmykščiai prieš Juozą lenkėsi tik tėvas su dvylika sunų, t. y. mėnadievis su savo vai-

kais priešais savo sunų s a u l e d i e v į. Taigi Juozas—saulediėvio išsiliejimas; kartu ant jo pernešti ir ruožai pavasario saulės dievo Tammuz'o. Sauledievis Juozas yra sunus mėnadievio Jokubo: babyloniškasis sauledievis Šamaš—sunus mėnadievio Sin'o

Aigyptas—saulės kulto šalis. Sauledievis Juozas patenka Aigyptan, idant gauti s a u l ė s kunigo dukterį už moterį. Juozas turi du sunu—dvi metu pusi: žiemą ir vasarą. Jokubas laimindamas juodu tyčiomis sumaino, ant jaunesnio uždėdamas tiesiąją ranką. Tai esąs nurodymas ant dviejų įvairių metų skaitliavimų: senasis kananėiškas pradeda metus rudenyj', naujasis babyloniškasis—pavasaryj'.

Ant sauledievio Juozo perneštas ir pavasario saulės mytas apie Tammuz'ą, graikiškąjį Adonį.

Adonis[1])—gražus jaunikaitis, kaipo piemuo ganąs po kalnus kaimenes, arba kaipo medėjas medžiojąs po girias. Jį mylinti deivė Afroditė prašo jo mesti pavojingą medėjo užsiėmimą. Jis nepaklauso ir jį sudrasko šernas. Afroditė gailiai verkdama jo ješko. Dievai pasigailėję jos pavelija Adoniui gyventi pusę metu su Afrodite, o kitą pusmetį Adonis turi gyventi požemiuose pas kitą deivę—Prozerpinę. Taip, kad Adonis tik pusę metų gali džiaugties saulės spinduliais—pavasaryj, ir vasarą. Artinanties rudeniui jisai vėl privalo sugrįžt į po-žemius. Išnykęs jisai buna apveikiamas. Artinanties pavasariui Afroditė nužengia į požemius parsivesti jį, o sugrįžęs pavasaryj' Adonis sutinkamas šauksmais: „Adonis gyvas!“.

Šisai helleniškas mytas apie Adonį ir Afroditę anot Winkler'io turįs artimą ryšį su babyloniškuoju apie Tammuz'ą ir Ištar'ą. Ištar taip pat žengia į požemius parsivestų savo brolio ir mylimojo Tammuz'o, o prieš įžengiant privalo nusirėdyti visus savo drabužius. Čion tai ir vėl tie drabužiai lošia rolę! Visi Ištar'os ruožai pernešti ant Juozo, taip kad jis pavirsta į vyrišką Ištar'ą. Ištar'os drabužių motivą Winkler'is randa bibliškame pranešime apie Juozo jupelę. Bet dar yra ir kitas babyloniškojo myto motivas—tai įmetimas Juozo į sausą šulinį. Šulinys = požemiai; įmestas į šulinį Juozas = nužengęs į požemius Tammuz'as. Sulig bibliškojo pasakojimo broliai nuvilkę Juozo jupelę ir pamirkę ją kraujuos nusiunčia Jokubui, o šisai sužinojęs apie mylimo sunaus mirtį šusunka: „Draskantis žveris jį suplėšė!“ Šisai šauksmas tai atsiminimas apie šerno sudraskytą Adonį.

Juozo historijoj' drabužio motivas dar kartą pasitaiko. Ugi kaip faraono Putifaro moteris nori Juozą suvilioti, o jisai

---

[1]) Objektiviškos žinios apie Adonį žiurėk str. *Dümmler* in Paulys Real-Encyclopädie 1894, V Bd. Sp. 385—395.

nuo jos ištruksta, tik drabužis lieka jos rankose. Ir tada Juozas patenka į kalėjimą, t. y. į požemius, kad iš tenai vėl buti išliuosuotu. Išliuosuotasai Juozas suteikia Aigyptui daug laimės ir perteklio, lygiai kaip sugrįžęs iš požemių Adonis pavasaryj, visą žemę apdengia žiedais. Ir kada Jokubas gavęs žinią apie savo sunų Aigypte šušunka: „Mano sunus Juozas gyvas“,—tai jis tik ištaria Adonio kulto žodžius! Užtiesa, negalima nepasigėrėti tokiomis švelniomis kombinacijomis.

Dar vienas Winkler'io konstrukcijos vaizdelis iš senesnės Izraėliaus historijos. Isaokas turi du sunu: Esavą ir Jokubą. Juodviejų santikiuose žymi Babylonijos astrališkoji mytologija[1]). Jau žinome, kad Jokubas—mėnadievis. Esavas gi —saulė; tai rodo pirmiau, kad jisai gyvena pietų šalyj', o antra jisai plaukuotas, o plaukai, jau žinome, mytologijoj' reiškia spindulius. Jokubas bėga nuog įpykusio brolio į anapus Jordano. Saulei užviešpatavus mėnulis bėga į požemius. Jokubas sugrįžta ir perėjęs Jordaną sako: „Tik su l a z d a perėjau Jordaną“. Orion'o žvaigždyne yra trįs j u o s t a ž v a i g ž d ė s vadinamos J o k u b o l a z d a. Taigi Jokubo lazda—elementas astrališkas, o Jokubo iš anapus Jordano atėjimas—tai mėnadievio iš vandenų šalies arba požemių sugrįžimas. Jokubas susitinka su Esavu ir savo kaimenes padalina į d v i s t o v y k l i. Pradžioj' metų mėnulis ir saulė sueina į tą patį zodiako ženklą ir abudu turi tenai sau po atskirą stovyklą. Prieš negu susitiksiant su broliu Jokubas pasiunčia dovanas ir paleidžia jas eiti penkiuose ruoštuose; tai esą priešais naujus metus epagomenų[2]) šventė, kurioje atšvenčiama penkios likusios metų dienos (365 – 30 $\times$ 12 = 5). Jokubas kaipo menadievis s e p t y n i s s y k pasilenkia priešais savo brolį. Taigi Jokubas ir Esavas—pavasario mėnulis ir pavasario saulė kuriuodu pereina Jordaną, t. y. palieka vandenų sritį, požemius idant vėl keliauti paskyriui. Esavas nori su Jokubu keliauti kartu, bet pastarasis atsisako, nes jo arklys nespėjąs taip sparčiai žengti; saulė ir menulis eina savais keliais su nelygiu greitumu.

Ir Mozė—saulės karžygis, lygiai papuoštas Tammuz'o ruožais. Pasakojimas apie jo kudikystę ir patsai vardas esąs aiškus mytas apie babyloniškojo valdovo Sargon'o Agadiečio kudikystę[3]).

---

[1]) Apart Geschichte Israels taip pat ir Himmels- und Weltenbild S. 49—50.

[2]) Epagomenae, ἐπαγόμεναι vadinasi penkios likusios nuog 12 trisdešimtsdienių mėnesių metų dienos. Žiurėk *Dittenberger* in Paulys Real-Encyclopädie 1905, 5 Bd. Sp. 2671.

[3]) Babylonische Geisteskultur S 119.

Panašiu budu ir visoj' Teisėjų historijoj' figuruoja mėnulio, saulės ir Tammuz'o paveikslai. Jozuė atstovauja pavasario šviesos vietoj' mytiškoje kovoje su titanais. Gedeon'as, Abimelech'as, Jeftė nešioja mėnulio budą.

Prieš užbaigsiant trumpai paminėsime, kad Winkler'is savo aiškinimo budą pritaiko net prie pirmųjų Izraėliaus karalių, kurie jam nedaugiau kaip astrališkai-mytiški paveikslai. Pirmasai karalius Saulius—mėnulio karžygis nuolat turįs rankoj durtuvą (Speer), o jo melancholija tai legenda apie mėnulį, paremta ant kasmėnesinių užtėmimų. Jo sunus Jonatanas, kaipo geras iš lanko šaudytojas—sauledievio atspindis.

Dovidas nešioja visas Tammuz-Marduk'o ypatybes. Jo vardas paimtas nuog Tammuz-dievybės Dôd (dwd). Jo kova su Galiotu = kova Marduk'o su Tiamat. Dovido sunus Salamonas—tėvo sauledievio dapildymas: Dovidas atsako užtekančiai saulei, Salamonas nusileidžiančiai.

Ir daug panašių išvadų padaro Winkler'is su pagalba savojo mytologizuojančio metodo. Bet, rodos, paminėtų išvadų užteks aiškiai suprasti jo „systemos" vaizdą.

IX.

Senesnieji asyriologai kaip Jensen'as[1]) ir Bezold'as[2]) trumpai atmetė Winkler'io „systemą". Platesnias kritikas pašventė kaikurie teologai. Tik vienas Senojo Įstatymo teologas-pastorius, dabar prof. A. Jeremias užmanė kartu du kiškiu nušauti: jisai pasikėsė but kartu ir ortodoksališku teologu ir radikališku á la Winkler asyriologu. Kadangi kovoj' už Bibliją ir Babeli jam pasirodė, kad asyriologija pakliuvo į blogą padėjimą ir galinti netekti „kredito", tai Jeremias „griebė žodį" užtarti asyriologiją, išleisdamas kningelę įvardinta „Kovoj' už Babelį ir Bibliją"[3]) Joje Jeremias atmetė Delitzsch'o išvadas kas link babyloniškųjų pasakojimų grynumo ir monoteizmo, pripažindamas, kad „Senojo Įstatymo dvasia daug augštesnė už Babelį"; bet čia pat atsikreipė prieš teologus K. Budde ir E. König'ą, kritikavusius Winkler'į ir dokumentavo astrališką Stucken-Winkler'io systemą, užbrieždamas savo tolesnių raštų programą. Neužilgo Jeremias išdėstė savo nuomones apie Bibliją ir Babelį kningoj' „Senasis Įstatymas senųjų Rytų šviesoj'"[4]) Šią kningą autorius parašė pagal pavyzdį antrosios E.

---

[1]) Berliner philologische Wochenschrift 1902, № 33/34.

[2]) Die babylonisch-assyrische Keilinschriften und ihre Bedeutung für das A. T. 1904, S 23, auch 51 not 41.

[3]) Im Kampfe um Babel und Bibel, ein Wort zur Verständigung und Abwehr. 4 Auf. 1903.

[4]) Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients 1904; 2 Auf. 1906.

Schrader'io[1]) kningos laidos, bandydamas duoti, kaip pats sako, Schrader'um redivivum, t. y. bibliškųjų kningų eilei duoti aiškinančią medegą iš kyleraščių literaturos. Bet, kaip teisingai sako Kuchler'is „Jeremias su oda ir plaukais pasirašė Winkler'iui ir visa kninga esybiškai propaganduoja Winkler'io... astrologiškąjį systemą"[2]). Vienok Jeremias'o panbabylonizmas ne visai toks kaip Winkler'io. Jeremias daleidžia, kad tik bibliškųjų pasakojimų forma esanti astrališkai-babyloniška, o bibliškosios religijos turinys esąs dieviškas apreiškimas. Taip kad astrališkoji pasakojimo schema esanti tik forma, į kurią išsiliejo Apreikštoji Dieviškoji Religija.

Ir apie Izraėliaus religijos pradžią ir apie tolesnį jos bėgį Jeremias taip pat protauja kaip ir Winkler'is, užtatai ant Jeremias'o systemos apsistosime labai trumpai.

Kur skaitytojas randa papraščiausius daiktus Jeremias kaip ir Winkler'is irgi sugeba rasti astrališkus motivus, o savo priparodymuose jisai naudojasi netik senųjų Rytų paminklų šaltiniais ir kyleraščiais, bet vartoja talmudą, koraną, vėlybas žydų legendas ir arabiškųjų pasakų rinkinį „1001 naktis". Štai jo protavimas. Abraomo kelionėje atsispindi mėnadievio motivas, nes mėnulis mytuose visuomet rodosi kaipo keleivis. Jeigu Abraomas keliauja iš mėnamieščio Ur'o į vakarus ir atvyksta į Harran'ą, tai žvalgus (kundige) skaitytojas turįs mąstyti apie Bel-Harran'ą, t. y. apie mėnadievį. Ir varduose atsispindi mėnulio motivai. Abraomas turi 318 tarnų; tiek dienų per metus matyti mėnulis ir matomai sulig šio skaitliaus pritaikinti ir Abraomo tarnai.

Toliaus, valdovo Abimelech'o namai, pas kurį gyvena Abraomas, baudžiami dėlei Saros moterų nevaisingumu. Čion tai esąs Ištar'os motivo atskambys; tai rodą Saros vardas ir jos kelionė į pietus, į Aigyptą (Aigyptas = požemiai). Nevaisingumas—motivas "Ištar'os kelionės į pragarą". Jai nužengus (žiemą) numiršta visas gyvenimas, visas vaisingumas tarpe gyvulių ir žmonių nustoja,—kaip apie tai praneša mytas pasakojantis Ištar'os kelionę.

Juozo historijoj Jeremias randa tuos pačius Tammuz'o motivus, kaip ir Winkler'is. Ypač pažymėtini Marduk-Tammuz'o motivai, kaip juos randa Jeremias Mozės historijoj. Pirmučiausiai Mozė paslaptingos kilmės karžygis. 2. Asmenyje

---

[1]) Die Keilinschriften und das Alte Testament 1873, 2 Auf. 1883. Trečiojoj laidoj 1903 m. tik vardas liko po senovei, o visą kningą parašė iš naujo pagal savo nužiurėjimą Winkler'is ir Zimmern'as.

[2]) Die Christliche Welt 1905, № 47 Sp. 1112.

faraono jį persekioja siaubunas, o jis išsigelbi pasislėpęs pintinėje. 3. Užimanti „dangaus karalienės“ vietą Aigypto karalaitė išgelbti Mozę: Ištar myli Tammuz'ą. 4. Ir Mozės varde styro Sargon'o kudikystės myto motivas, kaip augščiau pas Winkler'į. 5. Mozė yra Marduk'as, o Aaronas, Mozės kalbėtojas,—n e b o. 6. Atliuosavimas iš Aigypto—siaubuno apgalėjimas, o perskyrimas Raudonųjų jurių, tai Marduk'as perskiria apgalėtąją baisenybę Tiamat. Taip pat ir Juozuė perskiria Jordaną. 7. Mozė priešais žmones išeina užsidengęs: Ištar'ą susiartinusi su Tammmuz'u užsidengia. 8. Mozė turi stebuklingą lazdą; ji yra ir Orion - Tammuz'o rekvizitas. 9. Mirštančiojo Mozės „akis neužgesta ir gyvumas neišnyksta“; Tammuz - Marduk'as gyvas nusileidžia į požemius. 10. 30 dienų tęsėsi Mozės apgailavimas; tai Tammuz'o apgailavimas jo mėnesio laike.

Samsono historijoj išeina eikštėn saulės mytas. Samsono ilgi plaukai; taip pat babyloniškasis karžygis Gilgameš su septyniomis kudlomis. O, jau žinome, plaukai = spinduliai. Čia pat priguli ir plaukuotas Esavas.

Winkler'is savo metodu neaiškino tiesioginiai Naująjį Įstatymą; jo vietą šioj srityj iš dalies užėmė H. Z i m m e r n'a s. Jeremias gi žengia toliau ir savąjį metodą pritaiko ir prie N. Į.[1]) bet apie tai kitoj vietoj. Čion jau užtektinai suspėjome pažinti ir Jeremias'o „senųjų Rytų pasaulėžvalgą“.

Už Winkler'io panbabylonizmo apart Jeremias'o karštai nusitvėrė senatestamentietis W. Erbt'as[2]), asyriologas prof. F. Peiser'is[3]), ir dar keli kitų mokslo šakų atstovai. Su „oda ir plaukais“ atsidavė panbabylonizmui ir karštai jį propaguoja Maskvos prof. R. Viper'is[4]).

Šie panbabylonistai drąsiai skelbia visą žmonijos kulturą galį išaiškinti iš babyloniškojo astralizmo, ypač krikščionybė juose susilaukė uolių egzegetų. Kad ištirti, ar tikrai panbabylonizmas gali turėt tokį platų įgaliojimą, apsvarstysime jį iš visų pusių kritiškai, kiek jisai pats savyje teisingas ir ar teisingos jo išvados kiek jos šį kartą susiduria su Senuoju statymu.

---

[1]) Babylonisches im Neuen Testament 1905.

[2]) Die Hebräer 1905 ir Untersuchungen zur Geschichte der Hebräer 1 Heft: Elia, Elisa, Jona. 1907.

[3]) Redaktorius Orientalischen Literaturzeitung.

[4]) Съ Востока свѣтъ. Москва 1907.

X.

Winkler'io iškilmingoji systema, nevienam apsukusi ir dar apsukanti galvą, netruko rasti ir stiprių priešų asyriologų tarpe. Pirmasai iš asyriologų, rodos, prabilo prof. P. Jensen'as. Šisai pirmiau taip pasitiko Winkler'į, kaipo Izraėliaus historiografą[1]):

„Kuris, kaipo Winkler'is, stengiasi hebrajų legendas suvesti atgal prie babyloniškųjų mytų, kaipo jų pirmykščių šaltinių, nuog tojo galima tikėties pilnos artimos pažinties su menkai mums žinoma asyriškai-babyloniškuju mytų medega. Pas Winkler'į gi mes tokios pažinties niekaip nerandame“[2]).

Savo žodžių patvirtinimui Jensen'as nagrinėja keletą pavyzdžių, kaip Winkler'is harmonizuoja dangaus kunų bėgį su dievybių veiksmu ant žemės ir randa, kad „viskas tai absolutiškai neturi tekstuose jokio pamato“, o toksai pasielgimas turįs tiktai vieną vardą, butent „absolutiškoji sauvalė“[3]). Daugelyje hebrajų historijos aiškinimo vietų Jensen'as randa, kur „Winkler'is patsai įsipainioja į savo kilpas“.

Kitą kart Jensen'as kalbėdamas apie Winkler'io „Babyloniškąją kulturą jos santikiuose su musiške“[3]) taip užbaigia savo aptarimą:

„Gaila tik, kad viskas, ką čion Winkler'is teikia kaipo ilustraciją, yra pilnai fantastiška ir kybo ore. Tiesa, kad mintis apie pirmnustatytąją harmoniją (prästabilierte) labai iškilminga ir į tulus padarys svaiginančią įtekmę. Jie manys, kad Winkler'is kaipo asyriologas kalbėdamas apie tokiuos fundamentališkus dalykus, turi mažiausia bent keletą atramo punktų kyleraščiuose. Bet vienok ne taip. Ką jisai reikale išveda iš kyleraščių, parodo tik jo lengvamintiškumą ir filosofišką besąžiniškumą (Skrupellosigkeit), rodo jo negalę teisingai suvaliot originalus ir juos be aprioriškumo sunaudot. Neretai jisai stato tvirtinimus, kuriuos patsai iš piršto išciulpė. Pirmnustatytoji harmonija su oda ir plaukais Wikler'io išmislas, o babyloniečiai užtai neatsako. Apie santikius, kuriuos Winkler'is atranda tarp babyloniškosios kulturos ir musiškės geriau nutylėti... Gaila žiurint, kaip gabus vyras tokiais raštais sunaina netik savo pagarbą, bet ir savę patį“[4]).

Nemažiau tenka nuog Jensen'o ir karštam Winkler'io pasekėjui Jeremias'ui:

„Reikia tik stebėties drąsai,—rašo Jensen'as, su kuria Jeremias netik aklai seka paskui savo sudievintąjį (vergötten) Winkler'į jo stebėtinose mytologiškų prietikių kelionėse, bet reikale ir patsai bando kiek pasivaikščiot naujais keliais“[5]).

---

[1]) Berliner philologische Wochenschrift 1902 № 31/32 Sp. 981—991, № 33/34 Sp. 1025—1038.

[2]) Sp. 982 [3]) T. p. Sp. 985.

[3]) Die Babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen 1902.

[4]) Literarisches Zentralblatt 1903, № 50 Sp. 1709.

[5]) Ten pat 1703.

Iš kelių parodytų eilių aišku kokiuo suerzintu tonu ir kaip netolerantiškai atsiliepia Jensen'as apie Winkler'io systemą, kuri jį, matyt, nemažai erzina. Aišku ir tai, kad Jensen'as tenkinasi daugiausiai tik negativiškais tvirtinimais, o nedaug dokumentuoja kylerašcių šaltiniais. Kame priežastis to viso? Gal kiek tai paiškins šitoksai dalykų stovis. Mat tuom pat laiku Jensen'as jau gan aiškiai buvo užbriežęs savąją systemą, taigi jau visiškai tame laike nukaltoji Winkler'io systema atsistojo Jensen'ui skersai kelio. Užtatai Jensen'as netiek kritikuoja, Winkler'į iš objektiviško atžvilgio į kylerašcius, kiek iš punkto matymo savos systemos (nes, žinoma, kiekvienas skaito teisinga tik savo systemą).

Jensen'as ant greitosios, apsidirbęs su Winkler'iu (teisingiau, iš jo ironiškai pasijuokęs), tuojaus stato keletą savo systemos dėsnių ir jau atsiremdamas į juos apskelbia, kad Winkler'io systema „nuteista ir dar kart nuteista". Jensen'o systema savo pradžią turi tame pat šaltinyje, ką ir Winkler'io panbabylonizmas, tik ji stovi kitokiuose santikiuose su babyloniškaisiais mytais.

Vieton visaiškinančio panbabylonizmo Jensen'as išvedė ir paleido pasaulin savo apšarvotą ir visaigaliotąjį Gilgameš'ą, kuris, kaip pamatysime, viso ko daugiau surijo negu Winkler'io panbabylonizmas. Pirmą kart savo įgaliotąjį Gilgameš'ą Jensen'as parodė ant scenos, aptardamas Winkler'io „Izraėliaus Historiją", paskui dar keletoje smulkių pašalinių pranešimų[1]). Prieš galutinai apdailinant savo karžygį Jensen'as dar kartą sulig savo temperamento sudrožė Winkler'io „Babyloniškajam dangaus ir žemės vaizdui":

„Pirmykščiai kylerašcių šaltiniai nieko, o nieko nežino apie tai, kad pav. apie atsitikimus ant žvaigždėto dangaus butu manyta, kaipo apie surištus su atsitikimais ant žemės. Tauta vadinusi žvaigždes „dangiškas raštas", ar „dangaus raštas", matė jose tiek pat dieviškos valios išreiškimo, kiek pav. „kepenų rašte" daugiaus nieko, o nuolatinė harmonija tarp žvaigždžių ir atsitikimų ant žemės tiek pat mažai apsireiškia, kiek kokiame nors aptiekoriaus recepte ar cariškame ukaze. Kaip su harmonija taip ir su kitais brošiuros skelbimais. Beveik nieko apart nepriparodytų tvirtinimų ir drąsiausių kombinacijų" [2]).

Iš viso ką pasakė Jensen'as aišku, kad šisai asyriologas griežtai atmetė Winkler'io systemą, kaip tik jai pasirodžius pasaulyje.

Kitas bene žymesnis asyriologas prof. C. Bezold'as taip pat be ilgų šnekų atmetė Winkler'io panbabylonizmą.

„Jieškojimas senoje Izraeliaus historijoj' ant babyloniško pamato rymančios astrališkai-mytologiškos systemos, ar „schemos", mano nuomone,

[1]) Zeitschrift für Assyriologie 1902, S. 125—134, 413—414.
[2]) Berliner Philologische Wochenschrift 1904 № 8 S. 247—248.

drąsus fantazijos pabuklas (Gebilde), nerandąs kyleraščiuose nei mažiausio atramo"[1]).

„*Kyleraščiai dar neapšvietė Abraomo laiku.* Užtatai griuva visos pilnos fantazijos hypotezės, kurias surioglino Winkler'is ant šio nepriparodyto fakto [2]).

Apie didžiausią panbabylonizmo stulpą, apie tvirtinimą, kad babyloniečiai žinoję lygdienio precesiją, Bezold'as atsiliepia taip pat negativiškai.

„Winkler'is remdamasis ant niekur dar ligšiol kyleraščiuose nerastos precesijos daro išvadas apie laikmetį „Dvynų", „Jaučio" ir „Avino" ir operuoja su evantuališkai šventais skaitliniais nuog 2 ligi 7, taip kad šisai fantazijos žaislas nepalieka neužkliudęs beveik nei vieno senesnės bibliškosios historijos pasakojimo. Prieš tai aš tik antrą kart galiu pabriežti ligšiol neišgriaunamą faktą, kad kyleraščiai visoj' savo samplatoj neduoda nei mažiausio atramo, kuriuom naudojanties galima butu jų astrališką, siderišką jį turinį systematiškai surišti su senojo Izraeliaus historijos turiniu" [3]).

Prof. Bezold'as labai sąžiningas mokslininkas, kokiuos tik retai tegalima užtikti. Jis nieko netur prieš, jeigu Winkler'is savo pažvalgas moksliškoj' formoj' pasiulo mokytų skaitytojų sluogsniui:

„Bet,--sako jis, jeigu Winkler'is panašias bejokio pamatavimo mintis išreiškė viešoj' paskaitoj'[4]), tai, mano nuomone, reikia pažymėti kaipo sunkią, mokslui kenkiančią klaidą (Missgriff" [5]).

Iš jaunesniujų asyriologų dar kiek padulkino Winkler'io systemą Fr. Küchler'is[6]). Ypač Küchler'is atkreipė smarkią kritiką[7]) priešais Winkler'io Senojo Įstatymo pranašystės sąvoką ir jo hypotėzę apie taip vadinamąją Musri, kuri anot Winkler'io buvus Arabijos šalis, iš kurios Izraėlitai ir atkeliavę į Kanaaną.

Tiek tai pirmu ypu apie Winkler'io panbabylonizmą pasakė asyriologai. Remdamiesi Jensen'o ir Bezold'o autoritate

---

[1]) Die babylonisch-assyrischen Keilinschriften 1904 S. 23.

[2]) Ten pat S. 27. Čia Bezold'as turi omenyje Winkler'io: Abraham als Panbylonier, Joseph als Aegypter 1903, kur Winkler'is taip protauja: Abraomas turėjęs iškeliauti iš Ur'o Chaldėjoj' nes tenai laikuose Hammurabi'o atsiradusi nauji religija, mokslas apie Marduk'ą, kaipo gelbstantį pavasario dievą. „Seniausis" mokslas svarbiausias savo kulto vietas turėjęs Ur'e, taigi Babylonijoj' ir Harran'e—šiaurės Mesopotamijoj' (S. 25).

[3]) T. p. S. 40.

[4]) Die babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen 1902.

[5]) Die Babylonisch assyrischen Keilinschriften S. 52 Anm. 41. Šiuos gilaus mokslininko žodžius reikėtu giliai įsidėmėti visiems taip praplitusiems musų gadynėje „popularizatoriams", skaitantiems labai pikantišku užsiėmimu „popularizuoti" įvairių mokslo sričių išvadas; nuog tokių nekviestų bičiulių tikras mokslas labai daug nukenčia

[6]) Die Christliche Welt 1905 № 47 Sp. 1112—1114.

[7]) Die Stellung des Propheten Jesaia zur Politik seiner Zeit 1906.

keletas Senojo Įst. teologų kibo į panbabylonizmą ir pasekmingai iškėlė eikštėn daug Winkler'io fantastiško sauvališkumo toje srityj', kur pastarasis pametęs asyriologiją tapo Izraėliaus historiku. Bet teologų kritika sugriovusi tik tąjį panbabylonizmo bonės kampą, kuris buvo užgulęs ant Senojo Įstatymo, nedaug jį tesusilpnino. Pati stiprioji panbabylonizmo pamato dalis stovėjo asyriologijos srityje, kuri teologams buvo mažai teprieinama: čion galėjo patikrinti Winkler'io išvadas tik specialistai asyriologai, o tokių pakol dar nesimatė.

Küchler'io ir teologų kritika visgi panbabylonizmui įgriso ir šiek tiek jį apkiužino. Išgriautų vietų sutvirtinimui Winkler'is draugėje su Jeremias'u pradėjo leisti naują apginančių panbabylonizmą raštų seriją.

Šitoj „kovoj už senuosius Rytus" pirmasai išėjo Jeremias[1]). Jisai norėdamas parodyti priešams, jogei panbabylonizmas ne tuščias fantazijos pabuklas, nurodo visus įvairių rušių mokslininkus, kurie tik, nors ne visose smulkmenose, bent mažiausiai svarbesniuose ruožuose pripažįsta astrališkos arba senorientališkos pasaulėžvalgos buvimą ir jos įtekmę į pryšakio Azijos religijas ir į visą senovės mintį. Siekiąs viršaus per 30 visokių rušių mokslininkų skaičius[2]) nurodo priešams, kad panbabylonizmas ne fantazijos pabuklas, bet tikras mokslo užkariavimas, užsitarnaująs rimto atsinešimo ir pripažinimo.

Antru ypu priešais panbabylonizmo priešus išėjo patsai Winkler'is antrame minėtos serijos rašte: „Paskutiniai priešais panbabylonizmą kovotojai"[3]). Šiame rašte Winkler'is atsilygina su dviem paskutiniojo laiko priešais, padariusiais ant panbabylonizmo užpuolimą. Pirmiausiai atsigręžia priešais senatestamentietį H. Gressmann'ą, bandžiusį išparodyt Winkler'io systemą kaipo „senųjų Rytų fantazijos vaizdą"[4]). Čia Winkler'is su savo kritikais apsidirbo dar greičiau negu Jensen'as su Gilgameš'o priešais. Gressmann'as kaipo specialistas Winkler'iui nedidelė autoritatė, „nes jo (Winkler'io) pirmieji tyrinėjantieji Senąjį Įstatymą darbai pasirodę jau tuomet, kada Gressmann'as dar gal tik mokinosi m e n s a linksniuoti"[5]). Ap-

---

[1]) Die Panbabylonisten. Der Alte Orient und die Aegyptische Religion. I Heft: Wehr-und Streitschriften im Kampfe um den Alten Orient herausg. von A. Jeremias und. H. Winkler.

[2]) Jeremias savo optimizme prie panbabylonistų priskaitė ir tokiuos, nuog kurių panbabylonizmui teko subirėti, pav. Fr. Kugler'į.

[3]) Die jüngsten Kämpfer wider den Panbabylonismus 1907.

[4]) Winkler's altorientalisches Phantasiebild, Zeitschrift für Wissenschaftliche Theologie 1906 S. 293—309.

[5]) Die jüngsten Kämpfer S. 8.

skritai Gressmann'as jo nesupratęs, užtatai ir polemika esanti bereikalinga.

Antrasis priešas, jau minėtasis Fr. Küchler'is, kaipo specialistas-asyriologas Winkler'iui tik esąs „Jensen'o kalbamoji duda (Sprachrohr“[1]). Pakeliui Winkler'is dar kartą perkamantinėja užkliudančią Musri medegą ir, išdalies atmesdamas historiko Ed. Meyer'o nuomonę[2]), stengiasi priparodyti, kad Senojo Įstatymo Misraim nėra Aigyptas, kaip paprastai manoma, bet kitoki šalis Arabijoj, iš kurios ir išsikraustė atkeliavusieji į Kanaaną Izraėlitai.

Panbabylonizmas rodėsi ir vėl galutinai sutvirtintas. Bet tuose pat metuose panbabylonizmą netikėtai ištiko toks skaudus smugis, kad visas jis iš pamatų susiubavo ir pasviro. Šį smugį uždavė asyriologo ir astronomo Jezaus Draugijos kunigo prof. Fr. X. Kugler'io padaręs epochą veikalas: „Astronomija ir žvaigždėms tarnavimas Babelyje“[3]).

---

[1]) Ten pat S. 7 Anm. 1.

[2]) Die Israeliten und ihre Nachbarstämme 1906.

[3]) Sternkunde und Sterndiest in Babel. Assyriologische, astronomische und astralmythologische Untersuchungen. I Buch: Entwicklung der babylonischen Planetenkunde von ihren Anfängen bis auf Christus. 1907.

Prof. Kugleris tęsė pradėtus tyrinėjimus savo draugijos brolių: astronomo *J. Epping'o*, asyriologo *J. Strassmaier'io*. Mirus Epping'ui, kurio astronomiški kylerasčių literaturoj' darbai sulig Jensen'o (Göttingische gelehrte Anzeigen 1902, S. 363) atvėrė naują toj' srityj' ėrą,—ir dėlei tulų priežasčių priverstam pertraukti savo tyrinėjimus Strassmaier'iui, Kugler'is viens apėmė anuodviejų speciališkumus ir greit mokslo pasaulyje tapo vienas iš geriausiųjų toj' srityj' mokslininkų. Jo prieš dešimtį metų išleistą veikalą, tyrinėjantį babyloniškuosius mėnulio bėgio apskaitymus (Die babylonische Mondrechnung. Zwei Systeme der Chaldäer über den Lauf des Mondes und der Sonne 1900) ant įvairių pamatų stovintieji žymiausi astronomai ir asyriologai vienbalsiai pripažino kapitališku. Gana bus paminėjus: astronomą prof. *L. Ambronn'ą* Göttinge (Die Umschau 1900, S. 564—567), astronomą prof. *J. Plassmann'ą* Münsteryje (Natur und Offenbarung, 1900, S. 321—334), geofyziką prof. S. *Güntherį* Münchene (Bibliotheca Mathematica 1901, S. 156—160 und 369), asyriologą prof. *F. Weissbachą* Leipzige (Historiche Vierteljahrschrift 1901, S. 373—377), astronomą prof. *A. Berberich'ą* Berline (Naturwissenschaftliche Rundschau 1900. S. 294—296) ir astronomą prof. *F. Ginzel'į* Berline (Vierteljahrschrift der astronomischen Gesellschaft 1900, S. 257—273 ir Zeitschrift für Assyriologie 1900, S. 115 f. Pažymėtina, kad taip be pasigailėjimo plakęs Winkler'į Jensen'as šiame Kugler'io darbe mato „eine kostbare Frucht“ ir savo su pripažinimo užuojauta aptarimą užbaigia žodžiais: „Mes negalime skirties su Kugler'io veikalu dar kartą neišreiškę musų nuostabų pripažinimą. Iš jo (Kugler'io) ateityje laukiamų ir jau praneštų platesnių tyrinėjimų galima tikrai vilties tolesniojo galingo musiškių astronomiškosios literaturos žinių pastumėjimo, kokį su laiku tik jis tegali suteikti. Pageidaujama, kad jisai neverstu mus perilgai lukėti!“ (Göttingische gelehrte Anzeigen 1902 S. 371—2). Ar negalima buvo apsivilti tiek daug laukiant nuog Kugler'io? Pasirodė, kad Kugler'is tikrai pagamino tai, ko geidė Jensen'as.

Nors šis pirmasis Kugler'io tyrinėjimų tomas suvis nera speciališkai atkreiptas prieš panbabylonizmą, o tik pakeliui iškelta eikštėn sine ira et studio dvi, tris panbabylonizmo klaidos, vienok panbabylonistų stovykloj' staiga pakilo triukšmas. Pirmiaus priskaitytas į panbabylonizmo išpažintojų eiles Kugler'is dabar susyk netenka savo moksliškos autoritatės. Sic transit gloria mundi![1]).

Bet rimti asyriologai, astronomai ir kitų sričių mokslininkai vėl kaip keli metai atgal vienbalsiai pripažino Kugler'io tyrinėjimus turinčius labai didelę svarbą[2]). Panbabyloni-

[1]) Jeremias pažymi Kugler'į „kaipo ypač žymią kyleraštinės astronomijos autoritatę" (Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients 1904, S. 87). Winkler'is sunaudoja Kugler'io tyrinėjimus savai systemai: „Naujausi apskaitymai išdavė, kad Indijos ir Kynų astronomija taip visiškai priguli nuog babyloniškosios, kaip mes tą pat turime pripažint mytologijoj' ir kalendoriaus mytuose" — rašo Winkler'is (Die Weltanschaunung des Alten Orients 1904, S. 6), nurodydamas į Kugler'io „Babylonische Mondrechnung" ir kiek iškreipdamas jo išvadas savai teorijai. Po poros metų Winkler'is rašo dar optimistiškiau: „Astronomas Kugler'is tuojaus suvokė astrališko protavimo teisingumą, ir sulig paskatinimo bandė jį pritaikint išaiškinimui epo-so apie Gilgamеš'ą iš žvaigždžių dangaus (Stimmen aus Maria-Laach 1904, 4 und 5 Heft, o taipogi Mitteilungen der vorderasiatischen Gesellschaft 1906 XI S. 120).

Nemažiau džiaugiasi ir Jeremias pažymėdamas kaipo „ypač svarbų" apsireiškimą, „kad Kugler'is savo straipsniuose apie Gilgameš'o kelionę po žvaigždės faktiškai pripažino musų atstovaujamos babyloniškosios pasaulio systemos išvadas" (Die Panbabylonisten etc. S. 11), ir konstatuoja, kad astronomas ir asyriologos Kugler'is kaip ant delno parodė graikiškos, arabiškos ir kyniškos astronomijos sąryšį su babyloniškąja (Ten pat S. 26).

Tuose pat metuose pasirodo pirmasis Kugler'io tyrinėjimų tomas (visas darbas turėsiąs į keturis tomus) ir Kugler'io moksliškoji autoritatė dingsta. Pažymėtina atskirai nusprendimas, kurį padarė Kugler'io kningos vienas karštas panbabylonistas: „Jeigu laisvas mokslas nepritynrusiųjų naujokų apsaugai turėtų Index librorum prohibitorum... tai aš rekomenduočiau šią Kugler'io kningą įdėti tan Index'an (Dr. med. von Oefele in Mitteilungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften 1908; № 28. S. 390 f.

[2]) Mums jau gerai žinomas prof. C. Bezold'as atsiliepė: „Kugler'io „Sternkunde", yra svarbiausias iš veikalų, kokie kada tik nors buvo parašyti apie babyloniškąją astronomiją ir astrologiją" (*Luzacs*: Oriental List 1908, p. 16). Semitologas prof. M. Jastrow'as Pensilvanijoj', autorius garsaus veikalo: Die religion Babyloniens und Assyriens", visame sutikdamas su Kugler'iu pažymi jo veikalą kaipo „Standartwork" (S. 427). Toliaus užteks paminėjus atsiliepimus: asyriologo prof. *F. Hommelio* Münchene (Beilage der Münchener Neuesten Nachrichten 1908, № 49), asyriologo prof. *J. Hehn'o* Würzburge (Theologische Revue 1908. S. 300 ff.), asyriologo prof. *F. Weissbach'o* Leipzige (Historische Vierteljahrschrift 1908, S. 263—266), historiko prof. *A. Bouchè-Leclercq'o* Sorbonne'oj' (Journal des Savants 1907, p. 564—566), didžiausio Italijos astronomo prof. *G. Schiaparelli'o* (Rivista di Scienza „Scientia" 1908, vol. III, № VI ir vol. IV № VII), astronomo prof. *A. Berberich'o* Berline (Naturwissenschaftliche Rundschau 1907, Sp. 505—507) ir astronomo prof. *F. Ginzel'io* Berline (Vierteljahrschrift der astronomischen Gesellschaft 1907, S. 368—375).

zmo gi apgynimui Jeremias tuojaus išleido apšarvotą raštą „Babyloniškosios astronomijos senumas“[1]), bandydamas išgriaut Kugler'io išvadas. Bet, deja, Jeremias'o ginklai atsikreipė prieš jį patį neikiek nenugriovę Kugler'io išvadų[2]). Tuomet Kugler'is[3]) dokumentingai parodė, kad panbabylonizmo vadai nedaug teišmano apie babyloniškąją astronomiją ir kalendorių, ir kad tą sritį paliečiančioji kyleraščių literatura jiems tėra terra ignota.

Pirmiausiai didžiausias panbabylonizmo argumentas — gilus babyloniškosios astronomijos senumas, sulig Kugler'io esąs iš piršto iščiulptas. Keletą savųjų argumentų Kugler'is nurodė dar tuomet spaudoj' esančiame antrame savo tyrinėjimų tome.

1909 m. pabaigoj' pasirodė pirmoji antrojo tomo pusė[4]), kurioj' Kugler'is išpildė savo pažadėjimą, smulkiai iškamantinėdamas seniausiąją babyloniečių astronomiją podraug su kalendoriaus sąstata, ir priparodydamas, kad panbabylonistai niekuom negali patikrinti babyloniškosios astronomijos senumą, o užtatai ir ant jo rymanti visa „senųjų rytų pasaulėžvalga“ turinti sugriut. Kugler'is užsilaikė nuog polemizavimo su pačiu Winkler'iu, nors pastarasis irgi netylėjo[5]).

Garsus gi Winkler'io mokiniai Jeremias, Peiser'is ir Erbt'as kaip išgalėdami puolėsi gint savo „meisterį“. Jeremias skubiai išleido antrą savo raštelio laidą, o Peister'is ir Erbt'as nors prisipažino, kad „apie Kugler'io astronomiškas išvadas ir apskaitymus jie kaipo ne specialistai negali spręsti“, vienok įsismaginę užpuolė ant jo asmeniškai ir išdriso apšaukti, kad „Kugler'is neturi nei mažiausio įsivaizdinimo apie panbabylonizmo esybę ir jo pamatinę mintį“ ir kad „apie Kug-

---

1) Das Alter der babylonischen Astronomie 1908, 2 Auf. 1909.

2) Apart Kugler'io žiurėk dar *H. Gressmann* Theologischer Jahresbericht 1909. I Hälfte S. 29 ir *C. Fossey*, Revue critique d'histoire et de literature 1910 № 32 p. 78—80.

3) Recenzuodamas minėto Jeremias'o raštą straipsnyje „Auf den Trümmern des Panbabylonismus“, Anthropos. Internationale Zeitschrift für Völker-und Sprachenkunde 1909, S. 477—499.

4) Sternkunde und Sterndienst in Babel II Buch; Natur, Mythus und Geschichte als Grundlagen babylonisch Zeitordnung nebst eingehenden Untersuchungen der älteren Sternkunde und Meteorologie Ende 1909, Erste Hälfte. Kol kas atsiliepė matematikas ir gamtininkas *D. Kreichgauer'is* ir etnologas *W. Schmidt'as* (Antropos 1910, S. 276 f.), asyriologas prof. *S. Landersdorferis* (Historisch-politische Blätter für k. D. 1910, S. 784 ff) ir asyriologas prof. *Alb. Condamin* Anglijoj' (Recherches de science religieuse 1910, 480 ff).

5) Zur Würdigung der Kritik des Panbabylonismus in „Orientalische Literaturzetung 1908, XI. S. 428—431.

ler'io astronomiškus darbus neatsiliepė neijoks astronomas-specialistas"[1]).

Taip dalykams stovint pasirodė Kugler'iui geistina, dargi butina patraukti į viešą kritiką ir Winkler'io sauvališkus etnologiškus postulavimus draug su jo astrališkai-mytologiškomis konstrukcijomis. Tai Kugler'is padarė kningoj' „Po Babelio vėliava"[2]), kurios įžangoj' rašo:

„Užtatai jeigu už tikrus asyriologijoj' užsitarnavimus mano augštai gerbiamam tyrinėtojui (Winkler'iui) kritika suruoš skaudų apsigavimą, tai visiškai ačiu jo draugų (Jeremias'o, Peiser'io, Erbt'o) neišminčiai, kurie iš dalies įbruko man šiojo rašinio pagaminimą (S. IX).

Po šiai apžvalgai jau galime pradėti kritiškai apsvarstinėti panbabylonizmo systemos taisykles iš etnologiško ir asyriologiško atžvilgio, o paskui ir panbabylonizmo jiegą atkreiptą specifiškai į Izraėliaus historiją.

XI.

Kadangi pirmieji panbabylonizmo uždėtojai Stucken'as ir Winkler'is, kaip žinome, į savo systemos pamatą padėjo tvirtinimą, kad naujos etnologijos postulatas apie taip vadinamają pirmykštę įgimtą idėją arba protavimą[3]) daugelyje atsitikimų esąs suvis nepatenkinantis, kaipo neišaiškinąs dalyką, tai ir kritiką pradėsime nuog santikių tarp panbabylonizmo ir etnologijos.

Dar prieš paskutinį Kugler'io tyrinėjimą priešais panbabylonizmą išėjo etnologas W. Schmidt'as S. V. D. savo paskaitoj' „Panbabylonizmas ir etnologiškas įgimtas protavimas"[4]) ir nurodė porą panbabylonizmo klaidų.

Winkler'is babyloniškąją mytologiją piešia kaipo be jokių prošvaistų vaizdą, kitas gi mytologijas—kaipo susidedančias tik iš nesuprantamų nuotrupų. Bet toks aiškinimas kas

---

[1]) Auf den Trümmern des Panbabylonismus? ten pat 1909, XII, S. 521—527. Kiek paskutiniame tvirtinime tiesos, tai rodo visi augščiau nurodyti astronomų atsiliepimai, kuriuos aš ilgokai posmavau ne kad Kugler'io darbus reklamuoti, bet tik turėdamas omenėje minėtąjį Peiser'io tvirtinimą.

[2]) Im Bannkreis Babels. Panbabylonistische Konstruktionen und Religionsgeschichtliche Tatsachen 1910.

[3]) Pirmykštė įgimta idėja arba protavimas (Völkeridee, Elementargedanke) yra tai etnologiškas postulatas reiškiąs, kad toli viena nuog kitos atskirtos tautos neprigulmingai viena nuog kitos dasigavo netik prie vienodų išradimų ir panašaus socialinio stovio, bet ir prie vienodų viršjausminių vaizdų, ačiu tuloms visai žmonijai įgimtoms vienodoms vidujinėms jiegoms. Tokios įgimtos jiegos daleidimas yra tvirčiausia naujos etnologijos taisyklė.

[4]) Panbabylonismus und ethnologischer Elementargedanke, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 1908 S. 73—87.

link laukinių tautų pasirodo neteisingas. Didoką ir iš daugelio pusių gan teisingą apžvalgą astrališkų mytų, pasitaikančių laukinių tautų tarpe, davė L. Frobenius savo tyrinėjime „Saulėdievio laikmetyje"[1]). Autorius pirmiau aiškiai svarsto pamatines mintis saulės mytų teorijos.

Pamatą šiems mytams padeda saulėlaida. Tuom laik saulės karžygis įkrinta į jures, jį prarija vandens siaubunas ar didžuvė ir užeina naktis. Naktį saulė siaubuno viduriuose pažemiais tampa nunešta iš vakarų į rytus. Išalkęs karžygis susikuria siaubuno viduriuose ugnį ir atsipjauja gabalą mėsos, širdį arba kepenas. Siaubunas tuojau nugaišta, o karžygis perpjovęs jo pilvą išeina ir vėl pasirodo: saulė užteka.

Šioji pamatinė solarišku mytų forma įvairiuose variantuose pasitaiko pas daugelį laukinių tautų. Pirmiau šioji forma reiškia tik saulės kelionę dieną ir naktį. Tik paskiau šioji dienos historija buva pritaikinta prie pasaulio historijos, kuomet dienos rytas buna palygintas pasaulio rytui ir visos butybės atsiradimui. Tenai dievybė perkerta išėjusį iš pirmykščių nakties jurių siaubuną ir padaro iš jo kuno pavienias pasaulio dalis.

Babylonijoj' nėra pirmykščio myto formos, reiškiančios dieninę saulės kelionę, bet tik tolesniąją jo formą—mytą apie pasaulio sutvėrimą. O ir šisai pastarasis, kaip teisingai mano Stucken'as ir Frobenius, jau tiek iškreiptas, kad aišku, jogei tuomet myto prasmė jau buvo nesuprasta.

Kylerasčių pranešime Tiamat'ą perpjovė ne viduj' jos esantis dievas, bet Marduk'o įleistas į ją vėjas[2]). Berozo pranešime dar daugiau iškraipymo: Bel'is padarė pasaulį iš nuosavos galvos, vieton iš Tiamat'os galvos. Jei jau babyloniškame myte nėra pamatinės myto formos, bet tik jos iškraipymai, tai, aišku, kad babyloniškasis mytas negalėjo buti šaltinis tokių mytologijų, kuriose aiškiau užsiliko pirmykščiai myto ruožai.

Bet išsigelbėjus iš Winkler'io panbabylonizmo patenki į Frobenius'o pansolarizmą. Ir jis atmeta įgimtąją idėją, o daleidžia, kad vienoj' kokioje nors šalyj' Saulės mytai visiškai susiformavę, paskiaus išsikraustė į kitas. Pamatuodamas savo teoriją Frobenius nurodo į du mytų ruožu.

Pirmiausiai reikia daleisti kaip rytuose taip ir vakaruose jurių buvimą, nes visur kur tik keliauja siaubunas ar didžuvė turi but vanduo. Antrą, kaikuriuose mytuose pasakojama, kad siaubuno pilve taip esą šilta, kad karžygio plaukai nuslenka ir jis išeina iš pilvo nuplikęs,—tai esą patėmijimas,

---

[1]) Im Zeitalter der Sonnengottes I Band 1904.
[2]) Žiur. „Draugija" № 44 p. 317.

kad rytą saulė buna be spindulių. O kadangi sulig Diodor'o pranešimo ši užtekančios saulės ypatybė randasi tulose Arabijos srityse, tai Frobenius mano pirmykščią saulės mytų šalį esant Arabiją.

Prieš tai teisingai patemija Schmidt'as, kad toksai daleidimas jurių buvimo rytuos ir vakaruos tinka tik salų ir daugelio pusiausalių gyventojams, bet suvis nebetinka ten, kur jurės yra tik arba rytuose arba tik vakaruos. Klasiškas pavyzdis Kynai. Čion siaubunas ne kenksmingas vakarų gyvis, bet iš visų gyvunų geriausias, ateinąs iš rytų saule nasruos nešinas. Kaip suprantama saulės nusileidimas—neaišku; rodos su ja apsidirba palei urvus gulintieji siaubunai.

Taigi saulė išnyksta vakaruose po žeme, o gerasis siaubunas atneša ją vėl iš rytų. Siaubunas kaipo amfibijinis gyvis gali gyvent ir vandenyj' ir ant žemės.

Nesusisiekiančiose su jurėmis tautose siaubuno rolę vaidina šiaip prėskų vandenų žuvis, šliaužliai arba ir žinduoliai pav. briedis, vilkas—šiaurės Amerikoj', dramblys—pietų Afrikoj', rainys—mongolų šalyse. Kitur saulę prarija paukštė, perneša o r u ir rytuose deda kiaušinį, iš kurio išsirita saulė. Frobenius mano, kad visi šitie mytai išsikeitė iš pirmykščio myto apie siaubuną; bet tam nėra jokių priparodymų; lygiai taip galima daleisti ir atvirkščią apsireiškimą. Kas link antro mytų ruožo, kokį daleidžia Frobenius, karžygio nuplikimas=saulės užtekant buvimas be spindulių, tai irgi nėra priparodymų, kad ši nuomonė Arabijos šalyse butu taip smarkiai išsiplatinusi, kad butu buvus akstinas mytų susidarymui.

Priešais Frobenius'o pansolarizmą išeina kito mytologo systema—E. S i e c k e's p a n l u n a r i z m a s. Sulig Siecke's pirmutinis ir svarbiausias mytologijos objektas yra ne saulė, bet mėnulis. Jisai regi, kad siaura riesta einanti mažyn ir didyn mėnulio forma buvusi akstinas susidarymo įvairių mytų apie angis ir siaubunus. Įvairios mėnulio fazės esant daugelis galvų, kurios vis baisenybei užauga, nors ir buna nukirstos. Iš kito atžvilgio švelniai šviečiąs mėnulis rodosi kaipo bičiulingas sutvėrimas, kurį priešioji baisenybė, juodasis mėnulis, grumoja praryt ir ant galo tikrai prarija. Tris dienas pasilieka šviesus mėnulis baisenybės pilve—tiek dienų neregimas mėnulis prieš ir po jaunačiui--kad paskui apgalėjus išeitu panašiu į pjautuvą kalaviju nešinas ir pasirodytu vėl ant dangaus švelniame augančio mėnulio diske[1]).

[1]) *E Siecke*, Drachenkämpfe Untersuchungen zur indogermanischen Sagenkunde 1907. (Mythologische Bibliothek I Band I Heft.).

Tokiuo budu mėnulis kaipo įvairiose savo fazėse rodąs didesnį apsireiškimų įvairumą, pirmiau atkreipęs į save domą ir ypač buvęs parankus laiko mastavimui (μήν=mėnulis=mėnesis nuog mastuoti). Su laiku didesnę vertę įgavusi saulė ir prasidėjo saulės kultas ir įvairus su juomi surišti mytai apie tai, kaip saulėdievis karžygiškai sunaikina mėnulį ir apie tai, kaip karžygis atliuosuojąs patekusią siaubuno nelaisvėn mergelę: mergelė tuomet yra mėnulis, saulė—karžygis. Tai esąs sentimentališkesnis, regimai paskesnis, supratimas, surištas su fiksavimu mėnulio kaipo moteriškos lyties, o saulės—vyriškos, kuomet angščiau buvę atvirkščiai. Tokie tai pamatiniai Siecke's lunarizmo ruožai. Saulės užtekant nuplikimą Siecke išveda iš mėnulio nuplikimo, kuomet jis jaunatyje buna be spindulių. Kadangi šis faktas lygiai gali buti konstatuojamas visose žemės šalyse, tai šie mytai galėję visur atsirasti ir suvis nėsą reikalo jieškoti jų vienintelė atsiradimo vieta. Taigi Siecke kas link mytų atsiradimo stovi ant kitokio pamato negu Frobenius: jisai atmeta vienavietį mytų atsiradimą ir jų keliavimą, o laikosi tvirtai įgimtos idėjos. Mytai atsirandą iš tiesioginio tėmijimo ypač dangaus kunų judėjimo ir nuotikių, kurie esybiškai visur tie patįs; užtatai visur netik kuniškai, bet ir dvasiškai lygiai organizuotos tautos visame pasaulyje suprato juos vienokiu budu.

Šis Siecke's panlunarizmas daugelį analogiškų faktų patenkinančiau išaiškina negu pansolarizmas; pav. visi mytai, kur lošia rolę skaitliniai 3, 7 ar 9, galima išaiškint tik kaipo mėnulio mytus, kur 3 dienas jaunatyje mėnulis buna neregimas, 7 dienos—mėnesio ketvirtis, 9—trečdalis.

Stucken'as, kaip žinome, panbabylonizmo pamate rado sėtyno kultą. Pasinaudojant nedaugeliu tos medegos, kuri surinkta apie sėtyną tautų mytuose ir suopimuose[1]), galima šitką pasakyti. Kuone ant visos žemės sėtynas žinomas ir pažymėtas kaipo atskiras žvaigždžių paveikslas. Kuone ant visos žemės jis suprantamas kaipo „kuopa“ (grudų, plunksnų, balandžių, vištų ir t.t.). Kitur kaipo pulkas vaikų, dar kitur kaipo—mergaičių, tankiausiai sąryšyje su Orion'u, kuris pažymimas kaipo vienas ar daugiau jaunikaičių, mylinčių sėtyno mergaites ir išdalies paskui jas sekiojančių.

Kad išaiškint, dėlko sėtynas gavo atskirą pavadinimą, kaip teisingai sako Schmidt'as, nėra reikalo griebties už panbabylonizmo. Kad sėtynas atkreipė į save pirmykščio žmogaus

---

[1]) *R. Andrée*: Ethnographische Parallelen 1878. S: 106 ir: Die Plejaden im Mythus und in ihrer Beziehung vom Jahresbeginn und Landbau in „Globus“ 1893, LXIV Band S. 362—366. *F. Ginzel*: Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie 1906 S. 428 ff.

domą, lengvai išaiškinama tuomi, kad sulyginamai mažų sėtyno žvaigždelių, kokiomis yra jos ištikrųjų, susispietimas kruvon yra žymiausias ant žvaigždėto dangaus šios rušies fenomenas. Painiau išaiškint sėtyno rolė, kur jis turi žymią, dargi už kitas žvaigždes ir žvaigždynus didesnę reikšmę laiko skaitliavime. Čion skverbiasi klausimas, kodėl ši rolė teko ne kitoms išdalies šviesesnėms ir didesnėms žvaigždėms, ypač, kad metų pradžia galėtų buti bykokiame laike. Į šį klausimą panbabylonizmas turi priruoštą atsakymą: toki sėtyno rolė prasidėjo tame laike, kada pavasario lygdienio punktas buvo „Jaučio" žvaigždyne (apie 3000 m. pr. Kr.), kuriam priklauso sėtynas. Tada pradžia metų tikrai pasitaikė sėtyne,—kas visiškai išaiškina jų svarbią rolę[1]). Paskiaus išsiplėtus babyloniškajam astralizmui, ši sėtyno rolė pakliuvo ir į kitų tautų kalendorius.

Bet prisiveizdėjus arčiau į šį tvirtinimą, pasirodo jo abiem kojom šlubuojama. Babyloniškoj literaturoj niekur neminima, kad sėtynas vaidina rolę laiko mastavime kaipo metų pradžia. Kad sėtynas priklauso „Jaučio" žvaigždynui—tai tiesa. Bet ne vis tiek, jei pradžia metų „Jautyje", tai jau ir sėtyne. Jei jau Babelyje butu vaidinęs laiko mastavime tokią žymią rolę kaip pav. Kynuose ir Indijoj', tai jis butu aiškiai pažymėtas. Pažymėjimai atsiranda tik vėlesniuose dokumentuose, ir ne kaipo metų pradžios žvaigždyno, bet kaipo pabaigos,—ir sėtynas figuruoja ne kaipo geras vertas pagarbos žvaigždynas, bet kaido piktas, kurio reikia pasisaugot[2]).

Kaipo piktas paskutinio metų mėnesio žvaigždynas sėtynas vaidina rolę visoj' babyloniškoj' užburimų literaturoj' dar ir tame laikmetyje, kada sėtynas buvo ne paskutiniame, bet jau pirmutiniame sekančių metų mėnesyje. Taigi ir „Jaučio" laikmetyje nėra jokio babyloniškojo dokumento, kuris pažymėtu sėtyną kaipo pradžios metų žvaigždyną, bet atvirkščiai yra tik tokie dokumentai, kurie aiškiai pažymi, kad sėtynas tokios rolės nevaidino.

Taigi mes turime pozitivišką priparodymą, ka sėtynas, kaipo pradžios metų žvaigždynas, neturi Babelyje savo pradžios, o užtai iš ten jis ir nekeliavo pas kitas tautas ir nepateko į jų kalendorių.

Sulig Grimme'o, sėtyno reikšmė laiko mastavime, ypač metų pradžios, pas visas tautas turi sąryšį ne su kokiais nors

---

[1]) *Jeremias*: Die Panbabylonisten etc. S. 25. *Stucken*: Astralmythen S. 428.

[2]) *H. Grimme*: Das israelitische Pfingstfest und der Plejadenkult 1907 S. 27—33.

astrališkais, astronomiškais sėtyno su kitais žvaigždynais santikiais, bet su žemdirbyste, su sėja ir pjute.

Tada kyla klausimas, kas buvo ankščiau: ar sėtyno reikšmė laiko mastavime, ar nustatyme sėjos ir pjutės? Schmidt'as mano, kad pirmiau viso ko reikėjo tvirtai nustatyti sėjos ir pjutės laiką; tuom tikslu griebtasi už sėtyno, kurio užtekėjimo, stovio ant dangaus ir nusileidimo santikius pripuolamai suvesta į tokį sąryšį su žemės sąlygomis, kurios apriboja sėjos ir pjutės orą ir klimatą; kiek nors artimam šių terminų apribojimui sėtynas rodėsi ypač tinkantis. Šis ant sėtyno remiantysis laiko mastavimas suvis nebuvo absolutiškas fiksavimas pradžios ar pabaigos tulo periodo punkto, bet bendras pažymėjimas dviejų laiko periodų esančių vienas su kitu lyginamuose santikiuose, taip, kad regėjimo ar neregėjimo sėtyno laikas kas link vieno periodo, pažymi ar jo gerumą (vasara), ar blogumą (žiema). Šis skaitliavimas suvis nereikalauja precesijos žinojimo ir nuog jos neprigulmingas.

Šios daugiau pirmykštės sėtyno reikšmės (jo sąryšio su žemdirbyste) Babelyje nerandama jokio pėdsako. Babyloniškoji mytologija galėjo turėt įtekmę į pryšakio Azijos, Kynų ir Indijos tautas, bet ypač taip vadinamos laukinės tautos stovi suvisai neliestos. Astrališkai mytologiškos bangos, kuri sulig Stucken'o antrame tukstantyje m. pr. Kr. apibėgusi žemę, nėra niekur jokio pėdsako.

Trumpai paliesime dar vieną-kitą etnologiškų paties Winkler'io postulavimų. Winkler'is rado, kad senmeksikiškas kalendorius turi savyje babylonišką pamatą. Bet tokią išvadą W. gavo parinkdamas ir sulig reikalo sukombinuodamas tinkamus skaitlinius. Meksiko kalendoriaus pamatą sudaro 20-dienų vienata. Šioji 20 dienų „savaitė", imta 13 kartų, duoda 260 dienų arba T o n a l a m a t l'ą, kuomet metuose $18 \times 20 + 5 = 365$ d. Kiekvienas iš 18 metų skyrių turi savo vardą ir šventę. Penkios likusios dienos skaitėsi nelaimingos, kuriose nieko nevertėjo veikt. 52 metu sudaro tamtikrą periodą. Babylonijoj nuog Ur'o ligi Kristaus laikų buvo visuomet ir visur lunisolariškas metas, skaitęs tai 12, tai (kas 2 ar 3 metai) 13 mėnesių kiekviename po 29 ir 30 dienų. Nėra jokio pėdsako periodo iš 260 dienų, ar 52 metų, 365 dienų kalendoriaus metų, jokių pedsakų 20 dienų vienatos ir chronologiško faktoriaus „13"[1]).

Kitas ypač patvirtinantis W. išvadas dalykas esąs babyloniškoji Naujų metų šventė ir jos refleksai. Refleksai esą: Romos gladiatorių muštynėse, saturnalijose, karnavaluose, žy-

---

[1]) *Kugler*: Sternkunde etc I. S. 209 ff. und II, 1, S. XII, S. ff. 119 Im Bannkreis B. S. 8—12.

dų Purimo šventėje ir ant galo pasakojime, kaip Dovydas apgalėjo Galiotą.

Mat, kaip žinome, Marduk'as apgalėjęs Tiamat'ą užvedė naują laikmetį; tas pat atsikartoja ir kas pavasarį. Marduk'as eidamas į kovą su Tiamat'a apsiginkluoja tinklu, vėju ir kalaviju. Kadangi gladiatoriai apsiginkluoja tinklu, trišake ir kalaviju, tai jų kova esant Marduk'o kovos atspindys. Trišakė tai esąs Poseidono (bab. Ea) įrankis, su kuriuom jisai sujudina jures. Tegul bus taip. Bet paimkim štai kokį vaizdą. Žuvininkas varža, busoku ir žeberklu nešinas eina pas upę. Užspendęs varžą užeina priešais vandenį ir pradeda varyt žuvį į varžą, mušdams busoku į vandenį. Kaip kada ir su žeberklu pasiseka persmeigt vieną kitą žuvį.

Juk tai kiekvienam aišku, kad čionai senos Marduk'o kovos atkartojimas. Vanduo upėj=pirmykštis jurių chaosas= Tiamat; varža=tinklas; o mušant į vandenį su busoku ar žeberklu vanduo sujuda, lyginai kaip Poseidono trišake užgautos jurės. Ar gi ne babyloniškojo myto atsiminimas? Sapienti sat!

Tokie priparodymai pas W. ir kituose babyloniškuose Naujų metų „refleksuose".

Daugiau panašumo iš karto rodosi tarp šio babyloniškojo myto ir žydų Purimo šventės. Mat čia pirmiausiai lyg ir vardų panašumas. Mardochai, Esther, Haman, Wašti vienoj pusėj ir Marduk, Ištar, Humban (Huban), Mašti (elamitiškos dievybės). Taigi Esther ir Mardochai apgalėjusieji savo spaudėją Haman'ą, nekas kita kaip tik viena dievų pora apgalėjusi kitą.

Bet vardai dar nieko nereiškia. Pirmiausiai identiškumas vardų Esther=Ištar, ir išvedimas vardo Mardochai iš Marduk nepriparodytas[1]). Apie Mašti žinome tik, kad jis yra elamitiškoji dievybė, bet ne deivė[2]). Ant galo nėra jokių paliudijimų, kad Humban ir Mašti butų babyloniškųjų šviesos dievų Marduko ir Ištar'os priešai. Jeigu gi svarbiausius Esteros kningos asmenis suprasti mytologiškai, tai pasidaro tokios iš prieštaravimų pinklės, kad išsisukimui iš jų reikia griebties už nepriparodytų ir nepriparodomų hypotezių[3]). Dar daugiau sauvališkumo randas myto apie Marduk'ą, Dovydo kovos su Galiotu ir babylonizmo įtekmės konstatavime pirmykštėse Meksikos ir Aigypto religijose[4]).

[1]) Apie etymologišką žodžio Ištar prasmę žiurėk *Zimmern*: Keilinschriften und d. A. T. S. 420 f.

[2]) *Jensen*: Elamitische Eigennamen in Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 1892 S. 47—70, 62, 70.

[3]) *Kugler*: Im Bannkreis Babels S. 26—35.

[4]) Ten pat S. 35—52 Dėlei tulų priežaščių turiu tenkinties tik nurodymu į Kuglerį, Norintieji pas jį ras kuosmulkiausius išvadžiojimus.

Šiaip ar taip panbabylonizmas šiame atvėjyje neikiek neišgriovė įgimtos idėjos postulavimo etnologijoj. Daleidus gi, kad visos žemės mytologijos tikrai kilę iš Babylonijos, tai tuomi butu išaiškinta tik paviršutinė vieta, bet nevidujinis atsiradimo budas. O mums ypač tik ir svarbu susekti vidujinis žmonijoj ir žmoguje metafyzikos ir religijos atsiradimas. Kas tai padarytu, butu didesnis atradimas, negu kokiuos padarė Newton'as ir Kepler'is. Panbabylonistai gi nieko naujo nepasako. Stucken'as visiškai atsisako išaiškint tokį vidujinį mytologijos atsiradimą ir griebėsi už Hegel'io ir Schelling'o protavimo apie tai, kaip sutvėręs žmogų Dievas pamatė savo paveikslą ir pajuto savo sąmonę. Musų laike kuomet taip daug užsiimama „tikru“ ir „pamatuotu“ tyrinėjimu, tokia Stucken'o mintis didelis anachronizmas. Jeremias atsisako „nuog kokio nors faktų aiškinimo, kol šis faktų stovis nebus pažintas visose savo dalyse“[1]). Winkler'is praneša, kad anksčiau babyloniškosios kulturos Rytuose buvęs „totemizmas, protėvių kultas ir viskas kas privedama kaipo pirmykštis“[2]). Taigi W. tik atkartojo nuvalkiotą „religijiškai-historiško“ tyrinėjimo mintį. Bet kiek toliau prasitarė, kad jo systemos išdavos labai skiriasi nuo tų, kurias turi paprasta naujoji pasaulėžvalga[3]). Su Winkler'io išdavomis jau angščiau apsipažinome. Dabar audiatur et altera pars.

XII.

Winkler'is atrado, kad babyloniškoj pasaulėžvalgoj visas pasaulis dalinasi į tris sritis: vanduo, sausuma ir oras; jeigu perpendikulariškai, tai oras augštumoj, sausuma viduryj, vanduo apačioj po žeme; jeigu horizontališkai, tai vanduo pietuse, oras šiaurėje. Tas pat ir ant dangaus zodiako. Labai paprasta, kad babyloniečiai viršuj savo galvų jautė orą, pietuse matė jures, o iš žemės mušančius šaltinius aiškino atsiradusius iš po esančios vandenų srities. Bet iš kurgi oro viešpatystė šiaurėje? Kyleraščiuose apie tai nėra nei mažiausio užsiminimo. Čia Winkler'is šaukiasi pagalbon Herodotą. Anot W. Kserksas pas Herodotą sako:

„Jeigu mes užkariausime graikų šalį (t. y. toliausią jam žinomą šiaurėje), tuomet Persijos ribos sieks Zeuso eterą (t. y. Anu oro viešpatiją)“[4]).

Ištikrųjų gi Kserksas pas Herodotą štai kaip kalba:

„Jeigu mes užkariausime graikus, tai Persijos ribas išplėsime ligi Zeus'o etero (t. y. ligi dangaus); saulė neregės jokios šalies, kuri but toliau

---

[1]) Panbabylonisten S. 21.
[2]) Religionsgeschichtlicher und geschichtlicher Orient 1906 S. 29.
[3]) ten pat S. 33.
[4]) Die Weltauschauung des Alten Orients S. 10 ir Himmels - und Weltenbild S. 29.

musiškės ribų: aš drauge su jumis pereisiu per visą Europą ir iš visų šalių padarysiu vieną"[1]).

Taigi aiškiai matyt, ko Kserksas nori; jam nei kiek nerupi „oro viešpatija", bet rupi išplėsti savo viešpatiją ligi žemės ribų į tolimiausius vakarus.

Eidami toliau sutiksime tris zodiako regentus: mėnulį, saulę, Venerą, atstovaujančius Sin'ą, Šamaš'ą, Ištar'ą. Kad Venera priklausė prie minėtos trejybės—tai tiesa, bet W. labai savotiškai pamatavo tą jos priklausymą. Mat anot W. babyloniečiai žinojo netik keturis Jupiterio mėnulius, bet ir Veneros fazes.

Ligšiol visi manė ir žinojo, kad Veneros fazes pirmas atrado Galileo Galilei. „Šis Winkler'io atradimas, sako Kugler'is, uždavė fyziologiškajai optikai visiškai naują problemą ir kiekviename fyziologijos rankvedyje turi nuog šio laiko buti tam tikras skyrius apie „Senbabyloniškasias akis"[2]). Ir be juokų; jeigu Galilei's tik per žiuroną susekė Veneros fazes, tai babyloniėčių akis neužsileido Galilei'o žiuronu. Bet ne; babyloniečių akis tokios pat buvo kaip ir visų kitų. Anot Kugler'io astrologiškuose ir astronomiškuose tekstuose matyti, kad babyloniečiai apie Veneros fazes neturėjo jokios nuovokos. Matyti tik, kad jie atkreipė uoliai domą į heliakišką Veneros užtekėjimą ir nusileidimą, į jos augštį ant horizonto, pažymėdavo jos susitikimą su ekliptikos žvaigždėmis ir planėtomis. Dargi vėlybo laiko astronomiškų tekstų autoriai žinojo tik sekančius Veneros apsireiškimo budus: heliakišką užtekėjimą, stovį ant vietos, nusileidimą vakare ir heliakišką užtekėjimą, stovį ant vietos, nusileidimą išryto[3]).

Į trejybę Venera galėjusi patekti dėl tos priežasties, kad ji yra šviesiausia planėta ir dar turi mėnulio ir saulės ypatybes: jos šviesa ypač rytuose kartais buna taip intensiviška, kad šviečia diena ir daro šešėlį[4]).

Toliaus reiktų išnagrinėt W. tvirtinimą apie ketveriopą dievybės apsireiškimą saulėje, mėnulyje, Veneroj ir keturių likusių planetų rolę. Bet kuomet šiuom atvėju W. šį babyloniškojo vaizdo relleksą randa N. Įstatyme ir daro egzegezės ekskursiją, tai šioj vietoj patogiau bus jį apleisti atidėjus kitam kartui, o vieton to apžiurėsime didžiausią ir stipriausią panbabylonizmo stulpą—kalendoriaus reformas ir precesiją.

Anot Winkler'io ir Jeremias'o babyloniečiai savo kalendorių taip pat perskaitė nuo dangaus kaip ir viską. Tiesa kad baby-

---

[1]) VII, 8.
[2]) Im Bannkreis Babels S. 58
[3]) Sternkunde I, S. 202 ff Im Bannkreis S 60
[4]) Im Bannkreis S. 61.

loniečiai tvarkė savo kalendorių pagal dangaus kunų bėgį, bet užtatai kad jie kaip ir visos kitos žemės tautos neturėjo jokio kitokio įrankio tvarkyti laiką, kaip tik atsikartojimą tulų apsireiškimų ant dangaus ir su jais surištų vegetacijos apsireiškimų. Ir jeigu Jeremias tvirtina, kad tyrinėjant metinį dangaus kunų bėgį didelę reikšmę turėjęs lygdienio žinojimas, tai taip pat klaida, kuri išėjo eikštėn tik ačiu naujausiems darbams[1]). Joks senovės kalendorius nesiremia ant lygdienio, bet ant vegetativiškų apsireiškimų nužiurėjimo.

Metai iš laikų Sargon'o, Ur'o ir Hammurabi'o prasidedą ne pavasario lygdienyje, bet keletą mėnesių vėliau. Pirmą kart tik VIII šimtmečio pr. Kr. pusėje (kiek tai galima apribot) pradžios metų terminas tampa pavasario lygdienis. Kalendoriaus regulavimo norma senesniame laike buvo ne tiesiog nuo dangaus perskaityta, bet paimta iš vegetacijos apsireiškimų (javų sėjos, nokimo ir t.t.)[2]).

Prieš VIII šimtmetį Babelyje nebuvo jokio moksliško dangaus tyrinėjimo, ant kurio butų galima buvę statyti sutvarkytą chronologiją; visi priešingi Winkler'io, Jeremias'o ir kitų tvirtinimai pasirodė neteisingi[3]).

Astrologiškuose tekstuose, kurių asyriški nuorašai rasta Asurbanipalo bibliotekoj, astronomas tuojaus užčiuops vien tik naivišką dangaus „įsivaizdinimą" ir uolų geismą mytiškai išaiškint įvairius šviesos, tamsos ir judėjimų apsireiškimus. Reališkame anų senesniųjų tekstų turinyje astronomas matys tik pirmykštį dangaus aprašymą. Čia stoka kaip tik to, kas daro astronomijos esybę: erdvinio ir laikinio fenomenų nustatymo ir tuomi tiksliai sąmoningo stengimosi pažinti dėsnius žvaigždžių riedėjime (Gesetzmässigkeiten). Tik VIII šimtmečio pr. Kr. pusėje įvyksta permaina[4]). Ypač senuose tekstuose puola į akis skaitlingi m e t e o r o l o g i š k i nurodymai, duodantieji taip teisingą Babylonijos klimato vaizdą. Pasitaiko ir atskiri pranešimai apie mėnulį ir pavienias planetas. Artimiausias tikslas šio per ištisus šimtmečius varyto darbo buvo nustatymas j u d ė j i m o d ė s n i ų ypač didelių periodų penkių planetų. Tai aiškiai matyt trečioje rušyje lentelių, ant kurių aiškiai išvesti tie periodai: išpradžių jie buvo labai neteisingi, bet paskui su laiku jų teisingumas vis didinosi. Su šių periodų pagalba remianties ant senesniųjų tyrinėjimų galima buvo išanksto pranešti kokio

---

[1]) *De Genoulliac*: Tablettes sumér. arch. (1909) p. XVII und *Kugler*: Sternkunde II, I SS XV, 176 ff., Im Bannkreis S. 86.

[2]) Im Bannkreis S. 87.

[3]) Ten pat žiur. Sternkunde II, S. 10 ff.

[4]) *Kugler*: Kulturhistorische Bedeutung der babylonischen Astronomie in „Dritte Vereinsschrift der Görres - Gesellschaft 1907 S. 40.

nors apsireiškimo atsikartojimą ir tuo budu sustatyt smulkų astronomišką kalendorių. Didžiausias gi kunigų astronomų darbas buvo systematiškai išanksto apskaityt mėnulio fazes, mėnulio ir saulės užtemimus ir charakteristiškus penkių planetų fenomenus. Šis laipsnis pirmą kart buvo pasiektas II-me šimtmetyje pr. Kr.[1]).

Visiškai nemoksliškas senųjų babyloniečių dangaus tyrinėjimas rodo, kad jie nebuvo precesijos atradėjai. Jie nežinoję lygdienio slinkimo. Didžiausias argumentas, kuriuom remia Winkler'is šį savo tvirtinimą, yra tekstas IV R. 33. Kugler'is išnagrinėdamas tąjį tekstą, lyg ant delno priparodė, kad babyloniškame kalendoriuje nei biskytį neatsispindi precesijos žinojimas[2]). Astronomiškųjų tekstų autoriai mažiausiai prieš antrojo šimtmečio pr. Kr. pusę suvis neturėję supratimo apie precesiją ir tuomi jos atradimo garbė liekant didžiam Rodos'o astronomui Hiparchui[3]). O kad ptolomeiškis regentų Kanonas prasideda nuo laiko Nabonasaro, tai nereiškią jokią kalendoriaus reformą, bet pradžią eros, kurioje prasidėjo moksliški dangaus tyrinėjimai. Minėtas Kanonas turi tikslą sutvarkyti chronologiškai paduotus tyrinėjimus, ypač babyloniečių, užtatai ir turėjęs prasidėti nuo laiko, kuriame pirmiausiai randasi tinkami pažymėjimai[4]). Ant precesijos žinojimo W. stato savo tvirtinimą apie tris babyloniškojo kalendoriaus periodus ir planėtų vardų sumainymą. Toksai sumainymas vedęs paskui save ir planėtinių dievybių rolės sumainymą, o su šiuomi ir perversmę visoj' Babelio religijos systemoj'. Kugler'is ir čion priparodo, kad tai vis prieštaraujančios faktams apriorės konstrukcijos[5]). Planėtų vardų sumainymas Babelyje niekuomet neįvyko, ką liudija babyloniškojo planėtų kulto pastovumas. Tiesa, sako Kugler'is, kritika dar viešai nepratarė apie šios tezės pamatavimą, bet daugelis specialistų man pritardami laiskais mane pertikrina, kad aš neperviršperkainavau mano argumentų jiegą[6]).

Užbaigiant dar kiek paliesime babyloniečių pasaulėžvalgoj' harmoniją, kuri anot W. visuomet yra tarp atsitikimų ant dangaus ir ant žemės. Smulkiai išnagrinėjęs asyriologiškus tekstus[7]), Kugler'is prieina prie šių apie babyloniškąją harmoniją išvadų:

---

[1]) Dritte Vereinsschrift. etc. S. 41—42.

[2]) Sternkunde II, S. 10, ff. 177, 185; I 215; ff, 224. f. Im Bannkreis S. 89—93. Paties priparodymo procedurą čionai apleidžiu, delto kad ne asyriologams ji bus absolutiškai nesuprantama, kaipo reiškianti savimi tik asyriškų žodžių ir skaitlinių mišinį, o asyriologams ji žinoma ir be to. [3]) Vereinsschrift S. 48. [4]) Ten pat S. 41. [5]) Im Bannkreis S. 93—96. [6]) Vereinsschrift. S. 43. [7]) Im Bannkreis S. 97—115.

1. Senesniųjų laikų astrologija (ligi VII šimtmečio pr. Kr. pusės) rėmė savo išvadas pirmiau ypatingai ant gamtiško ir mytologiško dangaus apsireiškimų budo, kur svarbiausioji norma buvo: šviesa—geruma, apsiniaukimas—bloguma.

2. Daugelyje apsireiškimų svarbiausią aplinkybę vaidino laikas (mėnesis, diena, tris nakties sargybos). Tam tikri nustatymai—kiek tai paliete apribotas šalis—rėmėsi be abejonės daugiausiai ne ant augščiau suvoktų pasitaikomų supuolimų, bet ant sauvališkų nustatymų. Šie — kiek matyt—buvo užlaikomi pastoviai.

3. Tiesa, paprastai nestoka ir vietinės orientacijos; bet ši buvo labai prošvaistuota ir jos astrologiškas sunaudojimas jokiu budu neduoda pažinti harmonijos tarp dangiškos ir žemiškos topografijos; atvirkščiai išeina eikštėn didelis kontrastas ypač daugelyje sumainymų astrologiškų dangaus sričių pavienių šalių Tekstai nieko nežino žvaigdžių sričių suskirstymų į provincijas, sritis ir miestus. Priparodymu yra labai mažas skaitlius žvaigždžių, turinčių geografiškus vietų vardus ir visiškas domos neatkreipimas į mažesnius šalies plotus ir miestelius astrologiškose Ominose. Tik vėlybame laike (VII šimtm. pr. Kr.) babyloniškieji astrologai surišo tuomet jiems žinomas šalis su dvylika zodiako žvaigždynų tokiuo pat budu, kaip tai įvyko helenizmo laike[1]). Toki taip vadinama astrologiška geografija, statanti žemės šalis po ypačia pavienių zodiako žvaigždynų priegloba dar toli gražu nepatvirtina, Winkler'io formulos: „dangaus vaizdas—pasaulio vaizdas". Ši astrologiška geografija dar nebuvo išdirbta net ir VII šimtm. pr. Kr.[2]). Ar Kugler'is neperdaug sumažino babyloniškosios astrologijos senumą? Bent su Kugler'iu visiškai sutinka tokie garsus senojo žmonijos gyvenimo tyrinėtojai, kaip astrologas Fr. Boll'is ir historikas Ed. Meyer'is.

Pirmasis savo paskaitoj' apie „Senosios astrologijos tyrinėjimą"[3]) susiduręs su Winkler'io astrališkai mytologiška systema, taip atsiliepia:

„Aš, kaip pirma taip ir dabar, astrališkai-mytologiškoj' systemoj' matau tik didelę fantaziją, kurioje tiesa ir netiesa susukta į beveik neišpainiojamą kamuolį... Taip vadinama senbabyloniškoji pasaulėžvalga tame

---

[1]) Čion Kugleris nurodo į *Bouchè-Leclercq*: L'astrologie grecque p. 328 ff., 332; *Kroll*: Neue Jahrb. für klass. Altertum I, Abt. VII, 574 ir *Boll* Sphaera S. 295 ff.

[2]) Im Bannkreis S. 116.

[3]) Die Erforschung der antiken Astrologie in Neue Jahrbücher für das klassische Altertum 1908, I, 2 Heft S. 103—126.

savo pavidale, kuris yra historiškas, o ne gryna nauja fantazija, yra graikiškos astrologijos pasaulio vaizdas. Nieks neginčija, kad šio pasaulio vaizdo šaknįs siekia toli atgal į senesnį laiką. Bet tikėjimas. kad visas šis pasaulio vaizdas tokiame pavidale buvo jau nuog 3000 m. pr. Kr, man taip pat nesuprantamas, kaip daleidimas, jog krikščionybė, jau 50 m. buvo skelbiama tokioj, formoj', kokį išdirbo Tridento susirinkimas". (S. 124—5).

Ed. Meyer'is savo paskaitoj' Berlino mokslo Akademijoj' apie senųjų Rytų atsivėrimo reikšmę žmonijos historijai[1]) tarp kitko sako:

„Negalima viską, kas asyriška, išaiškint kaipo senbabylonišką; asyriečiai visose išsirutulojimo srityse, kaip antai valstijos, dailės, tikėjimo ir mokslo, rodo aiškiai išreikštą savistovį savotiškumą: toks tvarinys, kaip didelė Asurbanipalo biblioteka, yra grynai asyriškas, ne babyloniškas. Iš Asyrijos plaukia nauja labai žymi įtekmė į Azijos vakarų ir graikiškąjį pasaulį, kurio įtekmę reikia griežtai atskirti nuog senesnėsės babyloniškos. Astrališkos mytologijos" ir „babyloniškosios" arba „orientališkos pasaulėžvalgos" fantaziravimai suteikė didžiausią išaugštinimą visiškai nehistoriškam supratimui, kuris šiandien nesuskaitomoj' daugybėj' populeriškų raštų skelbiamas, kaipo užtikrintas moksliškas pažinimas ir visos istorijos rutulojimosi prasmės pamatas. Ji nukelia į pirmykštį ketvirto ir kiek galint penkto ir šešto tukstančio metų laiką viską, kas ištikrųjų buvo galutina ilgo rutulojimosi proceso išdava ir kuri neangščiau kaip pirmo tukstančio metų pr. Kr. bėgyje pamažu išsidirbo į teologiškai moksliską systemą. Tuomi absolutiškai neguojama visoki „historiška evolucija" (S. 652—3).

Čia gilus historikas gal kiek ir perdeda, pabriežd amas labai didelį Asyrijos savistovumą priešais Babyloniją, bet kitoj' pusėj' ne be pamato jo toliau išreikšta nuomonė, kad g e n u s h o m o pasirodė ant historijos scenos ne ankščiau 5000 m. pr. Kr.

Tiek apie babyloniškosios kulturos ypatybes ir senumą. Dabar patikrinsime, ar visa buvo nuo dangaus perskaityta ir ar visa žmonija turėjo ligšiol tik babyloniškają kulturą ir ar daug buvo šviesos e x o r i e n t e. Svarbiausią musų tėmos problėmą — santikius tarp panbabylonizmo ir Izraeliaus kulturos paliesime dar ir atskirai.

XIII

Pradėsime nuo skaitlinių. Tiesa, kad babyloniškojo skaitliavimo pamate buvo 60, kurį jie pažymėdavo atskiru daiktvardžiu Š u š š u, nuo kurio paeina ir sugraikintoji forma S o s s o s. Su pastaruoju gal ir turi, gal ir neturi sąryšį romiečių s e x c e n t i ar vokiškoji S c h o c k (kapa). Bet ši šešiasdešimtinė babyloniečių skaitliavimo systema nesiplatino po pasaulį. Ją visur apgalėjo ir užėmė vietą paprasta rymanti ant pirštų skaitliaus, d e š i m t i n ė s k a i t l i a v i m o

[1]) Die Bedeutung der Erschliessung des alten Orients für die geschichtliche Metode etc. in „Sitzungsberichte der königlichen Preussischen Akademie der Wissenschaft 1908, XXXII, S. 648—663.

s y s t ė m a. Tikėtina, kad 0 pirmiau pradėjo vartoti Indijoj, iš kur per Arabiją jis atsikraustė ir pas mus[1]).

Kad babyloniečių skaitliniai turėjo įtekmę į Pytagoro filosofijos systemą, negalima nei priparodyt, nei užginčyt. Gal po Babelio įtekme Pytagoras priėjo prie taisyklės, kad skaitlinis—visų daiktų mastas. O gal suvis neprigulmingai nuosavu protavimu priėjo prie išvados, kad skaitlinis dėlei savo nesimainymo yra tinkamiausias įrankis išreikšti tikrai esmės sąvokai ir tokiuo budu daiktų pamatas yra skaitlinis[2]). Daug ginčų buvo apie santikius garsaus Platono skaitlinio ir taip vadinamojo H i l p r e c h t'o s k a i t l i n i o. Dalykas štai koks. Platonas savo rašte „Apie valstiją"[3]) praneša painų skaitlinį, kuris, anot Platono nuomonės, turis įtekmę į gimdynas, nes nuo jo pridera „geresnės ar blogesnės gimdynos" κύριος ἀμεινόνων τε καὶ χειρόνων γενέσεων). Visą laiką Platono komentatoriai manė, kad šis „Platono skaitlinis" imtas iš Pytagoro mystifikacijos. Tik štai prof. H. Hilprecht'as Pensilvanijoj' 1906 m. apskelbė[4]) radęs Belio maldykloj' Nippure skaitlinį 12960000. Hilprecht'as palyginęs jį su platoniškuoju įsitikrino, kad pastarasis butinai turi giminystą su šiuoju babyloniškuoju. Kilo ginčai[5]) ir galų gale klausimas kaip buvo taip ir liko atviras.

Anot panbabylonistų ypač turėję didėlę įtekmę į senąjį ir naująjį pasaulį tuli babyloniškieji taip vadinami apvalus skaitiniai (numerus rotundus). Iš jų pirmą vietą be abejo užima 7. Taip didžiausieji Babylonijos miestai išreiškiami, kaipo vienata, ženklu 7; visi didieji dievai išreiškiami kaipo 7, Gilgameš'as „septynisyk drutas"; baisioji angis turi 7 galvas; nusilenkt 7 kartus—didžiausia pagarba; 7 piktos dvasios; 7 savaitės dienos pas žydus ir krikščionis; 7 gamos tonai; 7 spektro varsos, 7 dailadažės varsos; eidami dar toliau, be abejo rasime: 7 sakramentus, 7 mirtinas nuodėmes, 7 mielaširdingus kunui ir dušiai darbus, 7 gavėnios savaites, tankiai praktikuojama 7 poterius ir dar keletą septynetų.

---

[1]) *G. Jacob*: Östliche Kulturelemente im Abendland 1902 S. 11—12

[2]) *O. Flügel*: Die Probleme der Philosophie und ihre Lösungen 1906, S. 47.

[3]) VIII, 546. [4]) The Babylonian Expedition of the University of Pensilvania. Series A: Cuneiforms Texts. Vol. XX, Part. 1. 1906. p. 29 ff.

[5]) *Ungnad*: Babylonische Mathematik und Platonische Zahl, Deutsche Rundschau 1907, Sl. 10, S. 133—6. *Hommel*: Die platonische Zahl und der sogenannte Hilprecht Streit in Frankfurter Zeitung 1908 № 157. *Maas*: Hilprecht Streit, ten pat № 143. *G. Albert*: Der Sinn der platonischen Zahl, in Philologus 1907, S. 153—156. *Kugler'is* (Sternkunde II, I, S. 45) smulkiai ištyręs platoniškąjį skaitlinį, prieina prie išvados, kad tasai skaitlinis suvis ne astronomiškas, bet Pytagoro spekulacijos produktas.

Iš kur gi šisai skaitlinis? Panbabylonistai turi seniai priruoštą atsakymą: gi 7 planėtos, kurias babyloniečiai nuo seniausiųjų laikų garbino kaipo vyriausius pasaulio valdovus: Saulė, Mėnulis, Venus, Merkuras, Marsas, Jupiteras, Saturnas. Šis atsakymas tikrai rodos aiškesnis kaip ant delno. Ir nors iš karto nesutikti su šiuom atsakymu labai paradoksališka pasirodys, vis gi ištikrųjų jisai toli nesutinka su faktais. Štai tie faktai.

Pirmučiausiai senieji babyloniškiėji tekstai visiškai tyli apie šį planėtų septynetą, kuomet jau Gudeos (3000 m. pirm. Kr.) laikuose randasi „septyni" kaipo skaitlinis. Šis valdovas stato septynlaiptį bokštą, sudeda septyneriopą auką, švenčia septyndienę šventę. Kaipo laiko periodas 7 pasitaiko ir kituose senbabyloniškuose tekstuose[1]). Antra, keliaujančių dangaus kunų savotiškų budo ypatybių pažinimas ir jų suglaudimas į vienatą toli gražu ne taip lengvai puola akysna. Astronomas G. Schiaparell'is sako:

„Iš primitiviškų kosmografijų nėr ką norėt, kad jos tokiu du dangaus kunu, kaip saulė ir mėnulis su taip stipria šviesa ir regimu diametru butu surišę su penkiomis minėtomis daug mažesnėmis planetomis. Reikalingas smulkus ir gražiai ilgas studijavimas, kad pažinti jų bendrą budą, apsireiškiantį periodiškame zodiako ribose judėjime. Reikia sužinoti, kad Merkuras ir Venera kaipo ryto žvaigždės tas pat, kaip Merkuras ir Venera, kaipo vakarinės žvaigždės. Viską šitą babyloniečiai rodos sužinojo mažiausiai paskutiniuose šimtmečiuose prieš Kyrą ir persų užkariavimą" [2]).

Šią rodos kiek aprioriišką Schiaparelli'o mintį visiškai patvirtino Kugler'is neišgriaujamai priparodydamas, kad ligi VII šimtm. pr. Kr. babyloniečiai moksliškos astronomijos nežinojo.

„Jeigu skaitlinis 7, sako Hehn'as, savo reikšmę turėtū nuo planetų, tai reiktu laukti, kad jisai babyloniškoj' religijoj' pasirodys kaipo centrališkas septynetas. Vienok ištikrųjų septynios planetos pirmą kart daikte suskaitytos tik ant kyleraščių lentelės iš Asurbanipalo (668—626) laikų. Aišku, kad ir čionai jos pastatytos ne kaipo savotiškas, pasaulį valdąs septynetas, nes juk randasi tiesioginiai šale šio suskaitymo dar įvairios žvaigždžių grupės kiekviena po septynias. Nuo senų laikų šventas skaitlinis 7 davė formą grupuoti po 7" [3]).

Jau žinome, kad babyloniškoj' religijoj' centralinę vietą užima saulė kaipo duodąs gyvybę principas, bet ne septynios planetos. Ir dar reikia atminti, kad ir planetose apsireiškiančios gyvybės pirmykščiai yra saulės dievybės ir tik kaipo tokios garbinamos religijinėje literaturoje.

[1]) *J. Hehn*: Die israelitische Sabbath 1909 S. 10 (Biblische Zeitfragen II F., 12 Heft).

[2]) Die Astronomie im Alten Testament, deutsch von W. Lüdtke 1904 S. 117 f. pas Hehn'ą ten pat.

[3]) Israelitsche Sabbat S. 11.

„Labai tikėtina“, toliaus sako tasai pat asyriologas, kad suvis ne babyloniečiai uždėjo planetų viešpatavimą ant pavienių sąvaitės dienų, bet pirmu kart tik Aleksandrijiškė spekulacija padarė planetas, pasaulį ir laiką valdančiu septynetu. Tikėjimas į pavienių planetų viešpatavimą ant savaitės dienų galimas priparodyt tik I šimtm. pr. Kr. ir netik po babyloniška, bet taipgi po graikiška ir persiška įtekme. Babyloniečiai tikrai skyrė įvairiems dievams pavienes dienas, bet negalima priparodyt, kad jie juos butu padarę speciališku septynetu [1]).

Kiek kartų kyleraščiuose pasitaiko septyni dievai, n i e k a d o s ten nematyt septynių speciališkų planetų dievų[2]).

Taigi faktai parodo, kad septyni, kaipo viską apimąs skaitlinis, neturi savo pradžios planetų kulte.

Su babyloniškuoju planetų septynetu panbabylonistai pirmučiausiai suriša žydiškąją ir krikščioniškąją septyndienę savaitę. Pasiklausime ir vėl faktų.

Kad babyloniškoji š a b a t t u ir bibliškoji s u b a t a nežiurint į žodžio panašumą sulig savo budo yra įvairios institucijos, biskį buvo augščiau parodyta[3]).

Šį kartą atsižiurint į panbabylonizmo pretendavimus, galima dar pora faktelių pridėti. Pas hebrajus dienos buvo vadinamos ne planetų vardais, bet paprastai paeiliu skaitomos. Privesiu žodžius geriausiojo hebraiškos literaturos žinovo, E. Schürer'io: [4])

„Jau Genezės pranešime apie tvėrimą dienos paprastai skaitomos. Ir dar rabinų literatura (Mišna, Talmud, Midraš, Targum) nežino kitos pavadinimo rušies. Taip pav. Mišnoj' traktato Tamid pabaigoj' išvadintos Psalmės, kurios turi but giedamos pavienėse savaitės dienose... Turi but giedamos: „pirma dien“ Ps. 24, „antra dien“ Ps. 48, „trečia dien“ Ps. 82, „ketvirta dien“ Ps. 94, „penkta dien“ Ps. 81, „šešta dien“ Ps. 93. „subatoj'“ Ps. 92[4])... Rabiniškosios senovės srityj' niekur nėr savaitės dienų pavadintų planetų vardais (S. 6), taip pat ir kyleraščiuose nėra savaitės dienų pavadintų pagal planėtas (S. 15)... Septynias sąvaitės dienas valdomas septynių planetų ir pavadintas jų vardais pirmą kart randame Romoj' imperatorių laikuos. Kada ir kaip šis formavimos prasidėjo, nieko tikro pasakyt negalima. Galimas daiktas, kad šis tikėjimas pasiekė savo apribotą išdirbimą pirmą kart helenizmo srityje. Su tulu tikrumu mes galime tik pasakyti, vėliausiai I šimtm. pr. Kr. jis jau visiškai išdirbtas ir pradeda platinties Romos valstijoj (S. 18)“.

Taip dalykams esant tik šiame vėlybame laike atsiranda paralėliškumas tarpo žydiškos savaitės ir planėtiškosios, kurioje žydų subatai visuomet atsako Saturno diena; užtatai Saturnas buvo ir pavadintas tam tikru vardu, kaipo subatos žvaigždė, bet neatvirkščiai. Taigi absolutiškai netenka pamato panbabylonistų tvirtinimas, kad subata pirmykščiai bu-

[1]) Israelitische Sabbath. S. 12.

[2]) Siebenzahl und Sabbath bei den Babylonier und im Alten Testament 1907. S. 51. Leipzig Semitistische Studien Bd. II, Heft 5.

[3]) p. 34—36.

[4]) Die siebentätige Woche im Gebrauche der christlichten Kirche der ersten Jahrhunderte in Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft 1905, S. 1—66.

vusi juodo, atnešančio nelaimę Saturno diena, ir suvis absurdus tvirtinimas, kad tik bijant šios planėtos subata buvo paskirta nieko neveikimui. Tiek pat vertės turi ir tvirtinimas, kad žydiškosios subatos vietą užėmusis krikščioniškasis nedėldienis paėjo iš Babylonijos ir rymojo ant tikėjimo į kokią nors planėtą.

Bibliškoji septyndienė savaitė ir babyloniškasis dienų septynetas (savaitė pas babyloniečius buvo iš penkių dienų) paralėliškai, nepriguImingai viens nuo kito, pareina iš gilios senovės. Ar pačioj' savo pradžioj' juodu turi bendrą šaltinį, galima tik spėlioti, tikrų gi priparodymų nėra[1]).

Reikia pažymėti, kad skaitlinis 7 vaidina rolę ne tik Babelyje ir Biblijoje; etnologija randa skaitlinio „7" kultą ne tik pas kitas kulturingas senovės tautas, bet ir net pas suvisai laukines. Ypač daug tokių priparodymų surinko T. v. Adrian'as[2]). Apart 7 yra dar ir kitoki reiškiantieji vienatą skaitliniai, pav. 3, 9, 40, tik pasitaiko kur kas rečiau negu 7.

Iš kur šisai skaitlinis turi pradžią, sunku ką tikro pasakyti. Rodos bus teisingiausia nuomonė, kad jis surištas su mėnulio fazėmis. Mėnulis juk seniausias ant dangaus parašytas žmonijos kalendorius. Jo mažinimasis ir didinimasis puola į akis ir žemiau stovinčių tautų. Daleidimas, kad skaitlinis 7 turėdamas savo pradžią Babylonijoj', paskiau keliavo į įvairius žemės kraštus, neišaiškina dalyko, bet jį supainioja. Tuomet atsiranda didelė paslaptis, kokiuo keliu jisai pasiekė dideliais jurių plotais atskirtas nuo Babelio tautas? Lieka daug tikresnis daleidimas, kad įvairios tautos tėmydamos ir regėdamos vienodas mėnulio atmainas, priėjo prie vienodo atsinešimo į skaitlinį 7.

Anot Winkler'io kiekviena iš septynių planėtų pas babyloniečius buvo paženklinta tam tikra varsa. Čionai šauktasi pagalbon varsų eilė ant įvairių bokšto laiptų Borsippoj'. Bet ši varsų eilė suvis nenustatyta tvirtai. I. Oppert'ui ji rodėsi vienaip, H. Rawlison'ui kitaip. Prof. F. Weissbach'as dalyvavęs kasinėjimuose Babelyje kaipo asyriologas specialistas, rašė laiške prof. I. Hehn'ui:

„Iš septynių planetų varsų Birs'e (Nimrude) ir aš nieko negalėjau atrast. Apatiniai sluogsniai nurodo rausvi, turbut užtai kad tokios varsos molis, viršutiniai šviesgeltoniai—paprasta Nebukadnezar'o degintų akmenų varsa. Tai viskas, ką aš apie tai galiu pasakyt"[3]).

---

[1]) Literatura apie subatą pas Schürer'į ten pat S. 13, 2 išnaša.

[2]) Die Siebenzahl im Geistesleben der Völker in Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 1901 S. 225—274. Apžvalgą babyloniečių įtekmės į senovės apvalius skaitlinius duoda *E. König*: Stati-stik, Rhetorik, Poetik 1900, S. 52 f.

[3]) Israelitische Sabbath S. 12.

Anot W. septynios babyloniškųjų planetų varsos užsiliko lig šiai dienai „dailadažės teorijoj'". Koki toji teorija, W. nepasakė. Jeigu septynios spektro ir laumės juostos varsos turi koki nors sąryšį su babyloniškosiomis, tai jos musų gadynę galėjo pasiekti tik graikams tarpininkaujant. Bet faktai štai ką kalba:

„Visur žinoma, sako Max Müller'is, kad varsų suskirstymas įvyko vėlybame laike, kad Ksenofanas žinojo tik tris laumės juostos varsas: Πορφύρεον (purpurišką), φοινίκεον (raudoną), ir χλωρόν (geltoną); ir patsai Aristotelis kalba apie trivarsę juostą: φοινικῆ (raudoną), ξανθή (geltoną) ir πρασίνη (žalią). Demokritas žinojo tik keturias varsas: juodą, baltą, raudoną ir geltoną".[1]).

Tai kurgi čion tose žinomose graikams varsose galėjo tilpti septynios babyloniškosios? Ir tokie tvirtinimai pas W. ant kiekvieno žingsnio. Apleidžiant perskaitytas nuo dangaus visokias gyvenimo smulkmenas, verta apsistoti ypač ant vieno panbabylonistų atradimo. Winkler'is atrado, kad atsinešimas kainoj' tarp aukso ir sidabro, butent visai senovei žinomas kaip $13^1/_3:1$, perskaitytas nuo dangaus tokiuo budu: saulė apibėga savo ratą per 360 dienų, mėnulis per 27; saulė=auksas, mėnulis=sidabras; auksas: sidabras = 360 : 27 = $13^1/_3$! Tikrai stebėtinas astrališkos systemos patvirtinimas! Nebereikalo ir prof. Viper'is artindamasis prie jo kalba su dideliu apodiktiškumu:

„Visa gyvenimo tvarka, žmogaus augimo padalinimas, skolinių atsinešimų rakai, šventės ir pramogos, prekių kainos ir tt. turi but sutaikinta su šventais symbolais (suprask: nuo dangaus perskaitytais). Parodysiu vieną ilustraciją. Europoj' visame senovės laike visur buvo pripažinta atsinešimas sidabro kainos į aukso kaip 1: $13^1/_3$. Iš kur ši keista trupmena?" paslaptingai klausia prof. Viper'is. Ir čia pat iškilmingai atsako: „Jos autoriai—babyloniečiai, ir pas juos ji turėjo tikrą astronomišką prasmę, ji išeina iš bendros systemos. Ir gaunama iš skaitlinių 27 ir 360 ir tt."[2]).

Dabar pažvelgsim į faktus. Asyriologijos prof. F. Weissbach'a savo ligi mažiausių smulkmenų pamatuotame straipsnyje apie babyloniškuosius, asyriškus ir senpersiškus svarus[3]), priėjęs ligi atsinešimo kainų aukso ir sidabro sako:

„Achemenido valdovų dareikai (auksiniai pinigai) svėrė lygiai 1 siklą; jų sidabriniai (mediški sekelai) svėrė $^2/_3$ siklo. Graikai praneša, kad 20 mediškų sekelų tiek pat kainuoja, kiek vienas dareikas. Taigi šie 20 sidabrinių pinigų sveria 20. $^2/_3$=$^{40}|_3$=13 $^1/_3$ siklų sidabro ir kainuoja tiek

---

[1]) Das Denken im Lichte der Sprache, deutsch von E. Schneider 1888, S. 281—2.

[2]) „Съ Востока Свѣтъ" 1907 стр. 9—10.

[3]) Über die babylonischen, assyrischen und altpersischen Gewichte in Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 1907, S. 379—402.

kiek 1 auksinis pinigas, sveriąs vieną siklą. Tiek nieks negali užginčyt. Bet kas turi svarbą Achemenidų laike, dar netur svarbos senesniam babyloniškajam laikui. Yra tai gryna sauvalė šį atsinešimą nukeltį į „ankstybesnius laikus" (Hultsch) nedavus nei šešėlio priparodymo. Su senorientališka pasaulėžvalga mes toliau neiname. Ji perdaug tąsi... Winkler'is primena kaipo tinkantį ir visur žinomą metrologų apskaitytą atsinešimą. Šisai atsinešimas babyloniškam ir asyriškam laikui neteisingas".

Čion Weissbach'as ima keturias kyleraščių literaturos vietas, kur pažymėta aukso ir sidabro kainų atsinešimas ir parodo, kad jos duoda „tokiuos keturis kainos atsinešimus, kurie daugiau ar mažiau nukrypsta netik viens nuo kito, bet ir nuo tariamo pirmykščio „tvirto" kainų atsinešimo $13^1/_3 : 1$. Pastarąjį atsinešimą negalima priparodyt buvusi anksčiau pradžios achemenidiškių pinigų atmušinėjimo, kuris pirmą kart įvyko tik Darijaus Hystaspo laikuose"[1]). Tai taip dalykai su keista trupmena!

Nuo svarų eisime prie mastų. Jeigu jau žmogus tikrai mikrokosmas, tai imant mastus, lygius jo kuno dalims, kaip tai: pėdą, sprindį, sieksnį, šie mastai bus paimti tik nuo žmogaus kuno, bet ne nuo dangaus perskaityti. Šiaip gi babyloniškasis mastas nelygus kitų tautų mastui. Taip babyloniškasis iš laikų 3000 m. pr. Kr. siekia 49,5 cm., Aigypto gi mastas tik 45 cm. Kad babyloniškasis mastas nieko bendro netur su graikiškai-romietišku, dokumentališkai priparodė W. Dörpfeldas straipsnyje „Apie išvedimą graikiškai-romietiškųjų mastų iš babyloniškųjų"[2]).

Kas link babyloniškosios dailės, kalbos ir literaturos, tai ji galėjo turėti sulyginamai nedidelę įtekmę į kitas tautas. Paskutiniais laikais sename Aigypte[3]) ir Palestinoj[4]) atrasta stebėtini dailės išdirbiniai. Kitoj pusėj mykėniškoji dailė, kurios daug rasta ant agėjiškių salų, Krete, Kypre ir kitur, netik nebuvo po kokios kitos įtekme, bet atvirkščiai visų pripažinta, kaipo tikrai savystovė, darė įtekmę į rytus.

Nieks neginčija kad babyloniečiai sugebėjo statyti iš plytų milžiniškas sienas ir mokėjo daryti skliautus, kaip tai parodė F. Delitzsch'as[5]), bet nereikia užmiršt, kad paskutiniais laikais stebėtini architekturos išdirbiniai atrasti sename Aigypte ir Palestinoj[6]). Taippat kyleraštis ir kylekalbė toli gražu

---

[1]) S. 392—394. [2]) Zeitschrift für Ethnologie 1890 S. 99—102.

[3]) *H. Schäfer*: Aegyptologie in Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 1904 S. 268—282.

[4]) *E. Sellin*: Tell Ta'annek in Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Wien. Philos. - historische Klasse 1904, L Band IV Abhandlung.

[5]) Mehr Licht 1907 S. 31—34.

[6]) *Le P. H. Vincent*: Canaan d'apres l'exploration recente 1907 p. 29—89.

neturėjo tokios plačios įtekmės, kaip mano panbabylonistai. Tiesa, kad Tel-el-Amarnos lentelės liudija, jogei jau apie 1500 m. pr. Kr. babyloniškoji kalba ir raštas buvo vartojami įvairiose rytų Azijos šalyse už Babylonijos ribų. Taip pat ir Palestinoj randas babyloniškosios kalbos pėdsakai, ką liudija iškasai Lachis'e, Taanach'e, Gezer'e. Bet faktas ir tai, kad Palestinoj šale babyloniškosios kalbos buvo ir kanaaniškai-fynikiškoji, ku-i greit atsispyrusi prieš babyloniškąją, išstumė ją lauk. Nes iš kur gi paskesnieji Palestinos gyventojai butu gavę savo kalbą, jeigu jos nebutu turėję iš pirmiau? Su kalba Palestinos gyventojai turėjo ir nuosavų raštą, kaip liudija rastos Jerich'o griuvėsiuose sluogsnyje iš 1500 m. pr. Kr. dvi senhebraiški raidi[1]). Šisai raštas kaipo raidžių raštas tobulesnis už kylių raštų. Ypač hebrajai iš atžvilgio į raštą buvo savystoviai, turėdami nuog seniausiųjų laikų abecėlę iš 22 raidžių. Meyer'is sako, kad atradimas garso, kaipo paprasčiausio žmogaus kalbos elemento, yra Aigyptiečių nuosavybė; jo nežino nei kylaraštis nei Kyniečiai. Toliaus tasai pat tyrinėtajas sako, kad iš seniausiųjų hieroglyfų rašto paminklų tikrai galima išvesti, jogei pirmykščiame laike daugiausiai buvo rašoma raidėmis grynai fonetiškai ir tik paskui apščiai pradėta vartot didesniam aiškumui determinativai ir skiemenženkliai[2]). Jeigu Meyer'io nuomonė teisinga, tai iš šio atžvilgio babyloniečiams dar toli ligi aigyptiečių.

Suglaudus viską daiktan randame, kad žmonijos kultura turėjo nevieną centrą—Babelį, bet plaukė iš daugelio šaltinių, kaiptai: iš Indijos, Aigypto, Palestinos, Mykėnų, Hellados; užtatai suvis neteisingas tvirtinimas, kad tik „iš rytų šviesa".

Antras didelis panbabylonistų obalsis, kad asyriškai-babyloniškieji iškasai dvigubai prailgino musų žinias apie žmonijos historiją arba kaip sako Viper'is: „nupiešė mums visiškai kitokią senovės historiją, kuri netik 4—5 syk ilgesnė už ligšiol žinotą, bet dar ir daro žymiai didesnią dalį viso to, ką apskritai pergyveno kulturiški žmonės"[3]). Bet tai tuščias pagyras. Juk mes radome historiškas žinias pas Aigyptiečius jau apie 3000 m. pr. Kr. Hommel'is sako: „Pirmas faraonas, apie kurį mes kiek geriau žinome, yra pirmas iš ketvirtos, Snofrų, dynastijos valdovas (apie 3100 pr. Kr.)"[4]). Taip pat

---

[1]) Memnon, Zeitschrift für die Kunst-und Kulturgeschichte des Alten Orients 1907 I Band, 1 Heft, S. 247.

[3]) Geschichte des Altertums I Band 1884, S. 29, 31.

[2]) Съ Востока Свѣтъ 4.

[4]) Abriss der Geschichte des alten Orients § 34 bei *E. König*: Babyloniens Kultur und die Weltgeschichte S. 8.

aigyptologas A. Wiedemann'as[1]) kalba apie „tekstą iš laiko 3000 m. pr. Kr.“ O gi hebrajų literatura ar neturi jokios historiškos vertės? Kaip toliau pamatysime, ištikro turi ir dagi labai išiikimą. Taigi Aigyptas ir hebrajai suvis neatsilieka nuo Babelio historiškuose pranešimuose.

Atmetus visus nepamatuotus panbabylonizmo tvirtinimus yra musų priedermė pabriežti, kiek faktiškai ar bent daug tikėtinai babyloniškoji kultura padarė įtekmę į žmonijos kulturą.

Kad Babylonija buvo astrologijos tėviškė—tai nieks neginčija. Babyloniškoji astrologija vaidino svarbią rolę viduramžiuose, kaipo žymus mokslas. Astrologijos atskambiai dar ir šiandien girdėti, pav. kuomet sakoma: „Keno nors žvaigždė nukrito užtai, kad koks nors žmogus numirė“; arba „yra žvaigždėse parašyta“; vis tai rodo paralėlizmą tarp atsitikimų ant dangaus ir ant žemės. Jeigu čionai tikrai babyloniškosios kulturos įtekmė, tai šiuom žvilgsniu ji kaipo pseudomokslas visiškai nepageidaujama. Bet babyloniečiai suteikė daug ko ir iš grynai moksliškos astronomijos. Kas link astronomiškų dalykų negali but jokios abejonės, kad graikai priėmė babyloniečių tyrinėjimus. Žydų historikas Juozas Flavijus[2]) užtikrina, kad astronomija į Graikiją atkeliavusi per Aigyptą iš Babelio. Aleksandrijos astronomas Klaudijus Ptolomėjus, autorius klasiško iš astronomijos rankvedžio, vadinamo Μεγάλη Σύνταξις, kitaip „Almagest“, ir turėjusio neužginčijamą vertę per ištisus pusantro tukstančio metų, atsišaukia daug sykių į senesniuosius babyloniečių tyrinėjimus iš metų 721—229 pr. Kr. Ir jo pirmtakunai, ypač Rodoso astronomas Hipparchas, sėmė iš to pat šaltinio. Taip pat nuo babyloniečių graikai perėmė savo dangaus topografiją ypač ekliptikos žvaigždynus, ekliptikos padalinimą į 12×30 laipsnių, dienos padalinimą į 12 dvigubų valandų ir tolesnį padalinimą į minutes ir sekundas; net tulus įrankius astronomiškus graikai paėmė nuo babyloniečių. Taip Herodotas[3]) aiškiai sako: „Πόλος'ą (astronomiškas įrankis, rodąs metų laiko atmainas, kitaip saulinis laikrodis) ir γνώμων'ą (laikrodis) graikai perėmė nuo babyloniečių“.

Kugler'is padarė stebėtiną atradimą[4]) aiškių babyloniškosios astronomijos pėdsakų Kynuose ir Pandšabe. Romiečių kalendoriuje lygdieniai ir saulegrąžos pasitaiko ant 8 ženklų

[1]) Die Toten und ihre Reiche im Glauben der alten Aegypter 1900 S. 9. sulygink „Die Urzeit Aegyptens und seine älteste Bevölkerung“ ir „Die Umschau“ 1899 S. 764—767, ir 785—789, kur tasai pat aigyptologas randa Aigypto tautos pėdsakus 5 ar 4 tukstantyje m. pr. Kr.

[2]) Antiquitates Jud. I, 8.

[3]) II, 109. [4]) Babylonische Mondrechnung S. 80 ff.

laipsnio; šis faktas irgi po babyloniškaja įtekme. Toliaus Kugler'is randa, kad astrališka babyloniškosios Išt a r - S a r p a n i t u manifestacija pasirodo ir aigyptiškos deivės Isies mysteriojose ir keleta šiaip astronomiškų perėmimų. B e t, pabriežia Kugler'is, r e i k i a t u r ė t o m e n ė j e, k a d m i n ė t i e j i a s t r o n o m i š k i a r b a a s t r a l i š k a i - m y t o l o g i š k i p e r ė m i m a i, i š d a l i e s t i k r a i į v y k s t a v ė l y b a m e l a i k e, i š d a l i e s n e s i e k i a a n g š č i a u V š i m t m. p r. K r. O tokie faktai jokiuo budu negali buti Winkler'io panbabylonizmui ramščiais"[1]). Tai tiek tik, už ką žmonija gali but dėkinga Babeliui.

Ugi Izraėliaus religija ir iš jos išėjusi krikščionybė, ar ne nuo babyloniškojo dangaus perskaitytos?! Juk anot Viperio „visos, kaip mes sakom, pasaulinės religijos (graikiškai-romietiška, judaizmas, krikščionybė ir islamas) taip ar kitaip atsirado iš babyloniškųjų sektų, visos jos yra atkartotos ir permainytos laidos vieno seno originalo, tos religijos ir to apie dangų mokslo, kurisai žymu ant visų senojo Babelio dokumentų ir paminklų"[2]). Atidėję kitam kartui krikščionybės giminystę su babylonizmu, šį kartą apsistosime tik ant santikių tarp babyloniškojo astralizmo ir Izraėliaus kulturos plačioj šio žodžio reikšmėje.

XIV.

Prieš sulyginant izraelitiškąjį idėjų pasaulį su babyloniškuoju, butinai reikia ištirti, ar tų idėjų nešėjai Izraėliuje buvo historiški asmenįs, ar buvo historiškai tokie pat, kaip jie aprašyti Biblijoje. Nes bergždžias darbas priparodinėti jau sename Izraėliuje gilių ir augštų idėjų buvimą, jeigu tasias idėjas nešusieji asmenįs nebuvo historiški, o jų gyvenimas buvęs sugalvotas ir parašytas tik labai vėlybame laike. Daugelis musų gadynės tyrinėtojų tik tokią nuomonę ir skaito teisinga. Šį kart apleisdami Kuenen'o, Wellhausen'o, Stade's ir kitų išvadžiojimus, apvertinsime tik jau žinomas panbabylonizmo išvadas, kur pirmieji Izraėliaus tautos asmenįs tapo tik astrališkai-mytiški paveikslai. Patikrindami Winkler'io ir Jeremias'o argumentų teisingumą savyje, drauge pajieškosime ir pozitiviškų priparodymų.

Kaip augščiau minėjome, Winkler'io ir jo pasekėjų savališkumus Izraėliaus historijos astralizavime pasekmingai iš-

---

[1]) Im Baunkreis Babels S. 126.
[2]) Виперъ, Съ Востока Свѣтъ. 6.

parodė kaikurie Senojo Įstatymo teologai, tarp kurių bus gana paminėti: Beer'ą[1]), Budde[2]), Gressmann'ą[3]), Gunkel'į[4]), Guthe[5]), Köberle[6]), Nowack'ą[7]), Oettli[8]), von Orelli[9]), Lotz'ą[10]), Volz'ą[11]), Lods'ą[12]), Wilke[13]); ypač E. König'as[14]) trapiai ėmė nagan Winkler'į ir Jeremias'ą.

Winkler'is pradeda nuog dioskurų myto, kurį jis randa santikiuose Abraomo su Lotu[15]). Bet šis Abraomo žodžių kombinavimas su graikiškuoju mytu visai nevykęs. Abraomas ir Lotas išpradžių gyvena d a i k t e: juodu d r a u g e keliavo į Kanaaną. O paskiaus tik teritoriališkai atskyrė savo ganyklų plotus. Be to Biblijoje dar minima du Abraomo broliu: Nahor'as ir Haran'as. Abraomas gi Lotui dėdė. Kas gi atėjo Winkler'iui į galvą Abraomą ir Lotą, dėdę ir brolavaikį, paversti graikiškais dvynais?!

Toliaus Winkler'is ir Jeremias randa mytišką mėnulio atspalvį tame, kad Abraomas keliauja iš Ur'o, eina per Haran'ą ir atvyksta į Kanaaną. Jeigu „kelionė" visuomet reiškia mėnulio mytą, tai ir Herodot'o Plutarch'o, šv. Pauliaus Apaštalo ir kitų vyrų kelionės taip pat atskambys tojo myto! Arba kiekvienas keleivis ir gi keliaujantis mėnulis! Be to Abraomas keliauja iš Ur'o ne tam, kad tik pasikeliaut, bet, kad atsiskirt nuog savo šeimynos ir atsiekti religijinį tikslą (Gen. 12, 1—3). Anot Jeremias'o Abraomo tarnų skaitlius, 318,

[1]) Theologischer Jahresbericht 1904 S. 36 ff.

[2]) Das Alte Testament und die Ausgrabungen 1903.

[3]) Winklers altorientalische Phantasiebild in Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie 1906 S. 289—309.

[4]) Deutsche Literaturzeitung 1905, Sp. 780—785; 1906, Sp. 1161—1166; Christliche Welt 1907, Sp. 110—112.

[5]) Geschichte des Volkes Israel 1904.

[6]) Orientalische Mythologie und biblische Religion in „Neue Kirchliche Zeitschift" 1906, S. 914 f.

[7]) Theologische Rundschau 1907, S. 93—96; 1906, S. 154—158.

[8]) Geschichte Israels 1905.

[9]) Die Eigenart der biblischen Religion 1906 (Biblische Zeit- und Streitfragen II, 12).

[10]) Abraham, Isaak und Jakob 1910 (ten pat V, 10).

[11]) Theologische Literaturzeitung 1905 Sp. 609—611.

[12]) Le panbabylonisme de M. Jeremias, Revue de l'histoire de religions 1906, LIV, p. 218—230.

[13]) Die astralmythologische Weltanschauung und das Alte Testament 1907 (Bibl. Zeit. und Streitf. III, 10). War Abraham eine historische Persönlichkeit? 1907.

[14]) Babylonisierungsversuche betreffs der Patriarchen und Könige Israels 1903. Die babylonische Gefangenschaft der Bibel 1905. „Altorientalischen Weltanschauung" und Altes Testament 1905. Patriarchengeschichte 3nd Altorientalische Weltanschauung in „Glauben und Wissen" 1906 S. 294 u04,—Babyloniens Kultur und die Weltgeschichte 1903.

[15]) Žiur. „Draugija" № 46 p. 183.

pritaikintas prie dienų skaitliaus, kuriose mėnulis buva matomas. Bet vienoj pusėj sulig astronomo W. Zurhellen'o apskaitymo mėnulis kasmet regimas $321^{11}/_{19}$ dienų[1]), o antroj, hebraiškos raidės, kuriomis išreiškiama skaitlinis 318 kartu daro ir žodį „Eliezer". Ar tik čionai nenorėta visi tarnai išreikšti vieno viršiausiojo tarno (Gen. 15, 2) vardu? Tokių gematrijų ir daugiau esama hebrajų raštijoj.

Anot Jeremias'o „Saros kelionė į Aigyptą" tai Ištar'os kelionė į požemius. Bet ir vėl bibliškojo teksto iškraipymas, kuriame suvis nekalbama apie Saros keliavimą, o beto, kaip ironiškai patėmija König'as, šioji kelionė dėl visai ne mytologiško motivo, butent, bėl bado. Kalbant apie moterų nevaisingumą Jeremias vėl randa Ištar'os motivą. Bet jeigu nevaisingumas reiškia tokį motivą, tai visoj historijoj, kur tik jungtuvės liko bevaikės, bus babylonyškasis Ištar'os motivas.

Paėmus visas Biblijoje aprašytas šeimyniško gyvenimo aplinkybes, kokiose gyveno Abraomas, kitoj pusėj su juom surištus geografiškų vietų vardus, tuojaus aišku, kad bibliškoji atmosfera artima to laiko babyloniškajai, kiek apie tai galima spręst iš kyleraščių. Asyriologas Sayce sako: „Abram-Aburamu, išaugštintas tėvas[2]) yra babyloniškas vardas ir randasi kontraktuose iš Kedor-Laomor'o laikų"[3]). Taip pat ir žodis L a s d i m, kuriuomi pavadintas miestas iš kurio išėjo Abraomas (Ur-Kasdim) rastas kyleraščiuos[4]). Kad paties B i b l i š k o j o Abraomo vardas nerastas ligšiol kyleraščių paminkluose, nėra ką stebėties. Abraomas tai emigrantas, nepalikęs jokios svarbesnės žymės Babilonijos ar Aigypto historijoj. Winkler'is rašo:

„Negalimas daiktas, kad mes kuomet rastumėm kyleraščių žiniose vardą ar asmenį m u s i š k i o Abraomo. Tokį radimą daro iškalno negalimu patsai šių žinių budas. Yra tai oficiališki, valdiški raštai ir iš jų negalima reikalaut, kad jiems butu rodęsi svarbu tai, ką historijos eiga parodė turint įtekmę į pasaulį. Reikšmę, kokią turi Kantas naujos žmonijos dvasios gyvenimui, negalima pažinti iš jo laikų valstijos archivų"[5]).

Vienok šis neradimas neikiek neliudija prieš Abraomo asmens historiškumą. Biblijoj aprašyti Abraomo gyvenimo prietikiai ant kiekvieno žingsnio piešia tą laikų gyvenimą, piešia politiškąją Babilonijos, Palestinos ir Aigypto historiją iš periodo 2000 m. pr. Kr.[6]).

---

[1]) *König*: „Altorientalische Weltanschauung" S. 48 Anm.
[2]) Teisingiau Abiram (= „mano tėvas yra išaugštintas").
[3]) *Urquhart*: Die Neueren Entdeckungen und die Bibel 1904 I Bd. S. 284.
[4]) t. p. S. 277—8.
[5]) Abraham als Babylonier Joseph als Aegypter 1903 S. 24.
[6]) Plačiai apie tai *Urquhart*: c. v. S. 264—333.

Prietikiai Abraomo šeimynoj su Agara buvo augščiau minėti, drauge su paralėlišku papročiu sankcionuotu Hamurabi'o įstatymuose[1]). Ši papročių tapatybė aiškiai rodo, kad pirmykštė Abraomo tėviškė tikrai buvo Babylonijoj, iš kurios jisai, sulig bibliškojo pranešimo, Dievui liepus iškeliavo į Kanaaną. Historiškumą Abraomo gyvenimo Kanaane liudija vieta palei Hebron'ą, vardu „Abraomo laukas", pažymėta Šešonk'o sąraše[2]).

Abraomo šeimyniškame gyvenime yra dar kitas ruožas, kuris niekaip neišaiškinamas, daleidus, kad bibliškasis apie Abraomą pasakojimas yra vėlybas—yra tai jo turėjimas už moterį savo pusseserės[3]). Tokios jungtuvės paskiaus žydams buvo smarkiai uždraustos (Lev. 20, 17). Tarpe kitų semitiškų tautų tokios jungtuvės buvo paprastas dalykas. Jeigu Abraomo paveikslas yra paskesnio, vėlybo laiko suopimas, tai niekaip negalima daleisti, kad čion butu įpintas toksai nešvarus, žeminantis protėvį ruožas. Visiškai teisingai sako Wilke.

„Paėjimas (Abraomo) iš svetimųjų tarpo, iš aramiečių, paskesnių kruvinų Izraeliaus priešų šalies, doriška silpnybė, paskiaus taip nekenčiamos jungtuvės su pussesere — yra turiningi ruožai, kurie niekados nebut buvę prikergti giminės tėvui, jeigu juos jau pirmykščiai senas padavimas nebutu neatskiriamai surišęs su patriarcho paveikslu"[4]).

Jeigu Abraomo historijoj vien tik poėzija, tai pasakojimo karžygis butu suvis kitaip nupieštas. Jisai tikrai butu sutvertas kaipo galingas valdovas ir idėališkas paveikslas išaugęs ant Palestiniškosios žemės, kaip faktiškai vienas padavimas jį ir daro Damasko valdovu[5]).

Abraomo sunus Izaokas, anot Winkler'io, „Abraomo kopija (Abklatsch)". Bet kadangi Izaoko budas nerodo savyje stiprių asmeniškų ruožų, tai Winkler'is negalėjęs rasti jo gyvenimo aprašyme astrališkų motivų, tik ir pasitenkino tokiuo tvirtinimų. Bet ši stoka idėališkų ruožų Izaoko gyvenime jau daugiau kalba už jo asmens historiškumą, nekaip už astralizmą. Šios vietos aiškinime yra typiškesnė Meyer'io nuomonė, kad Izaokas yra seno Beersebos dievo vardas, arba tojo die-

---

[1]) „Draugija" № 46 p. 165 ir 3 išnaša.

[2]) *W. Spiegelberg*: Aegyptologische Randglossen zum Alten Testament 1904 S. 14 bei *Döller*: Abraham und seine Zeit. S. 6.

[3]) Winkler'is sako s e s e r s. Bet jis iškraipė bibliškąjį tekstą, nes am butinai reikėjo iš Abraomo ir Saros padaryt babyloniškuosius Tammuz'ą ir Ištar'ą. Biblijoje toji vieta (Gen. 20, 12) taip skamba: „Ji tikrai mano sesuo: ji duktė mano tėvo, tik ne duktė mano motinos ir ji tapo mano moteris".

[4]) War Abraham eine historische Persönlichkeit? S. 21, 22.

[5]) *E. König*: Geschichte des Reiches Gottes 1908 S. 47.

vo kulto vardas[1]). Jis savo nuomonę remia ant to, kad Jokubo Dievas pavadintas „Izaoko baimė“ (Gen. 31, 42, 53), ir tvirtindamas, kad „Izaoko baimė“ reikią aiškinti: „išeinanti iš Izaoko baimė“; ir dar ant to, kad sergstantis Jokubą Dievas pavadintas „jo tėvo Dievas“ (Gen. 31, 29, 42, 53). Bet kas link pirmojo Meyer'io atramo, tai neužginčijama, kad anie žodžiai turi reikšmę: „tasai, kurio Izaokas bijo“, o kas link antrojo, nestebėtinas ir paprasčiausias daiktas, jeigu sunus vadina savo tėvo Dievu tąjį Dievą, kurį išmoko pažint nuog savo tėvo. Juk Jahve aiškiai sako Mozei: „Aš esu tavo tėvo Dievas, Dievas Abraomo, Izaoko ir Jokubo“ (Ex 3, 6). O vyriausias Juozo užveizda sako jo broliams: „Jusų tėvo Dievas“ (Gen 43, 23), taip pat Jokubas laimindamas Juozą vadina Jahve: „Tavo tėvo Dievas“ (Gen. 49, 25). Tokiuo budu visai nepriparodoma, kad Izaoko gyvenimo vieta, Beerseba, buvusi šventykla dievo vardu Izaokas. Be to, Genezės pasakuojimuose Izaokas rodosi žymiausias iš hebrajų Kanaane po Abraomui. Jisai visą laiką gyveno pietinėje šalies srityj ir yra tėvas Esavo, edomitų protėvio. Šie prasti pasakojimai daug geriau išaiškina minimus nuotikius, negu ant tų pačių pasakojimų paremtos dirbtinės konstrukcijos.

Kaip atmename astralizavimas ypač įsivyravo Jokubo gyvenimo aiškinime. Bet ir čion nepersunku susekti visus jo sauvališkumus. Pirmiau kibsime už „Jokubo lazdos“. Anot Winkler'io ir Jeremias'o rytų šalyse žmonės dar ir šiandien „Oriono juostos“ žvaigždes vadiną „Jokubo lazda“, o tai reiškią, kad pasakymas: „Tik su mano lazda perėjau aš Jordaną“ yra astrališkas atskambys. Bet iš bibliškojo konteksto taip aišku, kad tik lazdos turėjimas reiškė buvusįjį Jokubo neturtą, keliaujant jam į svetimą šalį. Grįžtąs Jokubas dėkodamas Dievui sako: „Aš esu nevertas visos mielaširdystės ir teisybės, kurią tu padarei savo tarnui, nes tik kadaisiai su šia mano lazda perėjau aš Jordaną, o dabar aš tapau dviejų kaimenių savininkas“ (Gen. 32, 10). Jokio kitokio šios vietos aiškinimo nėr ir negali but. Oriono juostas žvaigždės senoje raštijoje turi sąryšį tik su Nimrod'u. Dar ir garsus žydų išguldinėtojas Raši (†1105) nežino, kad žodžiai „Jokubo lazda“ reiškia žvaigždžių pažymėjimą. Tik dar vėlybesniame laike žodžiais „Jokubo lazda“ pradėta vadinti tris Oriono juostos žvaigždes. Šio pavadinimo išaiškinimui daug prastesnis daleidimas, kad panaši lazdai žvaigždžių grupė gavo pavadinimą Jokubo lazda, o ne kaip, kad daleidimas, jogei šios tris žvaigždės tikrai pa-

---

[1]) Die Israeliten und ihre Nachbarstämme 1906 S. 254.

darė Jokubo lazdą. Už pirmąjį aiškinimą kalba dar ir tasai pavyzdis, kad augmuo panašus puikiai žydinčiajai C a l l a gavo vardą „Aarono lazda"[1]).

Ezavo susitikime su Jokubu Winkler'is rado pavasario mytą apie saulės susitikimą su mėnuliu, kur ypač esą typiška dvi stovykli, į kurias Jokubas paskirsto savo kaimenes. Bet iš bibliškojo konteksto aišku, kad Jokubas iš baimės, ir gudrybės perskyrė savo turtą į dvi dali (Gen. 32, 8), abi palikdamas pas save, o ne vieną sau, kitą Ezavui; ir kiekviena dalis suvis nereiškia kokių tai nakties stovyklų ar gulyklų, o tik visos Jokubo mantos tarnų, gyvulių ir padargų padalinimą. Taip jokio neaiškumo nelieka, ir nėra nei mažiausio reikalo kraipant tekstą šaukties astralizmo.

Toliaus sulig Genezės pranešimo Jokubas turi tik keturias moteris, Winkler'is, kad gauti skaitlinį 5, priskaito čion ir Juozapo moterį, nes ji esanti giminių motina. Toksai pasielgimas, viena, perdaug sauvališkas, antra, suvis netinkąs, nes dalykas eina ne apie 12 giminių, tik apie 72 asmeniu Jokubo šeimynoj; kad gauti pastarąjį skaitlinį Winkler'is deda daiktan netik sunus, bet ir anukus. Bet Biblijoje net dviejose vietose (Gen. 46, 27; Ex. 1, 5) pasakyta, kad Jokubui persikraustant į Aigyptą jam priklausančiosios padermės buvę 70 žmonių, o ne 72. Ant galo 5 moteris ir 72 sunus dar mažai atsako 72 penkdienėms sąvaitėms. Kas kita, jeigu pas Jokubą butu 72 moteri kiekviena turėjusi po 5 vaikus.

Nekiek rimtesnė už šią astrališką hypotezę ir Meyer'io hypotezė, kad Jokubas buvęs senųjų Kanaanos gyventojų Dievas, kaipo kulturiškos šalies dievas priešais tyrų milžinus. Bet Meyer'is savo išvadžiojimais neaiškina hebrajų historijos taip kaip ji yra ištikrųjų, bet kaip ji turėtų but sulig jo aprioriško daleidimo, kad pasakojimai apie pirmuosius Izraėliaus giminės tėvus turi mytišką budą. Pažvelgus į tai iš kitos pusės, atmetus aprioriškumą, drauge atpuola ir visos jį aiškinančios hypotezės. Kartais Meyer'is, rodos, pats sau bepriештaraująs. Taip jisai visą laiką stengdamasis priparodyt, kad Abraomas Izaokas ir Jokubas yra paversti į žmones seni dievai, vienoj vietoj[1]) išsitaria:

„Vargu begalima rasti nelaimingesnę mintį, kaip kad Abraomą, Sarą ir kitus išvesti iš charaniškų ir toliaus babyloniškųjų dievų; ... nes pasakojimai apie Rebekos, Lėos ir Rachelės už moterį vedimą ir Jokubo už piemenį tarnavimą yra idylijos, neturinčios savyje nei myto, nei lokališkos tradicijos".

---

[1]) *König*: „Altorientalische Weltanschauung" S. 51.—„Glauben und Wissen" 1906 S. 301 f. Babyloniens Kultur S. 36 f.

[1]) Die Israeliten etc. S. 245, Anm. 3.

Apskritai visi įvairus bandymai rasti Abraomo, Izaoko ir Jokubo historijoj saulės, mėnulio ar kitokios rušies mytus nėra nusisekę. Kiekviena nauja hypotezė tik sugriauja senąją, o jei kuri iškarto ir rodosi paviliojanti, tai kritiškas tyrinėtojas tuojaus išvys, kad priešingi argumentai kur kas stipresni. Vienas iš žvaliausiųjų senovės historijos kritikų taip atsiliepia apie tris minėtus Izraėliaus tautos protėvius: „Kiekvienas šaltai protaująs pažins, kad Abraomas, Izaokas ir Jokubas yra historiški asmenis“[1]).

XV.

Juozapo historija yra vienas iš gražiausių ir giliau pamokinančių paveikslų visame S. Į. Šventraštyje. Jo gyvenimas buvo pilnas įvairių permainų; jisai buvo daugiau už kitus mylimas, daugiau už kitus neapkenčiamas, buvo daugiau už kitus nužemintas, liko daugiau už kitus išaugštintas. Tik trumpai apsistosime ant jo historijos.

Astralizuoti Juozapo historiją panbabilonistams jau suvis nepavyko, daugiau nepavyko kaip kituose vietose. Juozapo historijoj du kart minimas drabužis. Taip Jokubas mylėdamas Juozapą daugiau už kitus savo sunus pasiudino jam margus trinyčius. Kitoj vietoj Juozapas išsisukęs iš ištvirkusios Potiparo pačios nagų paliko jos rankose savo rubą. Abiejose vietose esą Ištar'os motivas, kuomet ji žengdama į pažemius nusirėdo. Kitas astrališkas motivas esą Juozapo vieną kart įmetimas į duobę, kitą kart į kalėjimą.

Bet jeigu drabužiai jau visuomet yra Ištar'os motivas, tai jo niekur absoliutiškai negalima išvengti. Taip pat ir su požemiais. Kur tik kas nusileis į rusį, į šulinį, anglekasis nusileis į šachtą, arba gyvenąs augštų namų viršuj kopečioms nusileis žemyn, arba paklius į kalėjimą, tai visur ir visados bus Tammuz-Adonio nusileidimas į požemius.

Su Juozapo margais trinyčiais ir su Potiparo pačios pasielgimu rišamas dar kitas užmetimas. Kaikurie manė, kad margi trinyčiai tai tik marga Biblijos kvailysta. Vienok paskutinių laikų atradimai parodė, kad netaip esama. Atkasti paminklai paliudijo, kad Syrijoj tuose laikuose vyrai ir moteris dėvėjo rubus, kurių margi darė raudona, mėlyna ir balta varsos. Toliaus neteisingumą aprašytų Juozapo prietikių su Potiparo pačia daugelis rėmė tuom, kad buk tuose laikuose Aigypto moteris buvę laikomos atskirai nuog vyrų ir nuošaliai

---

[1]) *A. v. Gutschmid:* Beiträge zur Geschichte des alten Orients. S. 25 bei *Lotz:* Abraham, Isaak und Jakob. S. 25.

uždarytos; taigi Juozapas negalėjęs niekur susitikti su savo viešpačio pačia, užtai Juozapo historijos pasakotojas esąs suvis nežinąs Aigypto papročių.

Šioj vietoj aiškiau negu kur kitur pasirodė, kad ne Juozapo historijos rašytojas nežinojo to laiko Aigypto, bet jo naujieji kritikai. Toksai moterų atskiras uždarymas tikrai buvo tik Syrijoj; Aigypte suvisai atvirkščiai. Sulig pranešimų tokios aigyptologijoj autoritatės kaip prof. Maspero, Aigypte vidurinių ir žemesniųjų luomų moteris buvo daugiau gerbiamos ir neprigulmingos už visas kitas sename pasaulyje moteris. Turėdamos pilietišką laisvę vienoj pusėj aigyptietės taip pat laisvai elgėsi ir iš kito atžvilgio. Sulig Birch'o pranešimų apščiai randasi paveikslų, kur augštesniųjų luomų moteris nupieštos nusigėrusiomis puotose, o ant griuvėsių sienų pasitaiką tokių palaidų scenų, kurias nėsą dalima aprašinėti[1]. Taigi minėta Biblijoj vieta nerodo nieko neteisingo. Taip pat ir jeigu remianties atrastais paminklais imti visą Palestinos ir Aigypto kulturą 18 ar 17 šimtm. pr. Kr. ir pastatyti ją priešais visų šiuodviejų šalių kulturos stovį, kiek apie jį galima spręst iš aprašymo Juozapo gyvenimo ir Izraėlitų buvimo Aigypte, tai išeina visiškai vienodas paveikslas. Jeigu gi Biblijoj nupieštą šiuodviejų šalių kulturos vaizdą sulyginti su Palestinos ir Aigypto kultura 8 ar 7 šimtm, pr. Kr., tai paveikslai suvisai įvairus. Iš čion išeina, kad bibliškieji pasakojimai, kaipo kvėpuojantis tų laikų atmosfera yra tikrai historiški[2]).

Daugelis visgi abejoja, kad izraėlitų buvimas Aigypte butu historiškas faktas dėl tos priežasties, kad ligšiol aigyptiškuose šaltiniuose nerasta aiškaus tiesioginio paminėjimo nei apie izraėlitų Aigypte gyvenimą, nei apie jų iš Aigypto iškeliavimą. Į tai taikiai atsako aigyptologas prof. Spiegelberg'as, priminęs, jog irgi nedaug randas historiškumo bibliškuose pranešimuose. Štai jo žodžiai:

„Bet toksai *testimonium ex silentio* dar nieko nereiškia. Reikia tik sau kartą aiškiai įsivaizdint, kaip neužtektinos visos musų Aigypto historijoj žinios ir apie tas epochas, apie aurias mes manome daug žiną... Sunku ir ką daug tikėties rasti tokių pasakojimų, kurie įžeidžia nacionališką aigyptiečių šlovę... Atsitikimas buvęs Izraeliui valanda užgimimo, reiškiančio jo nacionališką ir religijinę evoluciją, Aigypto historijoj' buvo nejaučiamas Intermezzo, į kurį nieks neatkreipė daug domos"[3]).

---

[1]) *Urquhart*: Die neueren Entdeckungen und die Bibel. Zweiter Band 4 Auf. 1903.

[2]) Smulkų ligi nuobodumo sulyginimą bibliškos atmosferos ir aigyptiškosios duoda Urquhart'as, minėtame veikale S. 23—331.

[3]) *W. Spiegelberg*: Der Aufenthalt Israels in Aegypten im Lichte der aegyptischen Monumente 4 Auf. 1904. S. 16—18.

Iš aigyptiškųjų šaltinių ypač apšvietė Izraėliaus egzistavimą ilgą eilė užrašų hieroglyfais, kuriuos 1896 m. atrado W. Flinders Petrie Tėbų griuvesiuose paraono Merneptah sklepe. Šiuose užrašuose izraėlitai aiškiai charakterizuojami kaipo giminė ar tauta, ir sulig Spiegelberg'o esąs tvirtas faktas, kad ši giminė laikuose Merneptah (apie 1250 pr. Kr.) buvusi Palestinoj[1]).

Spiegelberg'as atmetęs viską, kas bibliškuose pasakojimuose jam rodėsi neturį historiškumo, visgi randa du historišku punktu: buvimą Izraėliaus Gosen'e ir jo išėjimą Mozei vadovaujant. Izraėliaus historiją šiuodvejų kraštutinių punktų Spiegelberg'as taip pasakoja. 17 ar 16 šimtm. pr. Kr. vienas semitų giminės klianas apsigyveno šalyje Gosen, vaisingoje ganyklomis rytų Dėltos srityje.

Kol Aigypto valstijai puikiai klojosi, tol nieks nekliudė Gosen'o gyventojų. Bet viešpataujant Ramses'ui II Aigyptą pradėjo lankyt nelaimės; čion aigyptiškoji valdžia pradėjusi skersai žiurėti ir spausti Gosen'o gyventojus. Viešpataujant Ramses'o II sunui Merneptah Aigyptą iš visų pusių užpuolė priešai. Spaudžiami goseniečiai pasinaudodami blogu Aigypto valstijos padėjimu pasikėsė save paliuosuot ir pareikalavo išleidimo. Iš visų pusių apsuptas pavojais Merneptah sutiko. Goseniečiai sugrižo į savo giminės šalį ir dalyvavo kovose, kurios apie m. 1100 pr. Kr. atliuosavo Palestiną ir Syriją nuog aigyptiško viešpatavimo[2]).

Ligšiol nerasta tiesioginių aigyptiškųjų liudijimų apie izraėlitų išėjimą. Tai išaiškinama tuo, kad kaip minėta, musų Aigypto historijos žinojime daug prošvaistų, o antrą išejimas dviejų trijų dešimtų tukstančių žmonių iš tokios milžiniškos valstijos kaip to laiko Aigyptas, suvis neturėjo jo historijoj svarbesnės vertės. Labai taikiai sako tas pat Spiegelberg'as:

„Izraėliaus išėjimas Aigyto valstijai buvo tiek pat nesvarbus, kaip Kristaus mirtis ant kryžiaus Romos valstijai ... nes mums turįs pasauliniai historišką reikšmę atsitikimas, tuomet turėjo tik vietinį interesą"[3]).

Šis pats mokslininkas mano, kad izraėlitai išėję viešpataujant paraonui Merneptah. Tikro patvirtinimo šios nuomonės nėra. Tyrinėtojai šiame dalyke svyruoja: vieni izraėlitų išėjimą nukelia į senesnį laiką baigiant Thutmosiu II (1545—1515) kiti į vėlesnį baigiant Ramsesu III (1269—1244). Tik viena žinia tvirta ir aiški, butent, 13 šimtm. pr. Kr. aipyptiškuose užrašuose izraėlitai figuruoja kaipo tauta jau užėmusi Palestiną. Užvis svarbų šio liudijimo patvirtinimą suteikė

[1]) S. 39. [2]) S. 49—50. [3]) S. 18.

jau žinoma Tel-el-Amarnos korespondencija. Joje piešiama, kaip izraėlitų giminės pirmųjų karalių laikuose stengėsi galutinai užimti jiems nurodytas gyvenimo vietas. Šiuomi duotas naujas priparodymas, kad Biblijoje tilpę ištikimos žinios apie Izraėliaus tautos atsiradimą, jos pirmuose laikuose gyvenimą ir atkeliavus apsigyvenimą Palestinoj[1]). Toksai dalykų stovis Amarnos laikuose įteikė skaudų smugį Wellhausen'o-Stadės hypotezėms apie Izraėliaus tautos atsiradimą, sulig kurių izraėlitai savo priešhistoriškuose laikuose buvę valkiojantiesi kalnų Sinai apylinkėse beduinai, o paskiaus jų dalis užkariavusi Palestiną ir tapusi žemdirbiais. Šios hypotezės perdaug drąsiai žemina historiškąją šaltinių vertę.

Izraėliaus tautos išėjimas iš Aigypto, jos atkeliavimas pas kalną Sinai ir tolesnis jos gyvavimas ligi Palestinos užėmimui surištas su didžiausiu prieškrikščioniškosios Izraėliaus historijos asmeniu, kuriuomi yra Mozė. Iš liudijimo Biblijoj Mozė turi trejopą reikšmę: kaipo Dievo dvasios paliestas pranašas, apreiškėjas Izraėliui, kaipo tautai, jos tėvų religijos, toliaus energiškas politiškas organizatorius ir ant galo sutvėrėjas įstatymų, kurių turėjo laikyties izraėlitai pildydami savo paskyrimą.

Ačiu šio vyro genijui Izraėliaus tauta susyk pasirodo ant historijos scenos vienintelė iš visų žemės tautų kaipo nešėja augštos monoteistiškos religijos. Toksai Izraėliaus tautos pasirodymas niekaip neišaiškinamas be asmeniško genijaus veikimo. Vienok nežiurint į tai daromi bandymai užginčyt ir Mozės historiškumą. Meyer'is mano, kad su pagalba dabar esančios historiškos medegos negalima atsakyt, ar Možės paveikslas yra to paties vardo historiškas asmuo. Anot jo „mums žinomas Mozė yra protėvis kunigo iš Oadeš, taigi surištas su kultu genealogiško suopimo paveikslas, o ne historiškas asmuo"[2]). Bet šitoksai Meyer'io palinkimas visur ir visuomet rasti kultų ar dievų vardus nedaug rimtesnis už panbabylonistų palinkimą ir stengimąsi visur rasti astrališkus paveikslus. Tik trumpai patikrinsime panašias išvadas.

Winkler'is rado astrališkai-mytiškus ruožus Mozės kudikystės aprašyme. Babyloniškasis valdovas Sargon'as iš Agados pasakoja apie save, kad jo motina jį pagimdžius įdėjo į indą ir paleido upėn. Upė jį atnešusi pas vandens sėmėją Akki. Šis priėmė jį už sunų, išaugino ir padarė sodininku. Jį pami-

---

[1]) *K. Miketta*: Die Amarnazeit. Palästina und Aegypten in der Zeit israelitischer Wanderung und Siedelung 1910, S. 46 (Biblische Zeitfragen I, 107).

[2]) Die Israeliten und ihre Nachbarstämme S. 451, Amn. 1.

lusi Ištar'a, jis tapęs valdovu ir viešpatavęs 45 metus. Kudikis Mozė buvęs taip pat paleistas į vandenį. O jo vardas reiškiąs anot Winkler'io ne „iš vandens ištrauktas", bet „vandenį traukiąs". Taigi čion mytas apie babyloniškąjį vandens gilumų dievą Ea. „Matoma, užbaigia Winkler'is, kaip likusi visa legendos forma ir kaip visur pinasi tie patįs motivai ir net žodžiuose vienaip skamba"[1]).

Progai atsiradus negalima nepaminėti, kad senovėje yra daug pasakojimų apie išmestus kudikius, kurie išgelbėti ir užaugę dasigavo augšto laipsnio, kaip pav. medų valdovas Kyras, Irano pranašas Zoroastras, Indijos karžygis Krišna, graiku—Herakles, Romos uždetojai Romulas ir Rėmas ir Romos valdovas Augustas. Visi šitie pasakojimai, anot Pfleiderer'io tik „lauter Sagen". Bet šitoks nusprendimas perumas nors šių visų pasakojimų tarpe, be jokios abejonės, yra gryni suopimai, iš kito atžvilgio nieks neabejoja apie Sargono, Kyro ar Augusto historiškumą. Visur kur jų biografijose yra tikrai išmislyti ruožai, tai, rodos, juos sutvėrė vienodi žmogaus psychologijos palinkimai nupiešti, kad „šit tas ar kitas valdovas ar karžygis už menko biskio butu kudikystėje dingęs, ir jo galingų ir prakilnių darbų suvis nebutų buvę". Ir toli gražu ne kiekviena iš pasakojimų piešiančių panašų vaizdą ilgai nelaukus galima priskaityt į pasakų eilę. Jeigu visi panašųs pasakojimai neturi savyje historiško pamato, tai pranešimai apie Goethe's, Kant'o ir kitų atsitikimus kudikystėje irgi yra ar suvis nebuti daiktai ar, daugiau, legendos dėl tos priežasties, kad sulig paties Goethe's pasakojimo, jį gimusį vos atgriebė, o Kantas kudikystėje irgi buvo arti mirties. Visuose tokiuose pasakojimuose reikia pirmiau pajieškot historiško tikrumo, o paskui ištart nusprendimą.

Toksai historiškumo pajieškojimas pasakojime apie Mozės kudikystę suvis negalimas taip lengvai padaryti, kaip apie Goethe's ar Kanto kudikystę.

Bet Mozės motinos geismas ir susigudrėjimas išgelbėt nuog tikros mirties savo kudikį puikiai išaiškinamas iš aprašomojų laiko aplinkybių, kur visi naujagymiai izraėlitų kudikiai buvo žudomi. O tokios priemonės nerodo savyje nieko netikėtino. Vėl Mozės vardas visiškai nereiškia nei „iš vandens ištrauktas", nei „vandenį traukiąs", bet, kaip visų pripažinta hebraiškas žodis Mošeh yra aigyptiškasis Moše reiškiąs „sunus". Šis žodis buna paprastai sujungtas su kokio nors dievo ar šiaip keno vardu, pav. Thutmosis=Thot'o sunus, Amosis=A'o sunus, apskritai „X'o sunus".

[1]) Die babylonische Geisteskultur 1907, S. 118, 119.

Kaip išaiškint, kad Mozė budamas hebraiškos giminės turi aigyptištišką vardą? Kaip tik vienu keliu, kad Mozė budamas kudikiu pateko aigyptiečių tarpan[1]).

Tolesnį Mozės ir šiaip Izraėliaus historijos astralizavimo apkainojimą užbaigsiu Wilke's žodžiais reljefiškai piešiančiais panbabylonistiškojo metodo elastiškumą:

„Jeigu kas senatvėje turi geras akis, kaip Mozė, tai tas bus saulės karžygis; jeigu paskutiniuose gyvenimo metuose keno, kaip Jokubo, akių šviesa pradeda temti, tai tokia historija primena mėnulio užtemimą. Jeigu kas yra juodbruvas, gyvas ir vikrus jaunikaitis... kaip Dovydas, tai bus nurodoma jau tuomi saulės budas ir Marduko ypatybės; o kitoj pusėj melancholija, kaip pas Saulių, aiškiai rodo į mėnulio dievą. Jeigu kariuomenė dieną užpuola priešus, kaip Jonatano pulkai, tai nurodoma saulės budas; jeigu užpuolimas įvyksta naktyj, kaip daro Gideonas ir Saulius, tai negalima nepažinti čion mėnulio budo. Jeigu karalaičio kovos įrankis yra lankas ir vilyčios, kaip Jonatano, tai manoma apie saulėdievį; jeigu jo, kaip Abner'o, mylimas ginklas durtuvas, tai pasakotojas jį nupiešė kaipo mėnulio karžygį"[2]).

Kaip pavadinti tokį historijos aiškinimo „metodą"? Neperdedant, tai nedisciplinuotas fantazijos žaislas. Su tokiuo metodu galima viską išaiškint astrališkai: galima „priparodyt", kad gyvenimas darbai Nepoleono ar Liudviko IX grynių gryniausi astrališki, mytai, ką išvysime kitoj vietoj.

Užbaigus šią trumpą apžvalgą galima paklausti. Ar panbabylonistams pavyko ką nors mytiškai-astrališko rasti Izraėliaus protėvių historijoj? G a l i m a g r i e ž t a i a t s a k y t i, k a d n e. Astrališkoji schema aiškinimui Abraomo, Izaoko ir Jokubo historijos liko visiškai be jokio pritaikinimo.

Meyer'is, kaip augščiau matėme, linkęs Abraomo, Izaoko, Jokubo, Mozės asmenyse matyti vietinių dievų arba jų kultų vardus. Taip pat Wellhausen'as tvirtina, kad kanaaniškosios dievybės tapo Izraėliaus tautos proteviai, o iš čion atsiradusi bibliškoji pažvalga apie Abraomą, Izaoką ir Jokubą kaipo Izraėliaus giminės tėvus. Bet ši nuomonė griežtai nesutinka su sekančiu faktu. Žinome, kad senovėje žmonės buvo linkę n e d i e v u s p e r k e i s t i į ž m o n e s, b e t a t v i r k š č i a i ž m o n e s p a d a r y t i d i e v a i s. Babyloniečiai taip padarė su savo valdovais Gudea ir Sargonu I. Aigyptiečiai į paraonus žiurėdavo, kaipo į saulės dievus, o numirus talpindavo juos dievų tarpan. Taip elgėsi ir graikai su savo karžygiais. Jeigu izraėlitai pasielgė ir priešingai, jeigu dievus

---

[1]) Sul. *Wittek'o* straipsnį: Die Kindheitsgeschichte des Moses nach moderner Religionsgeschichtlichen Auffassung in „Der Katholik" 1910, H. 11, S. 350—358, kurio, gaila, nesuspėjau suvartoti.

[2]) *Wilke:* Die astralmythologische Weltanschauung 1906, S. 36, 37.

Abraomą, Izaoką, Jokubą pavertė savo giminės tėvais, tai turėtų kur nors rasties šių pusiau dievybių, pusiau žmogybių kulto pėdsakai. Sename Įstatyme randame liudijimų, kaip izraėlitai po kelis kart susitepė stambeldyste, bet nerandame jokio patriarchų kulto pėdsakų, kuomet panašų pavirtusių karžygiais dievų kultą aiškiai randame pas graikus.
Trumpai apžvalgus Izraėliaus tautos protėvių historiškumą, pereiname prie platesnio bibliškosios religijos apvertinimo.

XVI.

Nagrinėjant Delitzsch'o teoriją tankiai matėme, kad tulus tolimesnius ar artimesnius panašumus bibliškoje ir babyloniškoje pasaulėžvalgoje, taip pat tulus institucijų ir papročių panašumus galima geriau išaiškint daleidus, kad jie gilioje senovėje turėję bendrą pradžią. Kitaip ir negali but. Galima skaityt priparodytu dalyką, kad Abraomas tikrai išėjo iš Babyloniškojo miesto Ur'o, taip pat tarp daugelio hebraiškų ir babyloniškųjų žodžių labai artima giminysta reikšmėj ir formoj, ką galima išaiškint tik daleidus, kad pirmykštė Izraėlitų tėviškė buvo ne Sinajaus pussalis, bet Babylonija arba su ja susisiekianti rytų Arabijos sritis[1]).

Kiti panašumai izraėlitiško pasaulėvaizdžio ruožuose ar tuluose religijiniuose vaizduose išaiškinami babyloniškosios kulturos įtekme, kuri turėjo tokią didelę įtekmę į visą rytų Azijos pryšakį.

Jeigu izraėlitai gyvendami tokioje pat gamtoj kaip kitos rytų Azijos tautos (pav. edomitai, moabitai, amalekitai, aramiečiai, babyloniečiai ir kiti), ir kalbiškai bei etnografiškai prigulėdami į semitų grupę savo gyvavime absolutiškai neturėtų jokio panašumo, jokio bendrumo su sau gimininingomis tautomis, tai toksai apsireiškimas butu tik neišmintingas ir betikslis gamtos dėsnių iškraipymas, ir net suvis neįsivaizdinamas dalykas. Izraėliaus tauta nenukrito staiga tobula iš dangaus, bet čia pat ant žemės buvant ir lygiai kaip ir visai žmonijai pakliuvus sugadinto žmogaus budo vergijon, tik pamažu ačiu augštesniai pagalbai buvo iš kitų tautų tarpo išskirta į įstatyta į suvisai naujas vėžes. Tik nuog tos vietos Izraėlius kaipo tauta eina savu keliu toli, toli aplenkęs visą senąjį pasaulį.

Tyrinėjant Senųjų Rytų religijas iš atžvilgio į kultą randame, kad Izraeliaus tautos historijoj nuog Mozės laikų apsi-

[1]) Platų sulyginimą ypač nuosavių vardų formų duoda *Hommel'is*: Die altisraelitische Ueberlieferung in inschriftlicher Beleuchtung 1897 Sul. taip pat *Nikel*: Genesis und Keilinschriftforschung 1903 S. 236—8.

reiškia naujas, faktorius visiškai atmetęs senąjį kultą ir įvykdinęs naują. Tasai faktorius—aiškiai, plačiai apskelbta visiškai savotiška religija Toliaus tyrinėjant Senųjų Rytų tautų historiją iš atžvilgio į papročius, teisę ir dorą, randame, kad Izraėliaus tautoj tame pat laike vėl apsireiškė naujas faktorius, kuris vienus iš papročių ir teisės institucijų visiškai sunaikino, kitus perkeitė ir sušvelninò ir daug savytai sutvėrė augštų doriškų taisyklių. Tas faktorius visiškai savotiška religija. Tyrinėjant minėtas tautas iš atžvilgio jų pažiurų į gamtą, pasaulį ir į individualinį gyvenimą, vėl tas pat, nuog Mozės laikų apsireiškiąs naujas faktorius nukreipė Izraėliaus pasaulėžvalgoj individualinį gyvenimą suvis kiton pusėn, nuog senų pažvalgų į gamtą ir pasaulį, kur ne kur tik negatyviškai liko formos, apvalkalo lukštas arba varsos taškas. Tokį perversmą vėl padarė savotiška religija.

Kokios ypatybės tos religijos, kuri atsiradusi kitų senorientališkųjų tarpe Mozės laikuose, nukreipė Izraėliaus tautos historiją visai į kitokias vėžes? Sulig savo ypatybių Izraėliaus religija yra m o n o t e i z m a s, religija išpažįstanti ir garbinanti tik v i e n ą Dievą, o kadangi Izraėliaus religijoj Dievas vadinas Jahve, tai ji dar vadinama J a h v i z m a s. Šioj religijoj yra toki savotiška, augšta, gryna, gyva ir gili Dievo sąvoka, kokios neturėjo jokios kitos religijos.

Ši Dievo sąvoka Izraėliui iš pat pradžių buvo aiški: joje išreikšta augščiausia ir gryniausia religijos forma—monoteizmas, prie kurio nepriėjo nei viena senovės tauta, netik, kaipo tauta, bet kurios ne pasiekė nei pavieniai religijų įsteigėjai, kaip pav. Buddha ir Zoroastras, nei filosofai, kaip Platonas ir Aristotelis. Rodos, jie visiškai buvo pasiekę monoteizmą, bet tik iš paviršiaus taip rodos. Ištikrųjų jie pasiekė ne m o n o t e i z m ą, bet tik *monizmą*, kuris yra „gamtiško butinumo religija“ (Schell). Monizmas gimsta, kaip tik protas prieina prie išvados, kad galų gale visą pasaulį valdo viena priežastis, kuomet silpnam protui vis rodos, kad už kiekvieno atskiro gamtoj apsireiškimo tuno atskira priežastis pavienės dievybės asmenyje.

Monizmo Dievas surištas su pasauliu; užtatai aiškinant pasaulio atsiradimą, monizmui tenka išaiškint ir jo dievybės atsiradimą.

Monoteizmas yra tik ten, kur Dievas yra savystova tobulybė, savystova Dvasia, kurios gyvenimas pridera nuog jos pačios. Iš atžvilgio į pasaulį monoteizmo Dievas yra Dvasios gyvenimas netik pasaulyje, bet ir neprigulmingai nuog jo prasmėje v i r š p a s a u l i o; pasaulis tik Dievo laisvos valios tva-

rinys. Tarp Dievo ir žmogaus dvasios yra asmeniški santikiai, apsireiškiantieji angštame žmogaus sielos su Dievu bendravime. Prie šitokios Dievo sąvokos nepriėjo nei Babelio, nei Aigypto religija, nei synkretizmo religijos filosofija, nei Platonas, nei Aristotelis, nei stoicizmas, nei naujaplatonizmas. Tokią Dievo sąvoka randame tik Šventraštyje, sulig kurio pranešimo ją apreiškė patsai Izraėliaus Dievas sakydamas apie save: *„Aš esu esąs"*.

Iš kur Izraėlius gavo Jahvizmą? Iš kur atsirado toksai viršpasaulinio Dievo pažinimas, kokio antro panašaus nerandame sename pasaulyje? Šventraštis apie tai taip praneša. Pirmykščiuose laikuose visa žmonija turėjusi vienodą tikybą į vieną Dievą, davusį tiesioginiai save pažinti sutvertam žmogui. Taigi žmonės pirmose savo gyvenimo dienose buvę monoteistai. Tik vėlesniame laike žmogus dėl savo sugadinto budo pradėjo atpulti nuog savo Dievo, pradėjo jį užmiršti, Sutvertojo vieton pradėjo garbint sutvėrimą ir prasidėjo polyteizmas. Bet pirmykštis monoteistiškas tikėjimas nedingo galutinai. Pirmykštėj grynumoj ją užlaikę ištisa eilė taip vadinamų patriarchų ligi Izraėliaus tautos tėvo Abraomo. Kad pietų Babylonijos mieste Ur'e gyvenęs Abraomas nenupultų į smarkiai toj šalyj išsiplatinusį polyteizmą, Dievas liepęs jam iš ten kraustyties į kitą šalį, kurią pažadėjo duoti jam ir jo ainiams. Išėjęs iš Ur'o Abraomas per kitą Babilonijos miestą—Harran'ą atėjo į Palestiną. Čion Abraomo ainiai ištvėrė savo tikyboj ligi Kristaus atėjimo.

Tokią bibliškosios religijos filosofiją, sulig kurios žmonės pirmose savo gyvenimo dienose buvę monoteistai, XVIII ir XIX amžiaus racionalizmas atmetė ir išjuokė kaipo bažnytinę, ir jieškojo kitokių kelių išaiškint religijiškąjį žmonijos rutulojimąsi. Ypač plačius kelius atvėrė evolucijos teorijos apie visų gyvų žemės sutvėrimų drauge ir žmogaus neperstojantį rutulojimąsi iš prastesnių, žemesnių prie augštesnių, tobulesnių formų. Morfologiškas žmogaus rutulojimasis buvo perkeltas ir ant jo dvasios keitimosi ir tokiuo budu susitvėre sekanti, griežtai priešinga bibliškajai, religijos historija ir filosofija.

Kadangi buvę laikai, kuriuose žmogus absolutiškai nieku nesiskyrė nuog gyvulio, tai jis budamas šiame stovyje neturėjo jokios religijos, kitais žodžiais pirmykštis žmogus buvęs tikras ateistas. Tobulinanties jo kuno formai, tobulinosi ir dvasia. Iš ateisto žmogus tapo fetišistas, garbintojas akmens, rąsto ar kito kokio daikto. Paskiaus žmogus tapo totemis-

tas, garbintojas augmenų ar gyvulių, su kuriais manė esąs artymoje giminystėje. Ant sekančio laipsnio žmogus garbino gamtos jiegas, pav. saulę, vandenį, audrą. Toliaus atsirado animizmas, įvaizdai apie negyvų daiktų pasivertimą gyvais, toliaus ėjo pratėvių ir karžygių kultas, o su juomi ir idėja apie nemirybę, apie viršprigimtį, apie kitą gyvenimą. Tają viršprigimtį, žinoma, žmogus stengėsi visokiais budais sau išnaudoti, o tam tikslui išgalvojo visokius dievus, dievų sunus, tarpininkus tarp dievo ir žmogaus, dievų pasiuntinius, dievų priešus. Vieni iš jų žmogui padeda, kiti kenkia.

Čia gimsta idololatrija, polyteizmas, monolatrija. Iš polyteizmo per dualizmą žmogus dasivarė ligi izraėlitiškojo ir krikščioniškojo monoteizmo, nuog jo prie mahometiškio Islamo purizmo, o nuog čion jau netoli ligi musų filosofų racionalizmo, ligi proto religijos kulto, kuris yra augščiausias žmogaus protavimo evolucijos laipsnis. Toki tai racionalistiškoji religijos filosofija.

Katra iš juodviejų neprieštarauja gamtos ir historijos faktams, ištirsime kitą kart ir kitoj vietoj. Dabar tik pažvelgsime, kaip pastaroji aiškina Iaraėliaus monoteizmo atsiradimą.

Kaip visos tautos, žinoma, ir izraėlitai savo religijos evolucijoj turėję stovėti ant tokių laipsnių kaip ir kitos tautos, t. y. ankščiau grynos Dievo sąvokos, ankščiau etiškojo monoteizmo, kokį skelbė pranašai, turėjo buti žemesnės religijos formos, kaip tai fetišizmas, animizmas, polyteizmas ir kitokios. O bibliškasis pasakojimas apie seniai atsiradusį izraėlitiškąjį monoteizmą, buvo apskelbtas vėlybu pakišu. Paties gi monoteizmo sąvoka bandyta ir bandoma išaiškint „grynai religijiškai-historiškai“, atmetant visokį tiesioginį viršpasaulinio asmeniško Dievo Apreiškimą.

Pirmas tokį bandymą padarė Hegel'io pasekėjas W. Vatke[1]) ir tuom pat laiku neprigulmingai nuog Vatke's jo kolega J. George[2]). Vatke priparodinėjo, kad Mozės įstatymdavystė pridera ne izraėlitiškosios religijos pradžiai, bet pabaigai, į laikus nuvedimo žydų į Babyloniją ligi pirmos V šimtmečio pr. Kr. pusės. George'as tvirtina, kad Levitiko įstatymdavystė vėlybesnė negu Deuteronomium'o, paeinančio iš valdovo Jozijos laikų. Bet šiudviejų mokslininkų išvados rėmėsi netiek ant historiškų faktų, kiek ant Hegel'io scholastikos, ir

[1]) Biblische Theologie wissenschaftlich dargestellt, Erster Band: Die Religion des alten Testaments nach den kanonischen Büchern entwickelt 1835.

[2]) Die ältern jüdischen Texte mit einer Kritik der Gesetzgebung des Pentateuchs 1835.

užtatai, kaipo grynai aprioristiškos filosofiškos historijos konstrukcijos, judviejų išvados tuom laiku nerado pasekėjų.

Po 30 metų svarbiausias Vatke's ir George'o išvadas išnaujo atrado K. G r a f'a s[1]), bet ir šis pranašas nebuvo pripažintas savo šalyj, o rado pasekėją tik Holandijoj asmenyje Leiden'o profesoriaus A. K u e n e n'o, kuris savo dideliame veikale[2]) bandė duoti pozitivišką išdėstymą historiškos Izraėliaus religijoj evolucijos Apie ši laiką antropologų ir pirmykštės kulturos tyrinėtojų darbai kaip pav. L u b b o c k'o, T y l o r'o, L i p p e r t'o ir kitų, rodos, parodė evolucijos teisingumą žmonijos religijos besirutulojime, o S p e n c e r'i s ją systematizavo savo „Syntetiškos filosofijos systemoj“. Po šitokios teorijos įtekme ir susitvėrė visa W e l l h a u s e n'o-S t a d e's ir jų mokyklos pasekėjų pakraipa[3]), turėjusi ligi paskutinių laikų žymų kreditą, ir racionalistų skaitoma kaipo vienintelė moksliška.

Sulig šios evolucionistiškos schėmos visos semitų tautos ankščiau polyteizmo turėję pereiti žemesnius religijos formų laipsnius Stengtasi rasti tų laipsnių pėdsakus, kad paskiaus susekti ir seniausiąją izraėlitų religiją. Vieni, kaip Lippert'as[4]), linkę buvo matyti protėvių kultą, kaipo seniausią semitų religiją, kiti tikėjo rasti animizmo, vėlių ir dvasių kultą. W. Robertson'as Smith'as[5]) pažymėjo totemizmą kaipo sianeusią semitų religiją.

Pritaikius evolucijos schėmą speciališkai prie izraėlitų religijos, vieni, kaip minėtas Smith'as, G. Gray[6]) ir paskui juos

---

[1]) Die geschichtlichen Bücher des Alten Testaments, 1866.

[2]) De Godsdienst van Israël tot den ondergang van den Joodschen Staat 2 t. 1869, 70.

[3]) *Wellhausen*: Geschichte Israels I B. 1878, sekančios laidos įvardintos „Prolegomena zur Geschichte Israels“. Su šiais tyrinėjimais rišasi „Die Iraelitische und jüdische Geschichte, 6 Auf. 1908; Reste arabischen Heidentums 1897; trumpą savo tyrinėjimų ir išvadų turinį Wellhausen'as duoda straips „Israelitisch-jüdische Religion“ in „Die Kultur der Gegenwart 1906. I Teil., 4 Abd. S. 1—40. Ant tokio pat pamato stovi ir *B. Stade*: Geschichte des Volkes Israels 2 Bde 1881/1888; Biblische Theologie des Alten Testaments. 1 Bd. 1905; *Giesebrecht*: Die Geschichtlichkeit des Sinaibundes 1900; Die Grundzüge der Iraelitischen Religionsgeschichte 1904. *R. Smend*: Lehrbuch der alttestamentlichen Religionsgechichte 1893. *K. Marti*: Geschichte der Israelitischen Religion 5 Auf. 1907; Die Religion des Alten Testaments unter den Religionen des vorderen Orients 1906· *K. Budde*: Die Religion des Volkes Israel bis zur Verbannung 1900. Trumpą visos mokyklos tyrinėjimų turinį ir išvadas teikia *M. Löhr*: Altestamentliche Religions-Geschichte 1906 (Sammlung Göschen № 292).

[4]) Der Seelenkult in seinen Beziehungen zur althebräischen Religion 1881.

[5]) Die Religion des Semiten, deutsch von Stübe 1899. Nuodugnią šios kningos kritiką teikia Zapletal veikale: „Der Totemismus und die Religion Israels“ 1901. [6]) Hebrew Proper Names 1896.

sekusieji G. Kerber'is[1]), J. Benzinger'is[2]), F. Maurer'is[3]) išvadžiojo, kad seniausioji hebrajų religija buvęs totemizmas, dėlto, kad daugelis S. Įstatyme asmenų vardų drauge yra gyvulių vardai pav. Jona (balandis), Debora (bitė), Jael (ožys), Kaleb (šuo), Nun (žuvis), Rachel (avis su avukais) ir t.t. Kiti remdamiesi ant tulų liudėjimo papročių, kaip pav. C. Grüneisen'as[4]) jieškojo hebrajų religijoj protėvių kulto pėdsakų. Klausimą apie pomirtinius izraėlitų įvaizdus, apie tikėjimą į vėles ir jų kultą dar tebetyrinėja F. Schwally[5]), J. Frey[6]), H. Grimme[7]), G. Beer[8]), S. Curtiss[9]). Kiti turėdami omenėje Jahves skrynią, įstatų lenteles ir kad Jokubas patepė aliejum akmenį, ant kurio gulėjo jo galva sapnuojant apie dangų siekiančias kopečias,—tvirtino, kad pirmykštis izraėlitų religijos laipsnis, buvęs fetišizmas[10]).

Prie monoteizmo gi Izraėlitai priėję suvis kitokiu keliu, nekaip tai pasakoja Biblija. Sulig Wellhausen'o—Stade's ir jų pasekėjų nuomonės Jahve išpradžių buvęs tik audros ir karės dievas, paskiau tapęs giminės ir nacijos dievas ir tuom laiku dar suvis negeidęs but vienintelis dangaus ir žemės sutvertojas, ir suvis neturėjęs savyje etiškų ruožų. Sulig savo turinio ši izraėlitų religija nieku esybiškai nesiskyrė nuog moabitų Komoš'o religijos, nuog amonitų Moloch'o religijos, nuog Kanaaniečių Baal'o religijos ir t.t. Tik nuog Mozės laikų Jahve pradeda nekęst šale save kitų dievų. Taigi čion buvęs ne monoteizmas, bet monolatrija. Tik VIII šimtm. pr. Kr. taip vadinamieji pranašai pradedant nuog Amos'o, apšaukė Jahvę vieninteliu pasaulio valdovu ir etiškai suprato jo santikius su savo tauta. Pranašai ir buvo etiškojo monoteizmo išradėjai, kuris tik sugrįžus iš Babelio nelaisvės tapo tautos religija. Prieš tai izraėlitų religija buvusi pirmiau beduinų religija, paskui žemdirbių religija, kuomet iš nomadų izraėlitai tapo ant daikto gyve-

[1]) Die Religionsgeschtliche Bedeutung der Israelitischen Eigennamen 1897. [2]) Hebräische Archeologie 1894. S. 152, 297, 298.
[3]) Völkerkunde, Bibel und Christentum I Teil, 1905.
[4]) Der Ahnenkultus und die Urrelig on Israels 1899.
[5]) Das Leben nach dem Tode nach den Vorstellungen des alten Israel 1892.
[6]) Tod, Seelenglaube und Seelenkult im alten Israels 1898.
[7]) „Unbewiesenes“ Bemerkungen eines Philologen zu Delitzsch 1904.
[8]) Der biblische Hades, 1902.
[9]) Ursemitische Religion im Volksleben des heutigen Orients. Forschungen und Funde aus Syrien nnd Palestina 1903.
[10]) *Lippert*: Geschichte des algemeinen Priestertums 1884, II Band, S. 1—290. *Ch. Piepenbring*: Histoire du peuple d'Israel, 1889.

nančia tauta. Toki tai izraėlitiškoj religijoj augščiau minėtos Dievo sąvokos atsiradimo aiškinimo schėmà, sutverta pagal evolucijos teorijos reikalavimą.

XVII.

Šiai schėmai, pritaikinant ją prie semitų religijos apskritai ir prie hebrajų išimtinai, skaudų smugį uždavė asyriologija. Kyleraščių paminklai dar iš laikų prieš Abraomą, parodė, kad semitai tuose laikuose suvis nestovėjo ant žemo religijos laipsnio. Kyleraščiuose nėra jokio fetišizmo, totemizmo, animizmo ar protėvių kulto pėdsako. Atvirkščiai ten viešpatavo tokios rušies polyteizmas, kokį evolucionistai vadina paskutiniu prieš monoteizmą laipsniu. O antra, kyleraščiai parodė, kad babyloniškojoj religijoj buvo tik atvirkšćia evolucija, ne iš apačios viršun, bet iš viršaus apačion. Laikui bėgant dievybių skaitlius ne mažinosi, bet didinosi. Vienoj kokioj nors srityj ar mieste buvo garbinama viena dievybė, bet apskritai visuomet buvo keliolika dievybių, taip pav. Ur'e ir Harran'e buvo Sin'o kultas, Eriduje, Ea'o kultas, Erech'e Ištar'os, Lippar'e Šamaš'o, Borsippoj Nebo, Babelyje Marduk'o.

Kitas duotas asyriologijos faktas yra tas, kad jau XV šimtm. pr. Kr. visas Azijos pryšakis, taigi ir Palestina buvo po žyme babyloniškosios kulturos įtekme, o taip dalykam stovint Palestinoj jau suvis nelieka vietos kokiai tai beduïnų religijai. Delitzsch'as sako:

„Žodis, kurį semitai vartoja išreikšti Dievui, ne tik aiškus, bet taip augštai ir giliai supranta dievybės sąvoką, kad šitas vienas žodis jau sunaikina pasaką apie „nuog senų senovės pavargusius religijiniu instinktu semitus", o lygiai taip ir mėgiamą naują pažvalgą, kad Jahve's religija, o su šiaja ir musų krikščioniškas į Dievą tikėjimas išsidirbo iš fetišizmo ir animizmo rušies, koksai randasi pas Polynezijos arba Ugnažemės žmogėdras" (1, 45).

Bet po šiam teisingam patėmijimui Delitzsch'as padarė nemažesnę klaidą, kaip Wellhausen'as, kuomet jis ištarė, kad monoteizmas ir Dievo vardas Jahve buvo „dvasiška nuosakybė tų nomadiškųjų giminių. iš kurių po tukstančio metų atsirado Izraėliaus sunus". Tarp tųjų nomadiškųjų giminių su žiburiu negalima rasti nei mažiausio monoteizmo. Apie tai labai teisingai sako Hommel'is:

„Sie dievoti, kananėjiški Jahve's garbintojai iš laiko apie 2500 pr. Kr. nepaliko Kanaane jokių pėdsakų; tie jų ainiai ar jiems giminingi, kuriuos mes apie 1400 m. pr. Kr., Mozės, ar Jozuės laikuos randame Kanaane, yra augščiau nupiešti Baalo tarnautojai, nuo kurių Izraelitai, sulig bib-

liškojo supratimo, tiek daug pikto mokėsi, sulig Wellhausenn'o ir Delitzsch'o nuomonės perėmė nuog jų savo gražiausius „mytus" (pirmus vienuolika Genezės skyrių ir daug ką kitą). Kokios stebėtinos ir grynai fantastiškos zigzagų linijos čionai mums piešiama!"[1]).

Jau augščiau matėmė visą Delitzsch'o nepasisekimą bandžius rasti Babelyje izraėlitiškąjį monoteizmą. Ir Wellhausen'o schėma pradeda vis daugiau svyruot. Netik asyriologai[2]), bet ir patis jos šalininkai garsiai ištaria reikalingumą reviduoti evolucionistiškai-historiškąją Wellhausen'o mokyklos schėmą. Ypač prof. B. Bäntsch'as[3]), darydamas religijiniai historiškus sulyginimus įsitikrino, kad negalima senizraėlitiškąją religijos historiją grusti į evolucijos teorėtikų schėmą. Sulig jo svarbiausias akstinas, su kurio pagalba Mozė tapo religijos įsteigėjas, buvo ne mokslas ir ne žinios, bet „vidujinis pergyvenimas, intensiviškas dievybėje pagavimas (Ergriffwerden von der Gottheit), šventa valanda vidujinio susisiekimo su transcendentišku pasauliu, kuriame viskas dieviškas asmeniškai prisiartina prie žmogaus ir kuriame žmogus pajunta savyje pašaukimą, skelbti vidujiniai atjaustą Dievą" (S. 82). Sulig Bäntsch'o, Jahve's religijos historijoj negali but kalbos, kad augštesnė mintis apie Jahvę butu išsidirbusi pamažu nuog vieno laipsnio ligi kito iš žemesnių apie Dievą įvaizdų, bet tik apie tai, kad augštesnė apie Dievą mintis, kaip ji jau aiškiai stovėjo prieš Mozės akis, nunai visiškai išsivystė (S. 94). Taigi Bäntsch'as duodamas izraėlitiškos religijos historijoj žymią vietą asmeniškumui, stovi daug arčiau teisingo kelio, negu evolucionistai[4]). Izraėlitiškoji religija yra grynai tik asmeniškų pergyvenimų religija, pavienių asmenų su Dievu bendravimo religija. Tik Bäntsch'as ir daugelis kutų suvis neteisingai tvirtina, kad Mozė buvo Jahvizmo įsteigėjas.

Mozė anaiptol nebuvo Jahvizmo įsteigėjas ar sutvėrėjas, jis buvo tik pirmas jos Izraėliui, kaipo tautai, skelbėjas ir išpažintojas. Nuog Mozės laiko prasideda tik atnaujinta Izraėliaus religijos historijoj epocha, pažymėta nauju Dievo Apsireiškimu, surištu su nauju Dievo vardu: „Aš esu pasirodęs Abraomui, Izaokui ir Jokubui kaipo E l s c h a d d a i (visagalis Dievas), o sulig mano vardo Jahve buvau aš jiems nežinomas"

---

[1]) Die altorientalischen Denkmälern und das A. T. 1902, S. 10.

[2]) *Winkler*: Religionsgeschichtlicher und geschichtlicher Orient. Eine Prüfung der Voraussetzungen der „religionsgeschichtlichen" Betrachtung des Alten Testaments und der Wellhausen'schen Schule 1906.

[3]) Altorientalischen und Israelitischer Monotheismus Ein Wort zur entwicklungsgeschichtlichen Auffassung Religionsgeschichte 1906.

[4]) Taip pat reviduoja Wellhausen'o schemą ir *P. Volz'as*: Mose. Ein Beitrag zur Untersuchung über die Anfänge der israelitischen Religion 1907.

(Ex. 6, 3; sul. 3, 13, 14). Jahve visur sako apie save: „Aš esu Abraomo Dievas, Izaoko Dievas ir ir Jokubo Dievas“ Iš čion aišku, kad asmeniškas su Dievu bendravimas jau buvo patriarchų religijoj, jei Mozė ją apskelbė tik kaipo tėvų religiją. Taip kad ne Mozė ir pranašai sutvėrė Izraėliaus monoteižmą bet paslėptoji Jahvizme dvasia ir jiega sutvėrė Mozę ir pranašus ir visus paskiau pranašų skelbiamus religijinius idėalus.

Tik turinti patriarchų laikuose savo pradžią šios religijos dvasia ir padarė galimu daiktu Mozės ir pranašų Izraėliuje pasirodymą, kurio be šios dvasios įkvėpimo niekaip nebutu galima išaiskint. Tyrinėtojai daleidžia, kad prieš pranašų laikuose Izraėliaus religija buvusi taip pat žema, kaip ir visos kitos; tokie tyrinėtojai pasijunta negali niekaip paprastu budu išaiškint izraėlitiškosios pranašystės atsiradimą. Vienas iš tokių tyrinėtojų R. Smend'as priverstas pranašystę pavadinti „didžiausiu prieškrikščioniškosios pasaulio historijos stebuklu“[1]. Ir kiekvieną kart daleidžiant, kad juomi žemesnė buvo Izraėliaus religija priešpranašystės laikuos, tuomi labiau bus neišaiškinamas pranašų pasirodymas. O tikint bibliškajam pranešimui, kad monoteistiškoji Dievo sąvoka jau seniausiuos laikuos buvo nuosava Izraėliaus tautos tėvams, Mozės ir pranašų pasirodymas savaimi aiškus. Šių vyrų asmenyse Izraėliaus religija tiek parodė „evoluciją“, kiek vis aiškiau pažino Dievo Tiesą ir jo šventybę[2].

Matėme, kad Izraėliaus moniteizmą nesutvėrė nei evolucija, nei Mozė ar pranašai; taip pat jisai nepaskolintas, iš Babylonijos. Yra dar pora aiškinimų, sulig kurių jisai galėjęs atsirasti paprastu keliu. Trumpai juos išbandysime.

Tuli tyrinėtojai, ypač Renan'as, aiškino izraėlitiškąjį monoteizmą atsiradusį kaipo semitiškosios rasės ypatybės produktą. Ši ypatybė apsireiškusi „palinkime į minties koncentravimą“ ir „monoteistiškame instinkte“, dėlei semitųųėviškės savotiškumo. Toji semitų tėviškė nuog seniausi laikų buvę- Arabijos tyrai; tyrai gi visuomet monotoniški, o toksai šalies monotoniškumas turėjęs įtekmę ir į metafyziką. Kaipo priešingas apsireiškimas, nurodoma į ariečius, kurių tėviškė buvusi stebuklinga Indijos šalis. Čionai stebinantis gamtos grožis ir įvairumas pagimdė ne minties koncentravimą, bet turtingą su daugybe dievų mytologiją. Tyrų gi visalaikis apmirimas ir vienodumas iš visų pusių slėgęs mytų atsiradimą ir nekutenęs fan-

[1]) Lehrbuch der alttestamentlichen Religionsgeschichte 1893, S. 160.

[2]) Sul. dar *Nikel:* Der Monotheismus Israels in der vorexilischen Zeit 1893.

azijos. Renan'as pasidrasinęs ištaria: „Tyrai yra monoteisiški"[3]).

Apie tokią išvadą su teisinga ironija vienas tyrinėtojas atsiliepė, kad gyvenant tyruose žmogus greičiau gali užsigeist ir ieškot vandens, o ne monoteizmo. Asyriologija gi žingsnis po žingsniui galutinai sugriovė šią aprioristišką tautų psychologijos konstrukciją. Dešifravus asyriškai-babyloniškuosius kyleraščius, pasirodė, semitai turėję didelius eposus ir plačiai iškerojusią mytologijos systemą. Taip pat ir kiti Palestinos ir Arabijos gyventojai, kaip pav. aramėjai, foinikiečiai, kanaanitai, medianitai, kenitai, minėjai, sabėjai, ir kiti turėjo daugskaitlius pan'eonus[1]).

Renan'o teorijai artima etnologiškai psychologiška Ottley'o[2]) teorija, sulig kurios Abraomo paprotys keliauti po tyrus nuošaliai miestų jį apsergėjo nuog stabmeldybės. Abraomas, kaipo piemuo su „sveiku jausmu", pabijojo augštos babyloniškųjų miestų kulturos, ir iškeliaudamas atsiskyrė nuog kulturos ir religijos. Paskesnis padavimas šį iškeliavimą pažymėjo kaipo surištą su Dievo pašaukimu. Panašiai ir Meyer'is kalba apie „sveiką tyrų tautos jausmą", nedavusį hebrajams tapti stabmeldžiais[3]). Bet šitie aiškinimai netur svarbos dėlto, kad suvis nežinia, kodėl sveikas kilnojančiosios tyrų tautos jausmas tiktai vieną Abraomą ir jo ainius apsaugojo nuog polyteistiško dievų kulto pas pryšakio Arijos tautas.

Kiti dar manė išaiškint Izraėliaus monoteizmą, kaipo refleksijos produktą, butent, kad gabi religija interesuojantisi tauta galėjo atmesti gamtos jiegų ir žvaigždžių sudievinimą ir prieiti prie pažinimo Dievo, kaipo neregimo viso pasaulio Sutvertojo. Bet prieš šį tvirtinimą kalba taktas, kad filosofijos ir religijos srityj gabiausios senovės tautos, kaip pav indiečiai, aigyptiečiai, graikai, nežiurint į visą jų protą ir plastišką jų dvasios jiegų suvartojimą, nepasiekė tikėjimo į v i e n ą viršpasaulinį Dievą, kuris yra ne vien augščiausia galinga jiega, reikiama maldaut aukomis ir dovanomis, bet pirmiau visoko augščiausias doros principas apreiškęs žmogui savo valią ir davęs įsakymus. O asyriologija dar kartą parodė, kad toksai Dievo pažinimas buvo tik pas vienintelę tautą—izraėlitus.

---

[3]) Histoire général et système comparé des langues sémitiques 1858 p. 6.

[1]) *Hommel*: Die altisraelische Ueberlieferung in schiftlicher Beleuchtung 1897. Landersdorfer, Die Bibel und die südarabische Altertumsforschung 1910. S. 21 f. (Biblische Zeitfragen III, H. 5/6). *Nielsen*: Die altarabische Mondreligion und die Mosaische Uberlieferung 1904.

[2]) The religion of Israel 1905 S. 23 f. bei Nikel, Der Ursprung der alttestamentlichen Gottesglaubens 1908 S. 8 (Biblische Zeitfragen I, H. 2).

[3]) Geschichte des Altertums 1884, I Band, S. 354.

Izraėlius į tokias vėžes ne pats savoms jiegoms įstojo. Jisai daug kartų linko iš jų iškrypt. Kaimyniškų tautų polyteizmas daug kartų buvo benaikinąs jo monoteizmą. Taip valdovo Achabo laikuose tik 7000 buvo tokių, kurie „savo kelių nelenkė prieš Baalą“ (I Kar. 19, 18). Taigi iš čion aišku, kad izraėlitiškasis monoteizmas ne paprastas tos tautos dvasios produktas, bet, galima sakyt, priverstinai augštesnės jiegos jai paskirtas uždavinys. Sekdami vienoj pusėj stabmeldybės Izraėliaus tarpan skverbimąsi ir greitą jai daugelio atsidavimą, kitoj pusėj regėdami nuolatinią pranašų kovą su besiplatinančiu piktu, aiškiai matome, kad nuog polyteizmo prie monoteizmo, ir nuog monoteizmo prie polyteizmo nėra jokios evolucijos, o yra tik arba atsivertimas arba atpuolimas. Norint priimti naują religiją, reikia griežtai sutraukt sąryšis su senaja. Evolucija gali buti vienodos srities ribose, o ne iš vienos į griežtai priešingą kitą. Evolucija pav. monizme gali but nuog naturalizmo prie idėalizmo, nuog optimizmo prie pesimizmo, nuog pluralizmo prie dualizmo ir toliaus prie monarchianizmo, arba atvirkščiai. Priešais nuomonę, kad nuog polyteizmo nėra jokios evolucijos prie monoteizmo, man užmes štai kokį senanme pasaulyje apsireiškimą.

Aigypto valdovas Echnaton (Amenophis IV) teologišką heliopoliškės kunigijos mokslą padarė valstybės religija ir aštriomis priemonėmis bandė vieton senos polyteistiškos vietinių kultų religijos įvesti garbinimą vienintelės dievybės, saulės. Kol valdovas buvo gyvas, naujam mokslui gerai sekėsi ir senasis, tebiškės kunigijos ginamas mokslas buvo užgniaužtas. Bet užviešpatavus jo įpėdiniui, senoji religija atsigriebė ir greitai galutinai apgalėjo eretiškąjį Amenophis'o mokslą. Šitoks apsireiškimas su aplombu nurodomas kaipo paskutinis evolucijos žingsnis nuog polyteizmo prie monotėizmo.

Bet toksai pirmaklasis aigyptologas kaip prof. G. Maspero absolutiškai neguoja monoteistišką Amenophis'o IV reformos budą. Šio paraono dievas nenorėjęs tik Tebų Amon'o.

„Jis prašalino jį ir kentė tik Tebuose, dar jis reikalavo, kad visur, kur tik pasitaikius sunaikint jo vardą, bet jis guodojo ir Râ, ir Horus'ą, ir Hermakhis'ą ir visus tuos, kurie nebuvo Amon'as“.

Priežastis tokio Amenophis'o pasielgimo, sulig Maspero, buvęs politiškas tikslas priešais auganćią Amon'o kunigijos ir jo miesto galybę. „Ed. Meyer'is ir Tiele supainiojo su politiška idėja monoteizmo įvaizdą, tikrumą kurio, man rodos, ma-

žiausiai šiuom kart nieks žinomuose faktuose užtektinai neparodo"[1]).

Taigi čion turime ne monoteizmą, tik monarchiškąjį polyteizmą, kuomet vienas iš dievų užsigeidžia but vyresnis už kitus, o tokių pavyzdžių esama užtektinai senoves religijose.

Taip pat nėra jokių kelių nuog babyloniškųjų „monoteizmo srovių" prie izraėlitiškojo monoteizmo, kaip tai manė rasti Bäntsch'as minėtame tyrinėjime[2]).

Kas link panašių „srovių", tai teisinga tik tai, kad babyloniečiai su savo plačiu politišku horizontu, jausdamiesi plačiai žiną pasaulį, turėjo daug didesnę sąvoką apie savųjų dievų galybę, ne kaip kitos silpnos tautelės, kurių dvasios pažvalgos buvo apribotos angštame rate. Bet šiaip nuog babyloniškųjų dievų galybės nėra jokio kelio prie monoteizmo Izraėliaus, kuriam tik vienam teko ši niekeno ir niekados neužginčijama garbė[3]).

Ši Izraėliaus garbė manoma sumažint nurodžius, kad izraėlitai tikėjo į angelus ir velnius, tai esą polydemonizmo ruožai, kad Dekalogo įsakymai turi paralėlius, ypač Hammurabi'o kodekse, kad bibliškoji religijinė lyrika neikiek ne augštesnė už babyloniškąją, kad penkiakningės įstatai apie apipiaustymą, kaikurių valgių uždraudimą, aukojimo ritualą turi paralėlius kitose pryšakio Azijos religijose, kad pati Jahvės santara su savo tauta, kaipo surišta su kalnu Sinai, kur, matomai, buvo babyloniškojo mėnulio dievo Sin'o kultas, rodo aiškiai babyloniškąją įtekmę.

Tik trumpai apvertinsime šių prikaišiojimų teisingumą pradėdami nuog psalmių palyginimo.

Kad bibliškose ir babyloniškose atgailos psalmėse (pastarasias teisingiau vadinti aimanavimo giesmėmis) yra formališkas panašumas, apie tai nieks nesiginčys. Tokį paviršutinį panašumą išaiškina religijinės minties pamato vienodumas. Mintis apie augštesnę butybę, jausmas prigulėjimo nuog jos, pa-

---

[1]) Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique 1897, II vol. p. 322—325, note 1.

[2]) Altorientalischer und israelitischer Monotheismus. 1906. *Jeremias*: Monoteistische Strömungen innerhalb der babylonischen Religion 1904 teisingai randa tik monarchiškąjį polyteizmą, kaipo tautos religiją.

[3]) Reikia tik labai stebėties, su kokiuo kietu, dogmatišku užsispyrimu *prof. Viperis* gali ištarti: „Kiek jiegų išaikvojo nauji mokslininkai, kad išaiškint žydų monoteizmą iš tam tikrų gamtos aplinkybių ir Kanaaniškos šalies historijos! Bergždžias darbas! Viskas, ir sena redakcija (supr. pirmykštė izraelitų religija) ir reforma (supr. pranašų religija), viskas parnešta iš paskiaus prakeikto Babelio" („Съ Востока Свѣтъ" p. 18). Mes gi jau užtektinai matėme, kokį giminysta tarp Babelio ir Biblijos iš atžvilgio į monoteizmą.

žinimas nuodėmingumo randas visoj žmonijoj nors iškraipytoj formoj. Iš formališkos pusės tai taip vadinamas paralelismus membrorum, kurį König'as mano teisingiau vadinti „idėališka eurytmija"[1]), anot jo randas kaip babyloniškai-asyriškoj, taip ir aigyptiškoj poėzijoj ir yra apskritai styliaus apsireiškimas, turis sąryšį su plačiai vartojama perifraze formai išreikšti. Tyrinėjant tokiuos panašumus negalima, ant greitosios išvesti, kad Babylonija buvusi vienintelė šios poėzijos formos atsiradimo vieta[2]).

Tarp vidujinio babyloniškųjų ir bibliškųjų psalmių turinio labai didelis skirtumas.

Imkime nuodėmės sąvoką. S. Įstatyme dažnai ir daug kalbama apie nuodėmę; jos sąvoka giliai apmąstyta ir vispusiškai apžvelgta. Nuodėme visur rodosi kaipo Dievo įžeidimas, kaipo Dievui priešingas pasielgimas, kaipo žmogaus prieš Dievą puikinimasis, vedąs paskui save Dievo duotų taisyklių laužymą ir Dievo duotojo tikslo neatsiekimą. Nuodėmės sąvoka S. Įstatyme taip išdirbta, kad ir krikščionybė viršaus nieko nepridėjo. Pas babyloniečius nuodėmė visai kas kita, butent prasižengimas priešais žemišką gyvenimo laimę. Patsai Winkler'is sako, kad „nuodėmės sąvoka, kaip ją gryniausiai išdirbo krikščionybė, yra svetima senųjų Rytų pasaulėžvalgai. Žodis išreikšti kaltei pirmykščiai reiškė tik suklysti ir buvo vartojamas taip pat pažymėti nuog kelio nuklydimą, kuris yra faux pas priešais etiketą"[3]).

S. Įstatymo dainius meldžia nuodėmės atleidimo, kad jisai pats taptu geresnis, kad išnaujo galėtu dorai gyventi. „Gryną širdį sutverk manyje, Dieve, ir tiesos dvasią atnaujink mano viduje" (Ps. 50, 12). Šitokio jausmo babyloniškame maldavime suvis nėra. Ir Pfleiderer'is pripažista, kad „babyloniškasias psalmes perkainojo, pastatę jas be jokių apribojimų šale bibliškųjų".

„Jų pamate ištariamas tik gyvas geismas atsiliuosuoti nuog pikto, kuris užgavo meldžiantįsi... Jose niekur nekalbama apie išgelbėjimą nuog pačios nuodėmės, bet tik jos blogų pasekmių; nėra jokio pėdsako doriško savęs išbandymo ir teisimo, vidujinio pasitaisymo ir nusivalymo. Galima sakyt, kad ir šios atgailos maldas dar esybiškai neperžengia polyteistiškųjų gamtos religijų slenksčio"[4]).

Toksai nedidelis S. Įstatymo garbintojas kaip A. Wünsche pripažista, kad arčiau prisižiurėjus babyloniškajai maldai ir

[1]) Stilistik, Rhetorik, Poetik 1900 S. 307 f.
[2]) Neue Jahrbücher für das klassische Altertum 1908, I Abt., 7 H. S. 455.
[3]) Ex oriente lux. I Band, I H. S. 8.
[4]) Religion und Religionen 1906, S. 109.

bibliškajam nuodemės prisipažinimui, pasirodo suvis įvairus maldos turinys. Babyloniškasis maldininkas suvis nežinąs savo papildytų nuodėmių, žino tik, kad jų esama, nes jisai slėgiamas dusauja. Jam nežinia, katras dievas ir katra deivė uždėjo ant jo tą slogą. Jisai nežino, į ką tikrai kreipties su savo maldavimu, ješko dievybės, kuri jį apsaugotu, kuri butu stipresnė už blogai jam geidžiamą dievybę, ir sunaikintu jos blogą įtekmę. Ir Wünsche pripažįsta, kad sulyginant babyloniškasias ir bibliškasias psalmes gali but kalba tik apie paviršiaus panašumus, o ne apie atvirą skausmą ir sielos sugraudinimą už papildytą netiesą:

„O jeigu pavienėse vietose rodosi tikrai gilųs atjausmiai ir sielos sujudimai, tai išaiškinama tuomi, kad maldos kalba, prašant nuodėmių atleidimo apsireiškia daugiau ar mažiau panašiuose išsireiškimuose ir kalbos vartojime pas visus žmones ir visose religijose. Užtatai asyriškai-babyloniškoji prisipažinimo kaltės lyrika negali atimti iš bibliškosios psalmių lyrikos jų palmės, tenai viešpatauja visiškai kitoniška dvasia negu čion“[1]).

Taip kad Viper'is vienų vienas lieka su savo tvirtinimu kad „religijinė babyloniečių lyrika neužsileidžia Dovydo psalmėms“. Bet Viper'is padarė dar didesnį atradimą: babyloniškame hymne į Ištar'ą jisai rado „garsų evangelijos išsireiškimą: „tu rodai savo malonę visiems vargstantiems (truždajuščimsia) ir apsunkintiems“[2]). Bet prieš apskelbus savo atradimą jam reikėjo sužinoti tikrą reikšmę babyloniškųjų terminų khablu ir schakschu, kuriuos Viper'is išreiškė terminais: vargstantis ir apsunkintas. Ištikrųjų toji vieta maždaug taip skamba: „Tu maloniai žiuri į nuodėmingą ir piktadariui parodai gerą kelią“[3]).

Kaip lyrikoj, taip ir kitose srityse, kur tikrai yra panašumai, tai jie tik paviršutiniai.

---

[1]) Die Schönheit der Bibel, I Band: Die Schönheit des Alten Testaments 1906 S. 254, 5, Babyloniškųjų psalmių vertimą duoda *Zimmern*: Babylonische Busspsalmen 1885. *Jastrow*: Die Religion Babyloniens und Assyriens 1904—08. Sulyginimą duoda: *Caspari*: Die Religion in den babylonischen Busspsalmen 1903; *Hehn*: Sünde und Erlösung nach biblischer und babylonischer Anschauung 1903; *Bahr*: Die babylonische Busspsalmen und das Alte Testament 1903. *A. Eberharter*: Aus den babylonischen Bussgebeten und biblischen Psalmen in „Theologische Quartalschrift“ 1909, S. 1—20.

[2]) Съ Востока Свѣтъ, p. 4.

[3]) Taip *M. Jastrow'as*: Die Religion Babyloniens und Assyriens, 8 Lief. 1908, S. 67. Prie šios eilės vertimo Jastrow'as deda tokį patėmijimą (11 Anm.): „tekstas khablu ir schakschu du labai stipriu terminu išreikšti piktadariams, kuriems Ištara yra maloni neveizint į jų nuodėmes. Zimmern'as sauvališkai pasielgė su dviem pavartotais terminais, suprasdamas juos, pirmą, kaipo „tas, su kuriuom žiauriai apsieinama“ (Misshandelte), antrą, kaipo „tas, kurio sugriautas gyvenimas“ (Zerschlagene). Taigi pas Viper'į išėjo: „Sünder = труждающійся, Uebeltäter = обремененный!!“.

Paskutiniai septyni Dekalogo įsakymai trumpai išdedantieji naturališkus papročių ir teisės reikalavimus silpnesnėj ar stipresnėj formoj, randasi ir kituose senovės etiškos literaturos paminkluose, o tuomi tik priparodoma, kad stabmeldiškasis pasaulis turi gamtos „į širdį įrašytus įstatus“, ką aptarė šv. Paulius pradžioje gromatos į Romiečius. Bet Dekalogo svarba ne šiuose, tik pirmuose trijuose įsakymuose, kuriuose išreikštas aiškus monoteizmas, Dievo vardo guodojimas ir šventos dienos šventimas. Mažiausiai du pirmuoju įsakymu neturi paralėlių visoje senovės raštijoje.

Jahve's sąjunga su Izraeliaus tauta, turėdama sąryšį su vieta, vardu Sinai, dar anaiptol nerodo jokių babyloniškojo Sin'o kulto pėdsakų. *Izraelitams Sinai* suvis nebuvo Sin'o gyvenamoji vieta, bet *šventas Jahve's kalnas*. Daleidžiant, kad Sinai tikrai paeina nuog Sin, šis vardas tik nurodo, kad čionai angsčiau izraelitų gyvenusioji tauta garbino Sin'ą, gal drauge su daugeliu kitų dievybių. Toliaus, rodos, didžiausias monoteizmui prieštaravimas tai izraelitų tikėjimas į angelus ir velnius. Šis esamas kitose rytų religijose tikėjimas rodo, kad jis nėra vienų izraelitų fantazijos produktas. Esant šiam tikėjimui Dievo vienatvės sąvoka S. Įstatyme neikiek nesusimažina. Priešais Sutvertojį, iš kurio rankos pasaulis *geras* išėjo, nestovi pikto principas, velnias, kaip tai yra persizme. Jahve yra visų žemiškų ir viršžemiškų galybių Viešpats.

Kas link grynai materiališkos srities pilietiškoj izraelitų įstatymdavystėj, tai ji, kaip jau išdalies matėme, stovi angštame sąryšyje su papročiais ir įstatais tų grupių, prie kurių etnografiškai ir kalbiškai priderėjo ir patįs izraelitai. Bet visuo et ir visur reikia daryti griežtą skirtumą tarp *formos* ir *vidujinio turinio*. Iš formos panašumo dar anaiptol negalima išvesti ir turinio panašumą. Labai teisingai apie tai sako V. Ermoni:

„Elementams, kuriuos ji (Biblija) gavo iš Babylonijos, Biblija galėjo duoti ir be abejonės davė naują symbolizmą. Du individu gali turėt vienodą kuną, turėdami nevienodą dušią. Dvi religijos systemi gali turėt bendras dėtas (données communes), o išaiškint jas visiškai įvairiu budu“[1]).

---

[1]) La Revue des Idées, 1909, 2 sem. p. 364, 5. Taip pat stengėsi atskirt formą nuog dvasios *E. Sellin*: Die alttestamentliche Religion im Rahmen der andern altorientalischen 1908 ir *R. W. Rogers*: The Religion of Babylonia and Assyria especially in its Relation to Israel 1908. Paskutiniame laike kritišką panbabylonizmo aptarimą davė *S. Landersdorfer*: Der Panbabylonismus und seine Bedeutung in „Historisch Politische Blätter“ 1909, B. I S. 25—44 ir *C. H. Toy*: Panbabylonism in „The Harvard Theological Review“ III, 1. 10 January p. 47—87.

Išdalies taip ir atsiko, nes negalima vieną tautą absoliutiškai atskirt nuog kitos. Izraelitai ir kiti Abraomo ainiai, kaip pav. moabitai, amonitai, edomitai ir kiti,—visi kvėpavo tuom pačiu užnuodintu oru, bet izraelitų garbė tame, kad tik jie vieni sugebėjo nuvalyt orą nuog nuodų, kuomet visi kiti tai padaryt neįstengė, greitai, po aplinkinių tautų įtekme, tapo polyteistai. Izraelitai perėmę nuog kanaaniečių ir šiaip šiek tiek materiališkos kulturos, taip pat labai buvo linkę buti suvadžiotais kanaanitų kultu. Bet visi šie naturališkos kulturos faktoriai nemodifikavo izraelitų religijos esybiškai ir apšviestas pranašyste Izraelius religijos srityje ėjo visiškai savotišku keliu. Taip kad didis pranašas galėjo sušukti: „Veizėkit, tamsybė dengia žemę ir ukai tautas; bet ant tavęs, Jeruzaliau, leidžia Viešpats savo šviesai spindėti“ (Is. 60, 2).

Trumpai apžvelgėme aiškinimus Dievo sąvokos Sename Įstatyme atsiradimo. Nei vienas iš jų nei artimai neišaiškina šio apsireiškimo. Ir patsai Wellhausen'as prisipažįsta:

„Negalima galutinai išaiškint, kodėl izraelitiškoji historija nuog artimai panašios pradžios nuvedė prie visiškai kitokių išdavų, kaip pav. moabitiškoji“[1]).

Bet Wellhausen'as čia pat prideda:

„Vienok galima aprašyti laiptai ant kelio „vedusio nuog stabmeldybės prie protingo dvasioje ir tiesoje Dievui tarnavimo“.

Taigi Wellhausen'as principiališkai atsisako duoti patenkinantį apsireiškimo išaiškinimą, o tenkinasi tik fakto konstatavimu. Wellhausen'as ir daugelis jo sėbrų kitokios išeigos ir neturi: nes prigimtis dalyko neišaiškina, o viršprigimtis aprioriškai neguojama, sulig racionalis tiškos dogmos reikalavimo

Bet jieškotojas ir tyrinėtojas faktų priežasčių turi pilną teisę ir šiame atvėjyje, nenusižengdamas absolutiškai prieš nieką, šio apsireiškimo išaiškinimui jieškoti c a u s a s u f f i c i e n s.

Tyrinėjęs žemės sluogsnius geologas neprasižengia prieš savo mokslo srities metodo reikalavimą, radęs negyvame akmenyje augštesnės organiškos gyvybės pėdsakus. Taip lygiai sulyginamos religijų historijos tyrinėtojas neprasižengia prieš historiško tyrinėjimo pamatą, radęs pasaulio metraščių lapuose šale paprastų žmogaus veiksmo paminėjimų ir tokiuos, kuriuose pranešama apie viršgamtišką Dievo žmonijos historijoj veiksmą, apie tai, kaip „įvairiuose laikuose ir įvairiais budais kadaisiai Dievas kalbėjo į tėvus pranašuose“ (Žyd. 1, 1).

Wellhausen'as taria sąžiningą žodį:

---

[1]) Israelitische und jüdische Geschichte 1904 S. 36.

„Pav. kodėl ne Moabo Kamoš'as tapo teisybės Dievas, dangaus ir žemės Sutvertojas?"[1]).

Ir čia pat, dėlei augščiau minėtų priežasčių, atsako: „Patenkinąs atsakymas į tai negalima duoti". Visi nekiaupiantieji prieš aną aprioriškąjį racionalizmo dogmą gali drąsiai į Wellhausen'o pastatytą klausimą atsakyti: Izraeliaus Dievas užtatai tapo teisybės Dievas, dangaus ir žemės Sutvertojas, kad jis buvo, yra ir bus vienintėlis tikras teisybės Dievas, vienintėlis tikras dangaus ir žemės Sutvertojas. Kaip pavienis žmogus taip lygia ir visa žmonija, kaipo neturintieji savyje savo esybės priežasties, absolutiškai negali žinoti ir savo esybės tikslo. Dievas kaipo vienintėlė pasaulio ir žmonijos esybės priežastis, tik vienintėlis ir žinojo, kokiam tikslui žmoniją sutvėrė, koks tikslas jai skirta atsiekti. O idant pati žmonija tikrai, aiškiai žinotu tikrą savo esybės tikslą, Jis patsai jai tą tikslą apreiškė, ir parodė prie to tikslo vedantį kelią.

(GALAS).

[1]) Kultur der Gegenwart 1906 I Teil, IV Abt. S. 15.

Asmenų, svarbesnių vietų ir daiktų sąrašas.

Svarbesnių patėmytų klaidų pataisymas ir naujai pasirodžiusios paliečiančios nagrinėtą dalyką literaturos

pusl.:	eilė:	atspausta	reikia skaityti:
11	15 iš viršaus	sauledievio Sin'o	mėnadievio Sin'o
14	11 iš apačios	Hu-amranni	Ilu-amranni
15	3 išnašoj'	1903/3	1903/4
„	5 „	1904	1903
16	17 iš apačios	Hommel's).	Hommel'is[3]).
„	11 „	Bezold'as[3])	Bezold'as
„	3 išnašoj'	1898	1898/99
17	4 išnašoj'	VII	XVII
20	13 iš viršaus	laimingai	baimingai
„	20 „	(1, 36)	——
22	1 išnašoj'	IV	VI
31	Prie nurodytos antroje išnašoje literaturos dar pridėti; M. Winternitz: Die Flutsangen des Altertums und der Naturvölker in „Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien" 1901, S. 303—333.		
32	2 išnašoj'	13	33
„	20 iš apačios	(Ps. 15, 92)	(Ps. 15, 9).
„	2 išnašoj'	S. 266	S. 117 ff.
43	3 iš viršaus	33, 26—30	33, 31, 32
„	išnašoj'	Fritz Wilke etc Berlin, E. Runge	Sul. apie tai Fritz Wilke etc 1907.
44	16 iš viršaus	(Jud.4,4;2Reg22,14 ir tt.)	(Sud. 4, 4)
45	2 išnašoj'	I, 5.	V, 5
„	4 „	128. 133. 167 etc	129 etc.
„	5 „	S. 44 ff.	S. 87
46	6,7 iš viršaus	Dt. 28, 18; I Kar etc; 23, 7 etc	Dt. 23, 18; III Kar. etc, IV Kar. 23, 7 etc.
52	1 išnašoj'	žiurėk „Dr." № 45 pusl.	žiurėk p. 29.
53	4 iš apačios'	Gen 15,	Gen. 16,
54	2 išnašoj'	žiurėk „Dr." № 46	žiurėk p. 39.
57	11 iš apačios	tyrinėjimų[2])	tyrinėjimų[3])
„	2 „	II"[3]), ... raštuose[4]).	II"[4], ... raštuose[5]).
63	2 išnašoj'	Žiurėk „Dr." № 44 pp. 316—319	Žiurėk p. 18- 21.
65	„	„Dr." № 44 p. 317.	p. 19
79	išnašoj'	V Bd.	I Bd.
77	Prie antroje išnašoje nurodytos literaturos dar pridėti: Das Markusevangelium. Eine Untersuchung über die Form der Petruserinnerungen und die Geschichte der Urgemeinde in „Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft 1911, I Heft.		

86 2 išnašoj' Ziur. „Dr.“ № 44 p .317. Žiur. p. 19.
100 23 iš viršaus Schürer'io: Schürer'io [4]):
„ išnašose vieton [2])... [3]... [4]) „Draugija“ [1])... [2]). [3]). p. 34—36. № 45 p. 65—66
„ pirmoji išnaša turi but ketvirtoji.
104 išnašos [1]), [3]), [2]), [4]), [1]), [2]), [3]), [4])
106 Prie pirmos išnašos dar pridėti: Astronomas prof. F. Ginzel'is visiškai sutinka su atmetančiais panbabylonizmą astronomiškai. chronologiškais Kugler'io argumentais, Deutsche Literaturzeitung 1911, Sp. 187.
107 Prie trečios išnašos dar prikergti: Theologische Literatuzeitung. 1911, S. 36—38, 93—95.
„ 15 išnašoj' Ziur. „Dr.“ № 46 p.183 Ziur. p. 71
127 Ir tekste ir išnašose: [3]), [1]), [2]), [3]) [1]), [2]), [3]), [4]).
128 5 iš viršaus I Kar. III Kar.

